

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

RUSYA UKRAYNA SAVAŞ SÜRECİNİN DÜNYA EKONOMİSİNE
MEVCUT VE OLASI ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Batuhan ÇAĞLI

Niğde, 2023
Haziran

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

RUSYA UKRAYNA SAVAŞ SÜRECİNİN DÜNYA EKONOMİSİNE
MEVCUT VE OLASI ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Batuhan ÇAĞLI

Danışman: Prof. Dr. Fatih YÜCEL
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GEÇER
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN

Niğde, 2023
Haziran

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Rusya Ukrayna Savaş Sürecinin Dünya Ekonomisine Mevcut Ve Olası Etkileri*” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Batuhan ÇAĞLI

ÖNSÖZ

2022 yılının Şubat ayında başlayan ve çok sayıda devletin doğrudan ya da dolaylı katılımı ile devam eden, bölgesel olmaktan çıkıp küresel ölçekli birçok alanda krize ve sorunlara sebep olan Rusya-Ukrayna Savaşı, geniş çerçeveden bakıldığında özellikle askerî ve ekonomik problemler başta olmak üzere uygulanan ambargolar ve yaptırımlar ile tüm dünyayı yakından ilgilendirmiştir. Küresel ölçekli bir savaşın dünyada ne denli büyük sonuçlar doğurduğu gözler önüne serilmiştir. Dünya Savaşları ve Soğuk Savaş'ın ardından yeniden bloklaşma yapısının görüldüğü bu savaşta, dünya basınına yansıyan haberler ve liderlerin yaptığı açıklamalar, özellikle nükleer silah konusundaki endişeler, iki ülke arasında meydana gelen bu savaşın yeniden dünya savaşı hâlini alabileceği endişesini doğurmuştur.

Rusya-Ukrayna Savaşı özellikle enerji ve gıda gibi sorunların başlatıcısı olmuştur. Savaşın başlaması ile petrol ve doğal gaz fiyatlarının yükselmesi, birçok alanda ülkeleri zorlamış, üretim faaliyetleri azalmış, bazı üretimler durma noktasına gelmiştir. Bununla beraber doğal gaz krizi de insanların ısınma problemini doğurmuştur. Yine meydana gelen hububat ve tahıl krizi özellikle Ukrayna'dan tahıl satın alan ülkeleri oldukça zorlamış, bunun bir insanlık dramına dönüşmemesi için birçok ülke ve kuruluş faaliyet göstermiştir. Savaştan dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan insanlar sebebiyle de yeni bir göç dalgası ve insanlık dramı yaşanmıştır.

Bu çalışma bana çok büyük katkıları bulunan Özlem BAŞBOĞA, Mehmetali KASIM, Ahmet GEÇER ve Turgay DÜĞEN hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme sonsuz şükran ve minnetlerimi sunarım.

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Rusya Ukrayna Savaş Sürecinin Dünya Ekonomisine
Mevcut Ve Olası Etkileri
ÇAĞLI Batuhan
Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatih YÜCEL

Ukrayna, bağımsızlığının ilk yıllarında Batı ile ilişkileri korumuş, ancak Rusya'dan da uzaklaşmak istememiştir. 1991-1993 yılları arasında izlenen politika sonucunda Rusya, Slav kardeşliğinden Batı eksenine kaymıştır. Jeostratejik olarak Avrasya bölgesinin ortasında yer alan Ukrayna, jeopolitik önemi nedeniyle 1993 yılından itibaren Batı'nın dikkatini çekmiştir. 1993 yılına kadar Batı, Ukrayna ile ilişkilere fazla önem vermemiş, ancak Rusya ile ilişkileri güçlendirmeye çalışmıştır. 1993 yılından bu yana Ukrayna, Rusya'nın yeni stratejisi ile Batı ile Rusya arasında sıkışıp kalmıştır. Uzun zamandır Rusya ile Batı arasında bir tampon bölge olarak görülen Ukrayna, enerji ve transit trafiği açısından iki güç için önemli bir merkez haline gelmiştir.

Savaş, insanlar ya da devletler arasında meydana gelen sorunların çözülmesi adına gerçekleştirilen saldırgan bir eylemdir. Savaşın insanlığı sosyo-ekonomik, kültürel ve zihinsel bir yıkıma götürdüğü ortadadır. Bununla beraber savaşın ekonomik bir yıkımı da söz konusudur. Bu yıkım, büyüyüp gelişen dünyada savaşın bloklarıyla birlikte savaşa dâhil olmayanları da etkilemektedir. Bu çalışmada, Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması ile başlayan savaşla birlikte dünya ekonomisi ve finansal piyasaların gelmiş olduğu durum ele alınmıştır. Savaşın dünya ekonomisi ve finansal piyasalara negatif etkileri bazı veriler eşliğinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte Rusya ve Ukrayna ile ekonomik bağlantılar kuran, yine bu ülkelerden yüksek miktarda enerji satın alan AB ülkelerinin ekonomilerinin ve piyasalarının olumsuz etkilendiği açık bir şekilde ortadadır. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın dünya ekonomi ve para piyasası üzerinde olumsuz etkilerinin olacağı, ancak tek başına büyük bir etkiye sahip olmayacağı ve bu sınırlı etkinin dünyaya yayılacağı düşünülmektedir.

NATO'nun Rusya tarafına yayılcı politikaları ve bu politikalarda Ukrayna'yı silahlandırması 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesine neden olmuştur. Bu işgal ile birlikte her iki ülkeyle de deniz sınırı bulunan Türkiye'nin dış ticaretinde ekonomik anlamda daralmalar meydana gelmiş, ithal ettiği ürünlere de ulaşamamıştır. Yaşanan bu durum Türkiye'nin çeşitli alternatiflere yönelmesine ve ihracat gelirlerinde savaşın ilk üç aylık diliminde daralmaların yaşanmasına neden olmuştur. Bu çalışma kapsamında Ukrayna-Rusya savaşının dünya ekonomisine olan etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Savaş, Dış Ticaret, Dünya Ekonomisi.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS
Current and Possible Effects of the Russia-Ukraine War
Process on the World Economy
ÇAĞLI Batuhan
Department of Eurasian Studies
Thesis Advisor: Prof. Dr. Fatih YÜCEL

Ukraine maintained its relations with the West in the early years of its independence, but did not want to move away from Russia. As a result of the policies implemented between the years 1991-1993, Russia moved from the Slavic brotherhood to the Western axis. Located in the middle of the Eurasian continent geographically, Ukraine has been attracting the attention of the West since 1993 due to its geopolitical importance. Until 1993, Western countries did not attach much importance to relations with Ukraine, but they tried to strengthen relations with Russia. But since 1993, Ukraine has been caught between Russia's new strategy and the West's favorite country. Considered a buffer zone between Russia and the West, Ukraine has become an important hub for both powers in terms of energy and transition.

The psychology created by war is an aggressive action carried out in order to solve the problems that occur between people or state. It is obvious that the war has led humanity to a socioeconomic, cultural and mental destruction. However, there is also an economic destruction of the war. This destruction is burdened with the blocs of war in the growing and developing world, as well as those who are not involved in the war. In this study, the situation in the world economy and financial markets, which started with Russia's attack on Ukraine, is discussed. The negative effects of the war on the world economy and financial markets have been tried to be revealed with some data. With the start of the war, it is clear that the economy and markets of the European countries, which first established economic links with Russia and Ukraine, and purchased large amounts of energy from these countries, were adversely affected. It is thought that the war between Russia and Ukraine will have negative effects on the world economy and money market, but will not have a major impact on its own and will spread to the world.

The continuation of NATO's expansionist policies towards Russia and the armament of Ukraine in these policies led to Russia's invasion of Ukraine on February 28, 2022. Due to this occupation, Turkey's foreign trade, which has a maritime border between the two countries, has entered into an economic crisis and has become inaccessible to imported product. This forced Turkey to look for other options, but the first three months of the war saw a decline in export earning. In this study, the effect of the Ukraine-Russia war on the global economy has been tried to be examined.

Keyword Russia, Ukraine, Battle, Foreign Trade, World Economy

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB:** Avrupa Birliği
- ABD:** Amerika Birleşik Devletleri
- AEB:** Avrasya Ekonomik Birliği
- BDT:** Bağımsız Devletler Topluluğu
- BM:** Birleşmiş Milletler
- BRICS:** Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan Oluşan Ekonomik Topluluk
- DTÖ:** Dünya Ticaret Örgütü
- E. T.** Erişim Tarihi
- G20:** Gelişmiş Yirmi Ülke
- G7:** Gelişmiş Yedi Ülke
- GSYİH:** Gayri Safı Yurt İçi Hâsıla
- IMF:** Uluslararası Para Fonu
- KEİ:** Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
- KGAÖ:** Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
- NATO:** Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
- OECD:** Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
- OPEC:** Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
- RADA:** Sovyet Ukraynası'nda Meclise Verilen İsim
- SSCB:** Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- ŞİÖ:** Şanghay İşbirliği Örgütü
- Ukrayna SSC:** Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
- UNHCR:** Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRAT.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
 BİRİNCİ BÖLÜM.....	 5
RUSYA UKRAYNA İLİŞKİLERİNİN TARİHİ.....	5
1.1. Rusya-Ukrayna İlişkilerinin Tarihi.....	5
1.2. Ukrayna'nın Rusya İçin Önemi.....	8
1.3. Rusya-Ukrayna Diplomatik İlişkilerinde Kritik Sorunlar.....	9
1.4. Karadeniz Filosu.....	10
1.5. Nükleer Silahlar Konusu.....	12
1.6. SSCB Sonrası Sınırların Belirlenmesi.....	14
1.7. Rusya-Ukrayna Ticâri İlişkileri.....	16
1.8. Kırım'ın İlhakı ve Kırım'ın Önemi.....	18
1.9. Ukrayna'da Krize Giden Yol ve Turuncu Devrim Süreci.....	23
1.10. Rusya-Ukrayna Savaşı Nasıl Başladı.....	27
1.11. Türkiye'nin Rusya-Ukrayna Savaşına Yönelik Politikaları.....	29
 İKİNCİ BÖLÜM.....	 34
SAVAŞIN BÖLGESEL EKONOMİ VE İŞBİRLİĞİNE OLAN ETKİLERİ.....	34
2.1. Savaşın Rusya'ya Olan Ekonomik Etkileri.....	34
2.2. Savaşın Ukrayna'ya Olan Ekonomik Etkileri	44
2.3. Rusya Ukrayna Savaşının Türkiye Olan Ekonomik Etkileri.....	47

2.3.1. Türkiye Rusya Ticârî İlişkilerinin Kısa Tarihi.....	47
2.3.2. Türkiye'nin Enerji Piyasasına Olan Etkileri.....	48
2.3.3. Türkiye'nin Gıda Piyasasına Olan Etkileri.....	51
2.3.4. Türkiye'nin Emtia Piyasasına Olan Etkileri.....	52
2.3.5. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri.....	54
2.4. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın AB Ekonomisine Etkileri.....	59
2.4.1. AB Enerji Piyasasına Etkileri.....	59
2.4.2. AB Gıda Piyasasına Olan Etkileri.....	61
2.4.3. AB Emtia Fiyatlarına Olan Etkileri.....	62
2.5. Rusya Ukrayna Savaşının ŞİÖ Ekonomik Bölgesine Etkileri.....	63
2.6. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın BRICS Üyelerine Ekonomik Etkileri.....	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	74
SAVAŞIN DÜNYADAKİ PARA VE ÜRÜN PİYASASINA OLAN ETKİLERİ.....	74
3.1. Savaşın Finans Piyasasına Olan Etkileri.....	74
3.2. Savaşın Enerji Fiyatlarına Olan Etkileri.....	76
3.2.1. Enerji Krizinin Sanayi Üretimine Etkisi.....	78
3.2.2. Çelik Üretimine Etkileri.....	81
3.2.3. Alüminyum ve Çinko Üretimine Etkileri.....	81
3.3. Gıda Fiyatlarına Olan Etkisi.....	82
3.4. Emtia Fiyatlarına Olan Etkisi.....	84
3.5. Borsa ve Hisse Senedi Piyasası.....	89
3.6. Döviz, Altın ve Kripto Para Piyasalarındaki Değişimler.....	91
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	102

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Rusya'nın Başlıca Emtia Ürünlerindeki Üretimi.....	88
---	----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Rusya ve Ukrayna Karadeniz Filosu Karşılaştırma 2022.....	12
Şekil 2: Rusya'nın Stratejik Nükleer Savaş Başlıkları 2022.....	13
Şekil 3: Rusya'nın Kırımı ilhâk Süreci.....	21
Şekil 4: Rusya'nın Kontrol Etmek İstedığı Ukrayna Toprakları.....	28
Şekil 5: Rusya'ya Yönelik Yabancı Sermâyenin Düşüşü.....	35
Şekil 6: Rusya'nın Savaştan Önce ve Sonraki İthalat Verileri.....	36
Şekil 7: Rusya'nın En Önemli İhraç Ürünlerinin Savaş Öncesi ve Sonrası Verileri.....	37
Şekil 8: Rusya'nın 2022 ve 2023 Büyüme Tahminleri.....	39
Şekil 9: Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar.....	42
Şekil 10: Ukrayna'nın Savaşta Askerîye'ye Harcamış Olduğu Para.....	45
Şekil 11: Savaştan Kaçan Ukrayna Vatandaşlarının Sayısı ve Sığındıkları Yerler.....	47
Şekil 12: 2015-2022 Arası Türkiye'nin Rusya'dan İthal Ettiği Petrol Oranı.....	49
Şekil 13: Rusya İle Türkiye Arasındaki Enerji Haritası.....	50
Şekil 14: Rusya Ukrayna Tarım Ürünleri Ticaret Hacmi.....	52
Şekil 15: Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna'ya Emtia Bağımlılığı.....	53
Şekil 16: Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna'dan Elde Ettiği Gelir.....	54
Şekil 17: Türkiye'nin Cari Dengesi.....	55
Şekil 18: Türkiye ve Rusya Arasındaki Dış Ticaret Oranları.....	57
Şekil 19: Türkiye'nin Ukrayna'dan İthal Ettiği Ürünler, Milyon Dolar Cinsinde.....	58
Şekil 20: AB'nin Rusya'ya olan Enerji Bağımlılığı.....	60
Şekil 21: AB'nin Rusya ve Ukrayna'dan Aldığı Emtia Ürünleri.....	63
Şekil 22: BRICS Ülkelerinin Tahmîni Ticaret Hacmi.....	70
Şekil 23: BRICS Kapsamında Rusya'dan İthal Edilen Petrol.....	71
Şekil 24: Rusya İle Çin Arasında Gerçekleşen Ticaret Verileri.....	72
Şekil 25: Rusya Ukrayna Savaşı Enerji Fiyatlarını Yükseltti.....	78
Şekil 26: Enerji Krizinin Sanayi Üretimine Etkisi.....	79
Şekil 27: Savaşın Doğal gaz Fiyatlarına Etkisi.....	80
Şekil 28: Savaşın Kömür Fiyatlarına Etkisi.....	82

Şekil 29: Küresel Piyasalarda Buğday Fiyat Endeksi	83
Şekil 30: Rusya ve Ukrayna'nın Gıda İthalatına Bağımlılık.....	86
Şekil 31: Savaşın Emtia Fiyatlarına Olan Etkisi.....	87
Şekil 32: Rusya'nın Büyük Şirketlerinin Değer Kaybı.....	90
Şekil 33: Rusya-Ukrayna Savaşı Sonrası Altın Piyasası.....	92
Şekil 34: Rublenin Döviz Karşısındaki Durumu.....	93
Şekil 35: Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Bitcoin'e Olan Etkileri.....	94

GİRİŞ

Savaş, farklı siyasî, etnik, dinî ya da politik gruplar arasında olmak üzere çeşitli gruplar arasında meydana gelen bir olgudur. Savaş, insan hayâtını hiçe sayan, yaşanacak felâketleri görmezden gelip geri dönüşü olmayacak büyüklükte düşmanlıkları içeren bir felâkettir. Dünya var olduğu günden bu yana sosyal yaşam içerisinde insanoğluluyla birlikte savaş da var olmuştur. Clausewitz savaş terimini açıklanırken, *“yalnızca halk tarafından çıkar ve menfaat kazancının yüksek olması durumunda vatandaşlar da savaşa dâhil olacaktır.”* ifadesinde bulunmuştur. Savaş geleneksel yöntemleri bulunan ve anayasal hükümlerde karşılığı olan yapısal bir çerçeveye sahiptir. Clausewitz ve kurmayları savaş olgusunu ele alırken, *“anlaşmazlık yaşayan taraftarların ya da grupların sonucu bir süreliğine belirsizleştirmek ve kendi istedikleri gibi hareket ederek sonuca gitmek.”* olarak ifade etmişlerdir. Büyük balığın küçük balığı yutabileceği bir ortamda devletlerin görece zayıf halklarla yapmış olduğu siyasî ve ekonomik baskı eğer istenilen sonuca ulaşamıyorsa, askerî planlamalar ve harekât seçenekleri devreye girer (Clausewitz, 2015: 30-35).

Bu çalışmada 2022 Şubat ve 2023 Şubat tarihleri arasında meydana gelen mevcut ekonomik gelişmeler ve olası değişimler değerlendirilecektir. Çalışma üç ana başlık altında incelenecektir: Birinci bölümde Rusya ve Ukrayna ilişkilerinin tarihi, ikinci bölümde bölgesel ekonomi ve işbirliğine olan etkileri, üçüncü bölümde savaşın dünyadaki para ve ürün piyasasına olan etkileri ele alınacak; sonuç kısmında ise savaşın devam etmesi durumunda meydana gelebilecek ekonomik gelişmeler ve olası etkileri hakkında tahminlerde bulunulacaktır. Bu değerlendirme kapsamında problem durumu incelenip literatür taraması yapılacak, araştırmanın amacı ve önemi üzerinde durulup, araştırmanın sınırlılıkları ve kısıtlılıkları gözden geçirilecek, çeşitli sorular sorulup, sorulan soruların cevabı aranacak ve cevaplanmaya çalışılan sorular bu konu başlıkları altında değerlendirilecektir.

Problem Durumu ve Literatür Taraması

Çalışmanın gerçekleştiği tarih itibariyle savaş devam etmektedir ve kesin sonuçlara ulaşılacak herhangi bir bilgiye ve veriye ulaşmak son derece güçtür. Olayla ilgili çok az sayıda güncel kaynak vardır. Yalnızca yaşanan mevcut gelişmeler doğrultusunda meydana gelen ekonomik sorunlar ele alınarak, savaşın seyri hakkında tahminlerde bulunulacaktır.

Literatür taraması ile ilgili kaynaklar üç ana başlık altında incelenmiştir:

Birinci bölüm olan Rusya-Ukrayna ilişkilerinin tarihi kısmında yerli ve yabancı kaynaklar incelenmiş, bu kapsamda çeşitli kitap ve makaleler kullanılmıştır. Bu kitaplardan en dikkat çekici olanları ünlü Avrasya teorisyeni Alexander Dugin'e ait *Proyekt Yevraziya* ve ABD'li devlet adamı Zbigniew Brzezinski'ye ait *Büyük Satranç Tahtası* isimli eserlerdir. Yine çok sayıda yerli ve yabancı makaleden yararlanılmış BM, UNHCR, BDT Mevzuatı, ABD Devlet Raporları, Rusya ve SSCB Devlet Raporları, DTÖ, uluslararası kurum ve düşünce kuruluşlarından elde edilen çok sayıda bilgiye başvurulmuştur.

İkinci bölüm olan bölgesel ekonomi ve işbirliğine olan etkileri kısmında Rusya ve Ukrayna'nın resmî veri olarak aktardığı sonuçlara, kendilerine ait istatistik kurumları, dışişleri, içişleri, merkez bankası ve ordu yetkililerinin açıklamalarına başvurulmuştur. Sovyet Rusya'nın devlet gazetesi olan ve aktif olarak yayın yapmaya devam eden *Komsomolskaya Pravda* ve Ukrayna devlet gazetesi *Gazeta Ukrayina*'nın güncel haberleri tâkip edilmiştir. Yine işbirliği kapsamında faaliyette bulunulan AB, ŞİÖ, BRICS ve KEİ gibi kuruluşların resmî veri olarak aktardığı analiz sonuçları ve raporları, yine bu kuruluşlara üye devletlerin yetkili isimlerinden ve devlet adamları tarafından yapılan açıklamalar, verilen demeçler ve paylaşılan rakamlardan yola çıkılarak değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü Bölüm olan savaşın dünyadaki para ve ürün piyasasına olan etkileri kısmında yine devletler ve işbirliği içinde olunan ülkeler tarafından paylaşılan resmî veriler, raporlar ve analiz sonuçları, dünya çapında faaliyet gösteren özel ve devlet bankaları ile DTÖ, IMF, Dünya Bankası, JP Morgan gibi yatırım kuruluşlarının verilerine başvurulmuştur. Büyük enerji şirketleri, sanayi kuruluşlarının (Saudi Aramco, ExxonMobil, Chevron, Shell, Lukoil, Gazprom), gıda üreticilerinin, tedârikçilerin ve satıcıların, uluslararası örgüt, kurum ve kuruluşların (NATO, OECD, BM, OPEC, Eurostat) aktardığı ve paylaştığı çok sayıda rapor ve grafikten yararlanılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada iki ülke arasındaki tarihsel süreç, bu süreçte neler yaşandığı ve savaşın nasıl başladığı incelenmek istenmiştir. 2022 ve 2023 yılları arası ülkesel, bölgesel ve işbirliklerine olan ekonomik etkileri, savaşın dünyadaki para, mal, hizmet, gıda ve ürün piyasasına olan olumlu ya da olumsuz etkileri ve mevcut durum üzerinde durulmuştur. Savaşın devam etmesi halinde dünya ekonomisini ne gibi sonuçların beklediği ihtimalleri öngörölmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Savaşın XXI. yüzyılda yaşanan önemli gelişmelerden biri olması, Dünya Savaşları ve Soğuk Savaş'tan sonra yaşanan en büyük savaş olması ve ülkeleri yeniden bir bloğa yönlendirebilme gücünün olması bu konunun önemini göstermektedir. Savaşın tüm dünyayı yakından etkilemesi, gıda, para, hizmet, ürün tedârîği ve üretimi konusunda yaşanan problemlerin bir insanlık dramına dönüşebilecek tehdit durumu olması konunun bir diğer ayrıntısıdır.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Kısıtlılıkları

Çalışma 2022 Şubat ve 2023 Şubat tarihleri arasında sınırlandırılmıştır. Çünkü çalışma ve araştırmaların gerçekleştirildiği dönemde Rusya-Ukrayna Savaşı'nın devam ediyor olması bizleri kesin bir sonuca değil çalışmanın sınırlandırıldığı 2022 Şubat ve 2023 Şubat tarihleri arasına odaklamaktadır. Bu mevcut zaman içerisinde gelişen durumlardan bir tahmin ve olası sonuç bölümü oluşturulmak zorunda kalınmıştır. Savaş ile ilgili yeterli sayıda güncel kaynak, özellikle kitap, makale ve bildiri gibi akademik çalışmaların son derece sınırlı olması çalışmada kullanılan her türlü bilgi ve verinin analiz ve rapor ağırlıklı olması kaynak açısından çalışmayı zorlaştırmıştır. Elde edilen bilgiler ülkelerin devlet adamları, resmî kurum ve kuruluşları ile ekonomi uzmanlarının demeçlerinden derlenmeye çalışılmıştır. Yine çalışmada uluslararası özel banka ve yatırım şirketlerinin raporları ile sayısal veriler elde edilmeye çalışılmıştır. Bütün bu bilgiler son derece yeni olduğu için özellikle ikinci ve üçüncü bölüm kaynakları resmî kurum, kuruluş ve dünya çapında bilinen haber kaynaklarının internet sitelerinden açık adresli ve erişim tarihli olarak temin edilmek zorunda kalınmıştır.

Çalışmanın Bölümleri ve Tâkip Edilen Yol

Birinci Bölüm: Rusya-Ukrayna İlişkilerinin Tarihi

Bu bölüm kapsamında Rusya-Ukrayna ilişkilerinin tarihsel süreci, Ukrayna'nın Rusya için önemi, SSCB dönemi ve sonrası, Kırım'ın önemi, Karadeniz hâkimiyeti, nükleer çalışmalar, Ukrayna'da yaşanan kriz, ticârî ilişkiler ve Rusya-Ukrayna Savaşı'na nasıl gelindiği ve yaşanan çeşitli konular anlatılmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölüm: Savaşın Bölgesel Ekonomi ve İşbirliğine Olan Etkileri

Bu Bölümde, yaşanan savaşın Rusya'ya etkileri ve ambargolar, Ukrayna'ya olan etkileri, Rusya ve Ukrayna'nın yakın ilişki içerisinde bulunduğu devletlere ve uluslararası kuruluşlara AB, ŞİÖ, BRICS, KEİ ve Türkiye gibi enerji, gıda ve emtia piyasalarına olan etkileri ekonomik etkileri ele alınmıştır.

Üçüncü Bölüm: Savaşın Dünyadaki Para ve Ürün Piyasasına Olan Etkileri

Bu bölüm kapsamında Savaş'ın dünya genelinde sebep olduğu ekonomik etkiler ile Rusya ve Ukrayna özelinde sebep olduğu etkiler başlıklar altında incelenmeye çalışılmıştır. Bunlar; enerji, gıda, emtia ürünleri, finans ve borsa, döviz, altın, değerli madenler ve sanal para piyasaları gibi farklı konu başlıklarıdır.

Sonuç Bölümü:

Bu bölümde savaşın devam etmesine ve süresine bağlı olarak ne gibi bir ekonomik kriz yaşanabilir ve bu kriz dünya ekonomisini nereye sürükleyebilir konusu üzerinde tahmin ve olası sonuçlar ele alınmaya çalışılmıştır. Savaşın devam etmesi ile enerji, gıda, mal, ürün, para piyasaları (altın, borsa, döviz, kripto para) ve hizmet gibi alanlarda ne gibi aksaklıklar yaşanabilir ve dünyanın başına bir felâket getirebilir mi gibi soruların üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA UKRAYNA İLİŞKİLERİNİN TARİHİ

1.1. Rusya-Ukrayna İlişkilerinin Tarihi

Önemli bir Avrasya teorisyeni olan Dugin'e göre, Slav kökenli olan Ukrayna ve Rusya, Avrasya için en önemli bölgede yer almaktadır. Sovyetler sonrası kendi kendini yönetmek ve Rusya olmadan dış politika faaliyetlerini yürütmek isteyen Kiev, merkezî olarak Batı'ya yaklaşmış ve zaman içinde Ukrayna ve Rusya arasında ayrılma yaşanmıştır. Ukrayna'nın batısında yaşayan halk AB'yle, doğusunda yaşayan halk ise Rusya'yla yakınlaşmıştır (Dugin, 2004: 5). Rus tarihçiler, eski bir Rus bölgesi olduğu için Kiev'in de Rus toprağı olduğunu savunurken, Ukraynalı tarihçiler ise Kiev'in Ukrayna toprağı olduğunu savunmuştur. Rusya tarihi, Moskova'nın Kiev'den ayrıldığı XIV. yüzyıla kadar uzanmaktadır ve iki ülke de tarihinin başlangıcının Kiev Krallığı olduğunu ispatlamak istemişlerdir. X. yüzyılda Vladimir tarafından kurulan Kiev İmparatorluğu, doğuda Türkler (Hazar, Kıpçak) ve güneyde Bizans tarafından işgal edilmiştir. Bu saldırılar Slavlar için tehlikeli olmuştur çünkü yaşadıkları bölgeyi tam olarak kontrol edememişlerdir (İşyar, 2008: 113).

Ortodoks Hıristiyanlığa geçen Slavlar, aynı yıla kadar Türk işgallerine karşı Bizans ile dönemsel ittifaklar kurmalarına rağmen Ortodoksluğa geçmelerinden sonra durum değişmiştir. Ortodoksluğun benimsenmesi sonucunda Slav halkı oluşmuş, birleşmiş ve ulusun temelleri atılmıştır. 1200 yılında, Kiev kralının diğer küçük prenslikler ile ilişkileri, iç karışıklıklar ve Moğol istilaları nedeniyle kesintiye uğramış ve bu birliktelikler ortadan kalkmıştır (İşyar, 2008: 113-114). Moğol istilası sırasında Slavlar ağır yaralanmış ve bölgede bir iktidar boşluğu vuku bulmuştur. Bu saldırılar XIV. yüzyıla kadar sürmüş ve Slavlar artık yeni bir merkezin kurulması gerektiğine inanmışlardır. Slavların bir kısmı Kiev Krallığı'ndan ayrılarak Moskova merkezli bir krallık kurmuşlar ve Rus tarihçiler, Kiev İmparatorluğu'nu Varegler "Orta Çağ döneminde Doğu Avrupa'da yaşamış İsveç kökenli bir topluluk (Oleinik, 2019: 3)" tarafından kurulan Rus tarihinin kaynağı olarak görmüşlerdir. Rusların tarih sahnesine çıkışı Altın Orda'nın zayıfladığı ve yok olmanın eşiğine geldiği bir dönemdir, bu dönemden itibaren Ukrayna yerine Rus tarihi ortaya çıkmış, yani XIV. yüzyıla kadar Kiev'i, XIV. yüzyıldan sonra Moskova'yı Slavlar yönetmiştir (Kurat, 2020: 21-22).

Moskova Krallığı, III. İvan'ın saltanatı sırasında Karadeniz ve Hazar Denizi'ni işgal etmiş, bu süre zarfında bölge genişlemiş ve Moskova Krallığı, Çarlık Rusya'sı olarak yeniden isimlendirilmiştir. Ruslar 1522'de Kazan'ı, 1554'te Astrahan'ı ilhâk ederek batıya doğru ilerlemeye başlamışlığıydı. Rusların yükselişi yaşanan dönemde Avrupa için herhangi bir anlam ifade etmemiştir, çünkü o dönemde Avrupa, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçekleştirdiği politikalara karşı kendini savunmakla meşgul olmuştur. Bu süre zarfında Ruslar boş durmamış ve batıya taşınmışlardır. Azak Kalesi'nin 1637'de fethinden sonra, Ruslar Ukrayna'nın doğusunu ilhâk etmiş, Batı Ukrayna'nın işgalini hızlandıran Çarlık Rusya'sı ilerlemesini 1654'te Polonyalılarla yapılan savaşta kazanılan zaferle ve başarıyla taçlandırmışlardır. Aynı yıl Pereyaslav Antlaşması uyarınca Kiev, Çarlık Rusya'sının egemenliğine girmiş ve Ukrayna toprakları Polonyalılar ve Ruslar arasında bölüşülmüştür (Demiroğlu, 2015: 435).

Büyük Petro (1682-1725) XVII ve XVIII. yüzyıllarda Rusya'yı Avrupa coğrafyasında büyük bir güç yapmıştır, ancak Petro devlet düzenini ve orduyu modern bir yapıya büründürerek saldırgan bir dış politika izlemiştir. 1700'de Rusya ile İsveç arasında Kuzey Savaşı patlak vermiş, savaş hangi eyalet kazanırsa kazansın, Ukrayna topraklarının Polonya ve Rusya arasında paylaşılması beklenmiştir. Ancak 1687'de Ukrayna'da iktidâra gelen Cossack Hetmanate “Kosaklar, 1649 ile 1775 yılları arası bugünkü Ukrayna'nın merkezi ve kuzeydoğusunda var olmuş bir Kazak devleti (Oleinik, 2019: 5)” yönetiminin yeni atamanı ve Kosak Kongresi tarafından seçilen Ivan Mazepa bunu kabul etmemiş ve 1709'da Ukrayna'nın bağımsız kalması için İsveç ile bir anlaşma imzalanmıştır (Demiroğlu, 2015: 436).

Çariçe Katerina (1762-1796) döneminde, Ukrayna toprakları Çarlık Rusya'sı ile bağlantılı olup, bu durumu anlatan Katerina, *“Ukrayna'yı Rusya ile yeniden birleştirirerek, uzun yıllardır ayrı olan iki halkı yeniden birleştirdim. Ayrılık söz konusu olduğunda iki halk arasında bir fark vardır. Ama Ukraynalılar her zaman gerçek Ruslar olmuştur.”* şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (Subtelny, 2009: 258).

Fransız Devrimi'nden önce, Ukrayna'da yaşayan halkın bir bölümü Rus İmparatorluğu'nu vatan sayarken, diğerleri Ukrayna'yı vatanları olarak görmüş, ancak Fransız Devrimi, Ukrayna'nın ulusal kimliğini uyandırmış, ulusal kültür ve ulusal düşüncüyü ön plana çıkarmıştır. Bağımsız değerlere inanan halkın öncüleri bu dönemde romantizmin destekçileri olmuştur. XIX. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Ukrayna üzerindeki baskısı artmış ve Napolyon Savaşları sırasında bir Ortodoks milliyetçiliği duygusu ortaya çıkmıştır. Savaşın getirdiği birlik sonucunda o dönem bölge halkı Rusya'nın kimliğini desteklemiş ve nitekim I. Nicholas (1825-

1855) döneminde Çarlık Rusya'sı Pan-Slavizm politikasına yönelmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında II. İskender'in köylüleri kölelikten kurtarma kararının sonucunda, Ukrayna'da yaşayan halk özgürlüklerine kavuşmuş ve Ukrayna'nın gelişimi hızla gerçekleşmiştir. 1917 Şubat devriminde Çarlık Rusya'sı yıkılmış ve Ukrayna'da Merkezî Rada hükûmeti kurulmuştur. Kurulun ilk başkanı Kruşevski olmuştur ve Rus hükûmetinin talebi üzerine Merkez Rada; köylüler, askerler ve işçilerden oluşan bir alt meclis kurmuştur, ancak daha sonra Rada zayıflamış ve yerini Ukrayna Halk Cumhuriyeti almıştır (Plokhy, 2017: 170).

1919 ve 1921 yılları arasında Rusya'da Denikin liderliğindeki Beyaz Ordu ile Kızıl Ordu arasında bir savaş yaşanmış, bu savaşta, Ukrayna Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Simon Petlyura, Polonya Cumhuriyeti'nin müttefiki olmuş ve Sovyet Rusya'ya karşı savaşmıştır. 1921'de Riga Antlaşması ile savaş sona ermiş ve Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin yerine Ukrayna SSC kurulmuştur. 26 Ocak 1924'te kabul edilen SSCB'nin ilk Anayasasına göre, SSCB'nin her üyesi ayrılma hakkına sahiptir, ancak ayrılma mekanizması henüz gelişmediği için hiçbir ülke bu konuda adım atamamıştır. Ukrayna SSC Anayasası metni 1929'da kabul edilmiş ve Ukrayna, SSCB döneminde bağımsızlığını kaybetmesine rağmen, kendi idarî, merkezî yönetimini korumuş ve ulusunun haklarını koruyan bir devlet olarak kalmıştır (Dugin, 2004: 47)

1928'de SSCB'de tahıl kıtlığı yaşanmış, gıda kaynakları azalmış ve halka gıda dağıtılmaya başlanmıştır ve bu durum Ukrayna genelinde giderek yayılmıştır. 1929'da araziye el konulması ve ortak girişimin zorlanması kararı alınmış, bu kararın ardından birçok yerde köylü ayaklanmaları başlamış ve köylüler ihtiyaç duyduklarından daha fazla üretim yapmayı kabul etmemişlerdir. Bu karar Stalin yönetimini kızdırmış ve köylülerin sahip olduğu her şeye, açlık grevi gerekçesiyle el koymuş ve isyancıların çoğu Sibiryâ bölgesine sürülmüştür (Plokhy, 2017: 173).

Geçmişten bugüne sınır devletleri arasında her zaman problem yaşanmıştır, özellikle baskın kültür olan Rus kültürünün Ukrayna halkı tarafından isteyerek ya da zorla benimsemesi Rusya'nın elini güçlendirmiş ve hâkimiyetini kabul ettireceğini düşünmüştür. Rusya'nın toprak egemenliğini genişletmek istemesi Ukrayna ve Rusya arasında birçok tarihî krize yol açmıştır, bu krizlerin bir sonucu olarak, insanlar çok acı çekmiş, tarihsel olarak, her iki taraf da baskın bir halk olmak istemiştir. Hâkim taraf, diğer tarafın her türlü hakkını elinden almak istemiştir.

1.2. Ukrayna'nın Rusya İçin Önemi

Ukrayna'nın Rusya için önemi, Ukrayna'nın bir kalkan görevi görmesi ve modern tek kutuplu dünyada sağ ve solu birbirine bağlayan bir geçiş yolu olmasıdır. Bu yüzden Rusya, SSCB döneminde olduğu gibi Ukrayna topraklarının ABD tarafından oluşturulan sisteme kolayca dâhil olmasını zorlaştırmıştır. Rusya'nın, Ukrayna'yı NATO'nun doğuya doğru genişleme girişimlerine karşı tampon bölge olarak kullanmak istemesi sebebiyle, geriye dönüp bakıldığında, Ukrayna'nın önemi şaşırtıcı derecede artmıştır. Bugün Ukrayna'nın başkenti Kiev, sonraları Moskova Prensi tarafından kurulan Rus-Slav tarihinin merkezi durumuna gelmiştir (Kurat, 2020: 35).

Kiev, 1919'da bağımsızlığını ilan etmiş ve 1922'de SSCB'ye katılarak kültürel, siyasî ve stratejik olarak yakın olan iki toplum giderek daha da yakınlaşmıştır. Enerji kaynakları açısından Ukrayna, SSCB üretiminin üçte birinden fazlasını oluşturmuştur ve yılda yaklaşık 250 milyon ton kömür üretimi yapmıştır. Güney Harkov'da petrol ve gaz yatakları keşfedilmiş yine Kiev'in turizm potansiyelinin önemli oranda yükselmesi ile Ukrayna'nın önemi artmıştır. SSCB'nin kurduğu hükûmet sistemi tüm ülkeleri birbirine bağımlı hale getirdiği için devletlerin bağımsızlığını kazanması son derece zor olmuştur. SSCB'nin uzun yıllar bölünmeden devam edeceğine inanılmıştır. SSCB'nin çöküşüne rağmen, bu ülkelerin karşılıklı ekonomik bağımlılığının Rusya'ya faydalı olduğu açıkça ortada durmaktadır. Bu bağlamda, Ukrayna ve Rusya her zaman ekonomik olarak birbirine bağımlı olmuş ve çeşitli anlaşmalar neticesinde Rusya pazarı, Ukrayna tarım ürünleri ile dolmuştur. Rusya ise böyle verimli toprakları terk etmek istememiştir (Sönmez, 2010: 79).

Diğer bir neden de Rusya'nın Ukrayna'yı Batı'ya bırakmak istememesidir, çünkü Ukrayna Batı ile Rusya arasında bir kalkan görevi üstlenmiştir, bu nedenle Rusya, Ukrayna'yı kendisinin bir parçası olarak görmek istemiştir. Ukrayna Slav kökenlidir ve iki ulusun yakınlığı her zaman Rusya'nın Ukrayna halkını etkilemesine izin vermiştir, dönem dönem Putin tarafından konuşulmakta olan Kırım'ın ilhâkı sırasında yapılan açıklamada, *“Ukrayna'yı her zaman sadece yakın bir komşu değil, aynı zamanda kardeş bir ülke olarak gördük.”* sözleri bunların açık kanıtıdır (Sönmez, 2010: 80).

Rusya'nın Ukrayna ile geçmişe dayanan büyük bir etnik kültür mirası vardır. Bu miras dil, din, ekonomi, askerî ve siyasî gibi çok kollu bir mekanizmadır. Sınır birlikteliği olması aralarındaki olumlu ya da olumsuz her konuyu tetiklemektedir. Son dönemlerde Ukrayna'nın AB

ve NATO ile yakınlaşması Rusya'nın kendi sınır güvenliğinden endişe duymasına sebep olmuştur.

1.3. Rusya-Ukrayna Diplomatik İlişkilerinde Kritik Sorunlar

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Ukrayna ve kendisini SSCB'nin halefi olarak gören Rusya Cumhuriyeti arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler, 1990'lı yıllarda daha çok SSCB döneminde kurulan ilişkilerin devamı ve SSCB sonrası dönemde yaşanan krizlerin çözümü ile ilgili olmuştur. Batı'nın bölgeye dâhil olması ile ilişkiler yeni bir boyut kazanmış ve Rusya, Ukrayna'yı kendisine bağımlı halde tutarak Batı'nın bölge üzerindeki etkisini kırmayı hedeflemiştir. Ukrayna ise Batılı ülkeler ile ilişkilerini artırmayı amaçlamıştır (Brzezinski, 2005: 83).

1930'larda Sovyet Rusya liderlerinin izlediği asimilasyon politikaları nedeniyle, diğer Sovyet ülkeleri gibi Ukrayna'nın 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, geçmişte yaşanan sorunlar Rusya ile ilişkilere etki etmiştir. Rusya, ilk başlarda birçok ülkenin kendi ekonomisine yük olduğunu düşünmüş ve önceliklerini belirlemeye çalışmıştır. Ukrayna, Rusya'nın önceliklerinde ilk sırada yer almıştır ancak, Ukrayna ile ilk temaslar Rusya açısından olumsuz olmuştur. Ukrayna, Karadeniz filosu ve nükleer enerji konusunda belli adımlar atarak Rusya içindeki karışıklıktan yararlanmak istemiştir ancak, Rusya'nın geri adım atmaması sonucunda karşılıklı çıkar uyumsuzluğu ve güvensizlik oluşmuş, sorunların çözülmesi konusunda bir anlaşmaya varılamamıştır. Daha sonra Rusya, Ukrayna'ya gönderdiği doğal gazı kesmekle tehdit edince Ukrayna, geri adım atmak zorunda kalmıştır (Sönmez ve Diğerleri, 2015: 657-658). Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve Ukrayna Devlet Başkanı Leonid Kravçuk, Batı ile ilişkileri düzenleyerek ülkelerinin kalkınmasını istemiş, uyguladıkları ekonomik reformlar sonucunda ABD ve AB destekli şirketlerin Doğu bloğuna girmesine izin verilmiştir. Bu durum, Rusya içerisinde milliyetçiler tarafından Batı yanlısı politika olarak görülmüş ancak ABD'nin baskıları sonucunda, her iki ülke de ekonomik olarak Batı ile ilişkiler kurmuştur. Batı, her iki ülkeye yaptığı yatırımlar ile halklara kapitalizmin daha iyi olduğunu göstermek istemiş, böylece sosyalizme yönelmek isteyen düşünceyi bitirmeyi hedeflemiştir.

Rusya ve Ukrayna, BDT bünyesinde ekonomi ve ticaret alanında işbirliği yapmış ancak askerî ortaklık kurulamamıştır. Dönemin Devlet Başkanı Leonid Kravçuk, Batı yanlısı bir politika izlediğini Rusya ile yaptığı görüşmelerde sık sık dile getirmiştir. Kravçuk'un Batı ile ilişkilerini geliştirmek için yaptığı temasların bir sonucu olarak 1994 NATO anlaşması, Rusya'nın 1993 yılına kadarki politikasının önemli bir sonucu olmuştur. Durum ile ilgili ABD'li siyasetçi

Brzezinski, “SSCB’nin dağılmasından sonra ABD’nin en çok önem verdiği ülke Ukrayna olmalıdır. Ukrayna’nın eksenini Batıya kayarsa Rusya, Ukrayna olmadan büyük bir güç olamaz ve bir Asya İmparatorluğu ile yetinir (Brzezinski, 2005: 87)” demiştir. Bu açıklama Batı’nın Ukrayna’ya duyduğu kaygıyı gösterse de ABD başlangıçta Ukrayna’yı hayâtî bölge olarak görmemiştir.

1996 Ukrayna Anayasası, Rusya ve diğer ulusal azınlıkların dillerinin özgürce geliştirilmesi, kullanılması ve korunmasının devlet tarafından garanti altına alınacağını vurgulamış ancak 1989 tarihli Diller Yasasına göre Rusça, çoğu Rus’un yaşadığı bölgede bir azınlık dili olarak kalmıştır. Ukrayna hükûmeti daha sonra Rus televizyon ve gazete yayınlarını denetlemek için bir Ulusal Televizyon ve Radyo Konseyi kurmaya karar vermiş, 2007’de Ukrayna sinemalarının Ukraynaca yayınlanması kararını almıştır. Ukrayna’daki Rus siyasi baskısı altında, Mayıs 2006’da Yanukoviç partisinin Ukrayna parlamentosundaki Kırım ofisi, Rusçayı resmî dil ve ikinci devlet dili olarak tanıyan bir yasa tasarısını parlamentoya sunmuş ancak karar iptal edilmiştir, oylamada salt çoğunluk sağlanamamıştır. 3 Temmuz 2012’de Rusça, Ukrayna’nın 27 bölgesinin 13’ünde bölgesel dil statüsü almış, diğer eyaletlerde, Rusça dil talebinin %10’u bulması halinde, ikinci bir resmî dil yapmak için bir yasa tasarısı kabul edilmiştir. Yasaya göre, Ukraynaca ülkedeki tek resmî dil olmaya devam edecektir. Ukrayna’da bu yasanın kabulüne yönelik kamuoyu muhalefeti Parlamento sözcüsü Volodimir Litvin, yasaya karşı olduğunu belirterek istifâ etmiştir. Ancak daha sonra Rusya-Ukrayna ilişkilerinin bozulması nedeniyle 2017 yılında dil konusu yeniden tartışılmış ve yeni eğitim yasasında 5-12. sınıflarda Rusçanın eğitim dili olarak kullanılması iptal edilmiştir (Maksimova, 2022, E. T. 17.01.2023).

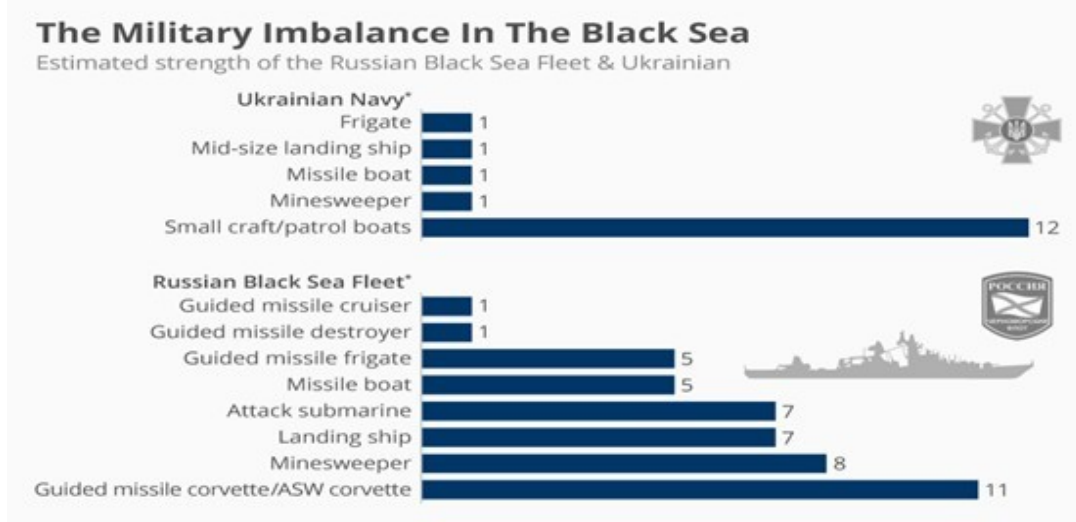
SSCB döneminden kalma Ruslaştırma zihniyeti iki ülke arasındaki krizleri her zaman tetiklemiş ve bu krizlere özellikle ABD’nin müdahale etmesi ile Rusya kendi güvenliğinden endişe duyarak Ukrayna’ya saldırmıştır. Ukrayna, 1990’larda kendisini Rusya’dan tamamen ayıramamış çünkü o dönemde ABD, Rusya ile iplerin daha çok gerilmesini istememiştir.

1.4. Karadeniz Filosu

SSCB’nin dağılmasından sonra, Rusya Federasyonu ile eski SSCB’nin parçası olan ülkeler arasında sorunlar çıkmıştır. Rusya’nın karşılaştığı bu sorunların en büyüğü Ukrayna ile olmuştur. SSCB’nin en büyük ikinci ekonomisi olan Ukrayna, bağımsızlığını ilan ettiğinde

sınırlarında büyük bir Sovyet sermâyeli Karadeniz filosuna sahipti ve bu filonun Ukrayna’da mı yoksa Rusya’da mı kalması gerektiği sorusu iki ülke arasında sorunlara neden olmuştur. Bu sorunların çözülmesini zorlaştıranlar Ukraynalı sağcılar ve Rus milliyetçileridir, sağcı Ukraynalılar Kravçuk’u eleştirirken, Rusya’daki milliyetçiler Yeltsin’i eleştirmişlerdir. Ukrayna ile çatışma, BDT içinde başka sorunların olasılığını gündeme getirmiş, bu durum Rusya’yı Ukrayna konusunda temkinli davranmaya zorlamıştır. 1992 yılında Karadeniz’in Volga-Don Kanalı ile Hazar Denizi’ne, Ren-Tuna Kanalı ile Kuzey Denizi’ne bağlanması Karadeniz ticaretinin önemini artırmış, sorunun başlangıcı ise Ekim 1991’de Ukrayna Yüksek Konseyi’nin Karadeniz Filosunu Ukrayna’da tutma kararı olmuştur. 6 Aralık’ta Ukrayna Yüksek Sovyet’i, Sovyetler Birliği Silahlı Kuvvetlerine dayalı olarak kendi ulusal silahlı kuvvetlerinin kurulduğunu resmen ilan etmiş, bundan sonra 800.000 kara birliğinin ve Sovyetler Birliği’nin Karadeniz filosunun Ukrayna’ya bağlı olacağı bildirilmiştir. Ancak filo komutanı Igor Kasatonov Ukrayna’ya itaat etmemiş ve mürettebata gemilerine binip denize açılmalarını emretmiş ve bu sorun, filonun merkezinin Sivastopol Limanı olması ile şiddetlenmiştir. Gelecekte bu limanı hangi ülkenin elinde tutacağı sorusu, Kırım’ın yeniden Rusya’nın bir parçası olma ihtimâlini gündeme getirmiştir (Zaborsky, 1995: 98).

Rusya, 6 Şubat 1992’de aldığı bir kararla Karadeniz Filosunu korumak için her şeyi yapacağını açıkça ortaya koymuş, 5 Nisan 1992’de Ukraynalı Kravçuk, Ukrayna silahlı kuvvetlerinin derhal seferber edilmesine ilişkin bir karar imzalamıştır. Karar, Karadeniz Filosunun Ukrayna’ya ait olduğunu belirtmiş ve 7 Nisan 1992’de Yeltsin, Karadeniz Filosunu Rusya’nın yetkisi altında ilan eden yeni bir kararname yayınlamıştır. “Black Sea Fleet A 23 Year Adventure” isimli bu kararname, iki ülkenin anlaşabilmesi ve diplomatik bir çözüm için bir araya gelmelerini sağlamıştır. Taraflar arasında ilk görüşmeler, 29-30 Nisan 1992 tarihlerinde Odessa’da gerçekleşmiş ve burada Ortak Komisyon kurulması konusunda anlaşılmış, ardından Soçi Anlaşması imzalanmıştır (UNHCR, 2004, E. T. 15.01.2023).

Şekil 1: Rusya ve Ukrayna Karadeniz Filosu Karşılaştırma 2022
Kaynak: Statista (Alman Veri Analiz Şirketi)

Karadeniz, yalnızca kendisine kıyısı olan devletler tarafından değil diğer dünya ülkeleri tarafından da ticârî ve askerî açıdan son derece büyük bir öneme sahiptir. Bu yüzden hangi ülkenin Karadeniz’den ne gibi bir çıkarı olduğu dünyanın Karadeniz ile yakından ilgilenmesine sebep olmaktadır. Özellikle AB ile ABD politikaları ve askerî olarak konuşlanma çabaları Karadeniz’in önemini giderek artırmıştır. Çarlık Rusya döneminden bugüne Karadeniz onlar için olmazsa olmaz bir özellik taşımış, dünyaya açılan kapıları olarak görmüşlerdir. Özellikle ekonomik olarak petrol ve doğal gaz ticaretinin bu bölgeden dünyaya açılması Rusya’nın elini parasal anlamda güçlendirirken, ABD’nin Rusya’nın baskısını kırabilmek için geliştirmiş olduğu Karadeniz planları ilerleyen süreçlerde bu coğrafyada silahlanmanın artmasına neden olmuştur ve bu durum gerekirse nükleer silah bile kullanılabileceği anlamına gelmektedir.

1.5. Nükleer Silahlar Konusu

1990’larda Ukrayna ile Rusya arasındaki ikinci büyük sorun olan nükleer silahlar konusu gündeme gelmiş ve Rusya zamanla Ukrayna’yı kendi çıkarları konusunda uzlaşmaya zorlamak istemiştir. SSCB dağıldıktan sonra Ukrayna’da kalan 176 kıtalararası balistik füze, SSCB’nin %15’ni kapsamakta ve yaklaşık 3.000 nükleer silah, Ukrayna topraklarında kalmış durumdaydı. Ukrayna bağımsızlığını ilan ettiğinde, nükleer silahlardan arınmış bir ülke olmak istediğini ilan etmiş ancak, Ukrayna Rusya ile yaşadığı krizler nedeniyle, nükleer silahları siyasî koz olarak

kullanmayı düşünmüştür. Ukrayna Devlet Başkanı Kravçuk, nükleer silahların aslında pazarlık aracı olmadığını, Batı'nın bu konuda Ukrayna'nın yanında yer almadığını anlamış ve ABD'nin Rusya ile ilişkileri geliştirmesi ve ardından 1991'den sonra, Rusya'yı o dönemde ismi Avrupa Ekonomik Topluluğu olan oluşuma dâhil etme düşüncesi Ukrayna'yı geri plana itmiştir. 23 Mayıs 1992 tarihli Lizbon Protokolü'nde Kazakistan, Beyaz Rusya ve Ukrayna uluslararası antlaşmaya (START 1) katılarak SSCB'den kalan nükleer silah haklarını talep etmeyeceklerini ilan etmiş, Rusya Mart 1992'de nükleer silahların yarısından fazlasını Ukrayna'dan çıkarmış ve kendi envanterine dâhil etmiştir. 1992 yılında iki ülke arasında Kırım meselesi yüzünden kriz çıkmış ve silah transferinde gecikme yaşanmıştır, nükleer silahların transferi ile ilgili sorunun nedeni, Rusya'nın Kırım üzerindeki iddiası olmuş ve ardından Ukrayna parlamentosu START 1 anlaşmasını onaylamış ve nükleer silahların devri yeniden başlamıştır (Lizbon Protokolü, 1992, Numara 3-6).

Şekil 2: Rusya'nın Stratejik Nükleer Savaş Başlıkları 2022
Kaynak: BBC Haber Türkçe

Dünya savaşlarından bugüne silahlanma yarışı Sanayi Devrimi'nden sonra seri üretimler ile hızlanarak büyüdü. Ancak standart ateşli silahların büyük savaşları bitiremeyeceği yaşanan savaşların ardından anlaşıldı. Ülkeler yapmış oldukları askerî ve teknolojik yatırımlar ile kimyasal ve nükleer güçlerini geliştirmiş, buradan ortaya çıkan her türlü bilgi birikimi ile nükleer silah üretimlerine ağırlık vermiştir.

1.6. SSCB Sonrası Sınırların Belirlenmesi

Boris Yeltsin, SSCB'nin devamı olan Rusya Federasyonu'nun kurulmasıyla ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Yeltsin, 17-21 Ağustos 1991'de Komünist Partisi'nin bazı üyelerinin Gorbaçov'a karşı gerçekleştirdikleri bir darbe girişimini engelleyerek halkın sevgisini kazanmıştır. Yeltsin, darbecilere karşı çıkarak onları suçlu ilan etmiş ve bu tavrıyla halk arasında ünlenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından birçok sorun ortaya çıkmış ve Yeltsin bu sorunları kısa sürede çözmek istemiştir. Bu sorunların çoğu Ukrayna ile ilgilidir. Rusya, jeopolitik konumu açısından önemli olan Ukrayna ile ilişkilerini stratejik bir ortaklığa ve ekonomide karşılıklı bağımlılığa doğru ilerleterek geçmiş sorunlarını gizlemeye çalışmıştır. Ancak Rusya'nın Kırım ve Ukrayna'yı Rusya ile birleştirme gereği konusundaki düşüncesi fazla kabul görmemiş, Rus siyasi seçkinleri Ukrayna'nın bağımsızlığını tanımakta her zaman zorluk çekmiştir. Rusya sınır konusunda Kiev'e baskı yaparak bu durumu kolaylıkla çözebileceğini düşünmüştür ancak, Moskova durumu uzatmayı ve gergin tutmayı tercih etmiştir. Çünkü 1990'lı yıllarda Ukrayna ile yapılan müzakereler sonucunda Rusya'nın çok istediği Kırım Ukrayna'da kalacak ve Rusya ile birleşmesi zor olacaktır. Rusya bu konuyu erteleyerek yeni bir anlaşma yolu bulmak istemiştir (Sönmez, 2010: 77-78).

Rusya ile Ukrayna arasındaki sınır meselesi, Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesinden bu yana devam etmektedir. Ancak Rusya bazı dönemler anlaşmayı hiçe sayan adımlar atmış ve iki ülke arasındaki anlaşma maddelerini açıkça çiğnemiştir. 23 Haziran 1992'de Boris Yeltsin ve Leonid Kravçuk, Dagomys'te devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesine ilişkin bir anlaşma imzalamış, bu anlaşma, 19 Kasım 1990'da imzalanan anlaşmanın devamı niteliğinde olup, iki ülke arasında dostane ve karşılıklı faydaya dayalı ilişkilerin geliştirilmesine yönelik bir anlaşma olmuştur. BDT çerçevesinde anlaşmaların ve yerel yasaların kabul edilmesine ilişkin desteğini ifade eden Rusya, 41 maddeden oluşan bu anlaşmanın, iki ülke çerçevesinde bazı konuların değerlendirilmesi ve çözüme kavuşturulmasını amaçlayan adımlardan biri olarak görmüştür. Her iki ülke de uluslararası standartlara uygun olarak gümrük kontrolü ve açık sınır ilkelerini korumaya karar vermiş, aynı yılın Ekim ayında Yeltsin'in aldığı karara göre Rostov bölgesindeki demiryolları ve havaalanlarında gümrük kontrol noktaları kurulmuştur. O dönemde Ukrayna ve Rusya'nın içinde bulunduğu siyasî sorunlar nedeniyle adımlar atılmış, 15 Şubat 1993'te sınır kontrol birimlerinin sayısı 35'e çıkarılmış ve 4 Ağustos 1994'te Odessa'da Rusya ve Ukrayna sınır güçleri arasında etkileşim ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Sınır kontrolü sadece ülkeler arasındaki sınır geçişlerinde başlatılmış bu işbirliği anlaşması kaçakçılığı, yasa dışı göçü ve suç

önlemeyi hedeflemiştir. 1994 yılında Ukrayna'da cumhurbaşkanının değişmesi sonucunda Rusya sınır müzakerelerine daha sıcak bakmış ve bu zamana kadar Rusya, Sovyetler Birliği'nin devamı olarak oluşturulan BDT'nin sınırlarını kabul etmiş ve 8 Şubat 1995'te Kiev'de karşılıklı anlaşma ile iki ülkenin sınır kapıları kurulmuştur (BDT Mevzuatı, 1995, E. T. 04.01.2023).

Kuçma yönetiminde, Rusya ile ilişkileri daha da geliştirmek isteyen Kiev, 24 Aralık 2003'te Kerç Boğazı ve Azak Denizi'nin kullanımı ve balıkçılığın geliştirilmesi konusunda ortak bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşmanın içeriği, iç suların (yani iki ülkenin sadece ortak alanlarının) tarihi statüsünün teyit edilmesi, ülkelerin deniz sınırlarının belirlenmesi, savaş gemilerinin geçişine izin verilmemesi ve ticârî gemilerin serbestçe hareket etmesinden oluşmuştur. Yeni bir ortak karar çerçevesinde sınır çizme anlaşmasında Rus tarafı, sınırın ülkeler arasındaki kısmını tartışmayı açıkça reddetmiş, aynı yıl Rusya'nın Taman Yarımadası'nı Ukrayna'nın Tuzla Adası'na bağlamak için inşaat çalışmalarına başlaması, Ukrayna tarafının tepkisine neden olmuştur. Ruslar 1920 yılına kadar adanın Taman Yarımadası'nın bir parçası olduğunu iddia etseler de Ukrayna tarafı, adanın Kırım Yarımadası'nın bir parçası olduğunu gösteren Sovyet döneminden kalma resmî belgeleri göstererek adaya sınır muhafızları göndermiştir. 1954'ten önce bu durumun ardından iki ülke arasındaki anlaşmaların ne kadar kırılgan hale geldiği açıkça görülmüş ve ardından 2003 sözleşmesi feshedilmiş ve ortak sözleşme imzalanmış ancak, bu anlaşma gerektiği gibi uygulanmamış ve Ukrayna ile Rusya arasında bir kriz çıkmıştır (B. Ustymenko ve T. Ustymenko, 2020, E. T. 20.02.2023).

Sovyet Rusya, her ne kadar dağılacağını öngörse de sınırlarını her zaman geniş tutmak istemiş ve çok küçülmek istememiştir. Sonuç olarak her zaman Avrupa'ya uzanan geniş sınırlarının olmasını talep etmiştir, bu talep onların özellikle batısında yer alan en uzun sınır komşusu olan Ukrayna ile arasının gerilmesine ve sınır paylaşımının her zaman sorun çıkarmasına sebep olmuştur. Rusya Ukrayna'dan her zaman yerleşim yerlerinin olduğu, alt ve üst yapının tam olduğu, demir, kara ve havayolu gibi işletmelerin bulunduğu ve ekonomisini güçlü tutacağı yerleri talep etmesi sınır polemiklerinin artmasına sebep olmuştur.

1.7. Rusya-Ukrayna Ticâri İlişkileri

Ukrayna'da 1990'ların başında hiperenflasyon yaşanmıştır ancak, bu durum 1990'ların sonunda düzelmiş ve ekonomi 2001'den beri büyüme göstermiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında devlete yakın isimlerin zenginleşmesi ve bu isimlerin Ukrayna'daki kazançlarını Batı'ya yönlendirmesi sermayenin çökmesine ve dolayısıyla ekonominin zayıflamasına neden olmuştur. 1992'de Ukrayna parlamentosu ekonomiyle ilgili yeni yasaları kabul etmiş ve diğer Sovyet ülkeleri gibi Ukrayna da kapitalizme giden en kısa yolu seçmiştir. Ukrayna hükûmeti, kendi vatandaşları dışındaki yabancıların Ukrayna'da gayrimenkul edinimi ve mülkün ticâri amaçlarla kullanılmasına ilişkin yasa tasarısını onaylamış ve kanun çerçevesinde 1996 yılına kadar 40.657 devlet sanayi arazisi özelleştirilmiştir. Bazı kömür madenleri de (209 kömür madeninden 42'si) özelleştirilmiş ve aynı yıl Yabancı Varlıklar Kanunu'na göre ülkeye sermaye girişi başlamıştır. 1996 yılında 1 milyar dolar olan yabancı sermaye yatırımı miktarı 2004 yılında 6,8 milyar dolara yükselmiş ve Yuşçenko'nun 2005'teki seçim zaferinden sonra Batı'nın Ukrayna'ya ilgisi artmıştır (ABD-Rusya Ortak Bildirisi, 1992, E. T. 17.01.2023).

Rusya'da da benzer durumlar yaşanmış, Rusya ekonomik sıkıntıyı önlemek için enerji, sanayi ve tarım gibi kilit sektörleri özelleştirmiştir. Özelleştirme sırasında çoğu işletme oligarklar tarafından devralınmış ve oligarkların elindeki güç, onlara siyasî alanda da özgürlük vermiştir. Ancak, Rusya'nın doğal gaz, petrol, elmas ve altın rezervleri hızlı ekonomik gelişmeye önemli katkılarda bulunmuş ayrıca, Sovyetler Birliği'nden kalan askerî teçhizatın satışı da ekonomiyi canlandırmıştır. Rusya'nın ekonomik kalkınmasının faktörlerinden biri de ABD olmuş ve 1993 yılına kadar Rusya ABD'ye yakın bir politika izlemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, uluslararası güç dengesinin korunmasına ve Rusya'nın ekonomik kalkınmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca ABD, SSCB'nin yeniden kurulmasını engellemek için Yeltsin ile bir anlaşma yaparak Rusya'ya yatırım yapmıştır (ABD-Rusya Ortak Bildirisi, 2000, E. T. 17.01.2023).

Bu yatırımlar, insanlara kapitalizmin sosyalizmden daha iyi olduğunu göstermek ve SSCB'nin yeniden inşâ edilmemesi için kamuoyu üzerinde etki oluşturmak için yapılmıştır. Rusya'nın en önemli sektörü olan enerji sektörüne yatırımlar yapılmış ve Rusya'nın Batı kolu olan dış politikası için önemli bir enerji kaynağı sağlanmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Andrey Kozırev, ABD ile Rusya arasındaki ticaret arttıkça Batı'nın aşırıya kaçan yaklaşımını bırakması gerektiğini söylemiş ve Yeltsin'in Batılı ülkelere yardım almasının temel amacını, Rus toplumunu kısa sürede Batı'ya yaklaştırmak, ekonomi, kültür ve siyasette AB ülkeleri modelini

tanıtmak ve sanayileşmiş ülkelerden oluşan G7 grubuna katılmak olduğunu açıkça ifade etmiştir (ABD-Rusya Ortak Bildirisi, 1997, E. T. 17.01.2023).

Yeltsin'in Batı yanlısı politikası 1993'ten sonra değişmeye başlamış ve bu tutumu değiştirmenin ilk nedeni NATO'nun genişleme politikası, ikinci nedeni ise Rusya'daki çeşitli iç değişikliklerin (anayasal kriz, parlamento seçimleri) yaşanması olmuştur (Urmanov, 1992: 6-7). Değişen politika sonucunda Rusya ekonomisinde dalgalanmalar yaşanmış, 1995'te belli bir düzeye ulaşan makroekonomik istikrar, 1997-1998'de gerilemeye başlamış ve ekonomik kriz Rublenin yarıdan fazla değer kaybetmesine sebep olmuştur. Yine bu dönemde Rus firmaları döviz kuruna bağlı olarak ihracat yapma eğiliminde olmuştur (Rusya Devlet Raporu, 2019, E. T. 17.01.2023).

1996 yılında Rusya'nın AB ve Orta Asya ülkeleriyle ticaret dengesi 27,5 milyar dolar, Ukrayna'nın 1,2 milyar dolar, AB ve Orta Asya ülkeleriyle ihracatı 62,7 milyar dolar, ithalatı 35,1 milyar dolar, ihracatı ise 7,5 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Ukrayna, 6,2 milyar dolarlık ithalat tutarında Rusya ile enerji, tüketim malları ve hammadde ticareti gerçekleştirmiştir (DTÖ, 1997, E. T. 08.05.2023).

Rusya'nın 1993 yılından itibaren izlediği dış politika, eski Sovyetler Birliği ülkelerini çeşitli nedenlerle Rusya'ya bağımlı hale getirmiştir. Zamanla Rusya'nın kontrolünden çıkış yolu bulmaya çalışan ülkeleri dış politikada elinde bulunan kozları kullanarak veya doğrudan müdahale yoluyla bir araya toplamayı başarmıştır. Kravçuk döneminde Yeltsin, Rusya'nın arka bahçesi ve kırmızı çizgisi olarak gördüğü Ukrayna ile ilişkilerini yürütemez hale gelmiş ancak, Kuçma'nın dönemi iki ülke arasındaki ticari ilişkiler açısından verimli geçmiştir. Leonid Kuçma döneminde, ticari ilişkilerin artırılması amacıyla 8 Şubat 1995'te, Ukrayna ve Rusya arasında "Gelir ve Mülkün Çifte Vergilendirilmesinden Kaçınma" ve "Vergiden Muafiyetin Önlenmesine İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır (BDT Mevzuatı, 1995, E. T. 04.01.2023). Bu anlaşma karşılıklı ilişkilerin gelişmesinde önemli anlaşmalardan sayılmaktadır ve Rusya ile Ukrayna her ne kadar sorun yaşasa da ekonominin önemi iki devlet tarafından kabul edilmiş, yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen ticaretin gelişmesi için her türlü iş birliği sağlanmıştır. İki ülke de kendi politikalarına çok ters bir gelişme yaşanmaması şartıyla karşılıklı ticarete her zaman açık olmuşlardır.

1.8. Kırım'ın İlhakı ve Kırım'ın Önemi

1990'lı yıllarda Ukrayna ile Rusya arasındaki en büyük sorunlardan biri Kırım olmuştur. Sovyet döneminde Kırım'ın Ukrayna'ya devredilmesi, Sovyet sonrası Rusya için olumsuz bir durum yaratmıştır. Rusya'nın Karadeniz ile olan sınırı daralmış, Rus uzmanlar tarafından uzun süredir dillendirilen “*Karadeniz bizim iç denizimiz*” anlayışı bozulmuştur. Rusya başlangıçta Sovyetler Birliği'ni yeniden kurma olasılığını her zaman canlı tutmak istemiş ancak, Ukrayna ile yaşanan sorunların neden olduğu yenedünya düzeninde, Kırım'ın ayrılmasını da kabul etmemiştir. Rusya, Kırım Yarımadası'nı kendi topraklarına katmak için yeni planlar yapmıştır ancak, Rusya ABD'nin 1990'larda kazandığı Soğuk Savaş'ın izlerini silmek istese de ABD bölgedeki hâkimiyetini her fırsatta açıkça ortaya koymuştur. ABD bu politikasını, en son İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Almanya'nın yeni bir savaş başlatmak istediğinde uygulamış ve bu kez aynı politikayı Rusya'ya uygulamak istemiş ancak, Rusya da ABD'ye benzer bir şekilde karşılık vermiştir (ABD Hükûmet Bilgi Sistemi, 2014, E. T. 20.09.2022).

19 Şubat 1954'te SSCB lideri Kruşçev, “Ukrayna'nın Rusya Tarafından ilhâkının 300. Yıl Dönümü” adı ile düzenlenen organizasyonda Kırım Yarımadası'nı, Ukrayna SSC liderliğine takdim etmiştir. O dönemde SSCB içinde bir toprak parçasının bir ülkeden başka bir ülkeye nakledilmesi önemli bir sorun yaratmamıştır. Kırım'ın, Ukrayna'ya verilmesi normal bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Dünyaya verilmek istenen asıl mesaj, II. Dünya Savaşı sırasında Ukrayna'nın SSCB'ye bağlı bir devlet olduğu ve bunun bir sonucu olarak Rusya'nın Kırım'ı Ukrayna'ya verdiğidir. Rusya'nın asıl amacı II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik ve siyasi toparlanma sürecinde olan Kırım'ın geçici olarak bağımsızlığını kazanıp Rusya'ya bağlı olmasını istemesidir (Kramer, 1992, E. T. 17.01.2023).

Ukrayna ile Rusya arasında yaşanan Kırım krizinin başlangıcı genel olarak 1954 yılına dayandırılmaktadır. SSCB çöküş sürecine girdiğinde Rusya ile Ukrayna arasında Karadeniz Filosu konusunda diplomatik bazı gerginlikler yaşanmıştır. Rus tarihçiler başlangıçta Kırım'ın geçersiz olan SSCB Anayasası'na göre devredildiğini savunmuş, daha sonra Sivastopol'deki üssün Rusya'ya ait olduğunu kanıtlama çabaları içerisine girilmiştir. 1948'de Sovyetler Birliği arşivlerinde bulunan ve Sivastopol'ün Kırım Yarımadası'nın bir parçası olmadığını ve Rusya'ya bağlı kalamayacağını ispatlamak isteyen Ukrayna, Kırım'ın işgal altında olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. O dönemde SSCB kontrolünde bulunan ancak, 1954 yılında SSCB tarafından Ukrayna'ya verilen Kırım Yarımadası, sonradan Ukrayna'ya verilmemiştir. Karadeniz'deki Sivastopol üssünü kaybeden Rus parlamentosu bu durumu kabullenmemiş ve 1993'te

Sivastopol'ün Rusya'nın bir parçası olduğu kararını duyurmuştur. Karadeniz'in Rusya için vazgeçilmez bir bölge olduğu Ukrayna tarafından bilinmektedir. Rusya, Ukrayna'yı SSCB donanmasının envanterine almayarak Ukrayna'yı dışladığı mesajını vermiştir. Uzun müzakerelerin ardından anlaşma imzalanmış ve Rusya, Sivastopol üssünü kullanmaya devam etmiştir. Ayrıca, Rusya statükonun devam etmesi gerektiğini vurgulayarak, Kırım'da Ukrayna'nın hayâta geçirmek istediği pek çok konuyu ele almamıştır (BBC Haber Türkçe, 2016, E. T. 17.09.2022).

20 Ocak 1991'de Kırım, Özerk SSCB statüsünü almış, bu durum Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra da Ukrayna içinde özerk bir cumhuriyet olarak devam etmiştir. 1992'de Kırım Parlamentosu, Kırım'ın özerkliğini daha da güçlendirmek için adını Kırım Cumhuriyeti olarak değiştirmiştir. Aynı yıl Rus anayasasında Kırım'ın bağımsızlığı onaylamış ve Ukrayna'nın bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Ancak Rusya destekli Ukrayna parlamentosu Kırım'ın bağımsızlığını tanımamış ve taraflar Kırım'ın Özerk Cumhuriyet olarak kalması konusunda anlaşmıştır (UNHCR, 2004, E. T. 15.01.2023). Şubat 1994'te göreve başlayan Kırım Devlet Başkanı Yuri Meskov, yeni bir Anayasa yazmaya karar vermiş, ancak Mart 1995'te Verkhovna Rada, Kırım Cumhurbaşkanlığı pozisyonunu kaldırmak ve Kırım'da bağımsızlık için bir referandum düzenlemeyi planlamıştır. Ardından Rusçayı resmî dil ve Ruble'yi resmî para birimi yapmak için çalışmıştır (Sputnik Haber Türkiye, 2015, E. T. 17.03.2022). Ukrayna hükûmeti tarafından tanınmayan bu durumun ardından Leonid Kuçma, Verkhovna Rada'ya Kırım'ın Ukrayna'nın bir parçası olduğunu belirten bir yasa tasarısı sunmuş ve yeni anayasa Aralık 1998'de onaylanmıştır (BDT Mevzuatı, 2009, E. T. 04.01.2023).

Ukrayna ile Rusya arasında yakın dönemde sertleşen ilişkilerde yaşanan başka bir önemli nokta 2013 senesinin son dönemlerinden 2014 senesinin ortalarına kadar gelişen Kırım'ın Rusya tarafından ilhâkı olmuştur. Olaylar halkın bir kısmının katıldığı gösteri eylemlerine dönüşmüş, sonunda Ukrayna hükûmeti'nin çözemeyeceği bir hale gelmiştir (Demir, 2014: 171). İki ülke arasındaki diplomatik ipler, Kırım'ın referandumda Ukrayna'dan ayrılma yönünde oy kullanması ve kısa sürede Rusya'ya katılmasıyla kopmuştur. Kırım, jeopolitik önemi sebebiyle tarih boyunca hep kontrol altında tutulmuştur, Osmanlı Devleti kontrolünde bulunan Kırım Hanlığı, 1783 yılında Çarlık Rusya tarafından ele geçirilmiştir (Keskin, 2017: 92).

Bu olay, Kırım Ruslar tarafından kontrol edilirken, yerleşik Kırım Tatar ve Yunan nüfusunun yerinden edilmesine ve sürgüne gönderilmesine yol açmıştır (Doyle, 1986: 45). XIX. yüzyıldan itibaren Rusya Ukrayna'daki hâkimiyetini güçlendirdikçe büyük bir Rus ulusu yaratma girişimleri olmuştur. Bu tarihten itibaren Ruslar bölgedeki Tatarların faaliyetlerini

azaltmaya çalışmışlardır. Kırım'da Türkçe yer adları eski Yunan veya Hristiyan adlarına çevrilmiştir. Böylece Akmesit yerine Simferopol, Akyar yerine Sivastopol, Gözleve yerine Evpatoria, Kefe yerine Fedosiya ve Or yerine Perekop adları kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonra 18 Mayıs 1944 tarihli bir kararla Kırım Tatarları Stalin ve yandaşlarının isteği ile Özbekistan'a, diğer Orta Asya bölgelerine ve Sibiry'a sürgün edilmiştir (Motyl, 2001: 4). Bolşevik devriminden sonraki dönemde Ukrayna siyasetinin liderleri, Rusya'dan bağımsız tarihi, dili ve kültürü olan ayrı bir Ukrayna ulusu yaratma fikrini ortaya atmış ve 1917 Ekim Devrimi'nden sonra "Ukrayna Ulusal Projeleri" uygulanmaya çalışılmıştır (Torbakov, 2001: 299-300).

1954 yılındaki Pereyaslav Anlaşması'nın 300. yıl dönümünde, Ukrayna sınırları içinde yer alan Kırım bölgesindeki Rus nüfus yoğunluğu %62'ye ulaşarak Kırım, Ukrayna SSC'nin en büyük Rus nüfusuna sahip bölgesi haline gelmiştir. Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesinden önce, Ocak 1991'de, Kırım'da SSCB'nin statüsüne ilişkin bir referandum yapılmış, halkın %93'ü özerk bir Kırım yönetiminin kurulması yönünde oy kullanmıştır. Ukrayna'nın bağımsızlığından sonra Kırım özerk bir statü kazanmıştır. Ancak, Rus nüfusunun fazla olması göz önüne alındığında, Aralık 1991'de Kırım seçmenlerinin %54,2'sinin Ukrayna'nın bağımsızlığı yönünde oy vermesi de şaşırtıcı olmuştur (Zon, 2001: 233-234). 1992 ve 1994'te aynı çoğunluğa sahip Rus parlamentosu, Kırım'a bağımsız statü tanıyan kararlar çıkarmaya çalışmış ancak Ukrayna merkezî hükûmeti bu kararları kabul etmemiş ve uzun müzakerelerden sonra yeni bir anayasa taslağı için anlaşmaya varılmıştır. 21 Ekim 1998'de Başbakan ve Balkan Konseyi, Ukrayna tarafından atanmış ancak, kendi parlamenter ve idarî yetkileri olan Kırım, 2014 yılına kadar geniş bir özerklik ile yönetilmiştir (Kelkitli, 2014: 293).

Rusya Devlet Başkanı Putin'in açıklamasına göre Kırım'ın geri kazanılması 18 Mart 2014'te yapılan referandumun hemen ardından gerçekleşmiştir. 21 Mart 2014'te Anayasa Mahkemesi, Devlet Duması ve Rusya Federasyonu Konseyi'nin onayından geçerek Kırım'ın ilhâkı resmen ilan edilmiş ve Putin, Kırım'ın Rusya Federasyonu Konseyi'ne katılımının açıklanması sırasında Ukrayna'nın tarihi bir hata yaptığını belirtmiştir (Özdal, 2015: 283-284).

Şekil 3: Rusya'nın Kırım'ı ilhâk Süreci
Kaynak: İNSAMER Araştırma Derneği

Kırım'da nüfusun çoğunluğunu oluşturan Ruslar, Turuncu Devrim ve sonrasını yakından tâkip etmiş, Yuşçenko ve Başbakan Timoşenko'nun Ukrayna dilinin kullanımını genişletmeyi amaçlayan düzenlemesini, yeni bir üst kimlik yaratmayı amaçlayan bir proje olarak görmüşlerdir. Bu yöndeki proje, Ukraynaca konuşan Ukrayna ulusunun devlet düzeyinde lider bir konuma sahip olduğu bilincini artırmış ancak, Ukrayna etnik kimliği tüm Ukrayna'da değil, Orta ve Batı Ukrayna'da ortak olduğu için Kırım ve Doğu Ukrayna'yı kapsamamıştır. Bu nedenle, Turuncu Devrim'den sonra hükûmetin desteklediği etnik kimliği güçlendirmeye çalıştığı sonucuna varılabilmektedir (Karadeli, 2014: 125).

Böyle bir durumda 16 Mart 2014 yılında Kırım'da yapılan referandumda vatandaşların %96'sı Rusya'ya katılma yönünde oy kullanmış ve gelişmeler, uluslararası toplumda dalgalanma yaratmıştır. 27 Mart 2014 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından yayınlanan bir kararda, bu kararın Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne önemli bir darbe olduğu belirtilmiştir. Ardından AB, Rusya ile vize imtiyazı ve ortaklık anlaşmasını durdurma kararı almıştır (Keskin, 2017: 93). Ayrıca 1992 senesinde Duma Meclisi'nin almış olduğu karar, Kırım'ın Rus hükûmeti tarafından ilhâk edilmesinin sebeplerinden biri olarak kaydedilmiştir. Kararda, Kruşçev, 1954 yılında Kırım'ın Ukrayna SSC'ye devredilmesinin o dönemde faaliyette olan kanunlara ters olduğunu belirtmiştir. Putin, yeniden devlet başkanı seçilmesiyle beraber, Kırım meselesindeki sert duruşuna paralel olarak Batı'ya karşı da sert bir tavır almıştır (Mammadov, 2014: 72).

Farklı açılardan Kırım'ın Rusya için önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Kırım'ın jeopolitik önemi, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya'nın kavşağında olmasıdır ve Kırım, bu bölgelerin kontrolü için önemli durumdadır. Ayrıca Kırım sularında var olan güçlü doğal gaz ve petrol yatakları da bölgenin Rus yönetimi nezdindeki çekiciliğini artırmaktadır. Doğal limanı nedeniyle Kırım'ın konumu, Rus gemiciliği ve sanayi bölgeleri için çok değerlidir. Ukrayna'nın 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Rusya, Sivastopol ve Odessa gibi askerî deniz üslerinin Ukrayna'ya devredilmesiyle Deniz Kuvvetlerinin yaklaşık %18'ini ve liman tesislerinin yaklaşık yarısını kaybetmiştir. Ukrayna'nın kendine ait bir donanma kurmasını arzulamayan Rusya, bağımsızlık taraftarı grupları destekleyerek gerilimi tırmandırmış ardından Ukrayna ve Rusya'nın anlaşmasıyla iki ülkenin ortaklığı çerçevesinde deniz filosunu yönetmiştir. 1997'de yeni bir anlaşma yapılmış, liman ve askerî üsler ayrılmıştır. Ayrıca deniz kuvvetlerinin %83'ü Ruslarda kalmıştır. Donanma 2017 yılına kadar Sivastopol'de kalmış ve Ukrayna, kiralanan limanın yıllık mâliyeti için 98 milyon dolar ödemeye karar vermiştir. Daha sonra Sivastopol deniz üssü, Ukrayna'nın doğal gaz borcu karşılığında Rusya'ya kiralanmıştır (Yıldırım, 2010: 81).

Kırım'ın jeostratejik ve politik yeri sebebiyle Rusya kendisine büyük kazançlar ve çıkarlar sağlamıştır. Denizaltılar için kolay bir güzergâh barındıran Kırım Yarımadası, nükleer saldırılara karşı Rusya'yı savunmak için kullanılabilir bir yerdir. (Kelkitli, 2014: 294). Rusya, güvenliğini korumak için Kırım Yarımadası'nın sunduğu tüm imkânları kullanmış, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra güvenlik açığını kapatmak için Kırım'ın Rusya'ya geçmesi önem kazanmıştır (Çalışkan, 2020: 14).

Rusya, Kırım'ın jeopolitik konumu nedeniyle Karadeniz'de Batı ve ABD karşısında stratejik üstünlük kuracağına inanmıştır. Ancak Sovyetler Birliğinin dağılması ile AB'ye yaklaşan Ukrayna kolay hamle olmaktan çıkmış, bu da Rusya'nın Kırım'ı istediği zaman ilhâk etmesini zorlaştırmıştır. ABD liderliğinde NATO, özellikle Balkanlar ve Doğu Avrupa'da önemli bir bölgesel güç haline gelmiş ve eski Sovyet ülkeleri ile arasını güçlendirmek istemiştir. Bu yüzden Rusya Kırım'ın Ukrayna eli ile ABD tarafından kontrol edilmesine izin vermemek amacıyla Kırım hâkimiyetini güçlendirmek istemiştir.

1.9. Ukrayna'da Krize Giden Yol ve Turuncu Devrim Süreci

Ekim 1990'da ilk kez bir grup genç, Ekim Devrimi'nin anısına bir Lenin heykelinin dikildiği Kreşatik Caddesi'nde hükûmetin istifâsını ve hükûmetten siyasî reformlar talep ederek açlık grevine başlamıştır. Bu protestolar sonrakilere emsal teşkil etmiş ve bölge siyasî protestoların sembolü haline gelmiştir. Ardından 2004-2005 kış aylarında, bulvarın sonundaki Maidan Nezalezhnosti'de (Bağımsızlık Meydanı) ülkenin dört bir yanından öğrencilerin protesto ettiği Turuncu Devrim gerçekleşmiştir. Ancak bu kez, 1990'dan farklı olarak, protestocular yozlaşmış ve çıkarıcı oligarkları protesto etmişlerdir (Yekelchuk, 2015: 2).

2000 yılında Ukrayna'da "Kuçmagate" skandalı patlak vermiş, iktidar karşıtı yazarlar yazan bir gazetecinin öldürülmesi ve başkan Kuçma'nın benzer birçok cinayete sebep olduğu yönündeki haberler, küresel medyanın Kuçma'ya olan güvenini azaltmıştır. 2004 senesinde gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı oylamasında Ukrayna vatandaşları, Kuçma'dan bağımsız bir hükûmet istemiştir. Turuncu Devrim'i ateşleyen protestoları tâkip eden seçimler, Kuçmagate krizinin de etkisiyle iktidar partisinin düşüşüne ve muhalefetin yükselişine sahne olmuştur (Kubicek, 2008: 159).

2004 senesi, Ukrayna ile Rusya arasında bazı iç karışıklıkların meydana çıktığı bir süreci doğurmuştur. 2003 senesinin Ekim ayında Ukrayna ile Rusya'nın deniz hudutlarının belirlenmesi konusunda anlaşmazlık yaşanmıştır. Rusya Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Kerç Boğazı içerisinde önemli bir yeri olan Tuzla Adasını kendi kıyıları ile birleştirmek için girişimde bulunması krize sebep olmuştur (Zhurzhenko, 2014: 15). Ukrayna parlamentosunun aldığı karara göre baraj inşaatı Ukrayna tarafının toprak bütünlüğü ve sınır güvenliğini ihlal etmektedir. Baraj inşaatının devam etmesi halinde Rusya ile ilişkilerin yeniden gözden geçirileceği söylenmiştir. İki başbakanın, Kasyanov ve Yanukoviç'in devam eden inşaatı durdurma kararı, hızla büyüyen krizi sona erdirmiş, daha sonra iki ülke Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın ortak kullanımına ilişkin bir anlaşma imzalayarak 1992 yılından beri süregelen sorunu çözmüştür (Özkal, 2015: 191-192).

2004 yılında Ukrayna'da yapılan seçimin ilk turunda en çok oyu alan iki aday ikinci tura yükselmiş, Yuşçenko Ukrayna'nın batı ve orta bölgelerindeki diğer adaylardan daha fazla oy almıştır. Yanukoviç ise Ukrayna'nın Rusça konuşulan güney ve doğu bölgelerinde daha fazla oy almıştır. Yanukoviç, Komünist Parti adayı Petro Simonenko'nun desteğiyle Yuşçenko'ya karşı zaferini ilan ederken, Alexander Moroz ikinci tur oylamasında onu desteklemiştir. Ancak bağımsız anketler, Yuşçenko'nun seçimi kazanacağını tahmin etmiş ve seçim gözlemcileri çok sayıda seçim hilesi olduğunu da bildirmiştir. Tartışmanın merkezinde kullanılmayan oyları

kullanma bahanesi yer almıştır ancak, iddianın en somut kanıtlarından biri Donetsk de dâhil olmak üzere bazı bölgelerde seçimlere aşırı katılım sağlanmasıdır. Putin, 22 Kasım’da Yanukoviç’in zaferini kutlamış, ancak Yanukoviç’in seçim sonuçları 24 Kasım’a kadar açıklanmamıştır. Bütün bu gelişmeler halk protestosunu başlatmış ve gösterilere turuncu tulum giyinen yüz binlerce kişi katılmıştır (Kubicek, 2008: 169- 170). Güvenlik personelleri göstericilere karşı kuvvet kullanmamıştır, silahlı kuvvetler dâhil olmak üzere iktidar partisinin yandaşları bile Yanukoviç’ten ayrılmaya başlamıştır. 29 Kasım 2004’te Kuçma yeniden bir seçim yapılmasını kabul etmiş ve ertesi gün geçici bir çözüm olarak cumhurbaşkanlığına devam etmeyi ve Yuşçenko’yu başbakan yapmayı teklif etmiştir. Ancak, Yuşçenko bu teklifi reddetmiş ve 3 Aralık’ta Yargıtay seçimi iptal ederek yeni bir oylama çağrısında bulunmuştur. Merkez Seçim Komisyonu’nun denetimi de dâhil olmak üzere Seçim Kanunu’nda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun teklifleri ivedilikle meclise sunulmuş, oy çokluğuyla kabul edilmiş ve yeni seçim turu gerçekleştirilmiştir. Kararın ezici çoğunluğu, Yanukoviç’in desteğinin azaldığını göstermiştir (Kubicek, 2008: 173).

Turuncu Devrim, 2004 senesinden bugüne Ukrayna vatandaşlarını Batı’ya ve ABD’ye yakınlaştırmış Timoşenko ve Yuşçenko, seçime hîle karıştırıldığını düşünerek halkın gözünde destek kazanmıştır. İki liderin iktidârı sırasında Ukrayna yavaş yavaş AB’ye yaklaşmaya başlamış ve Ukrayna’nın AB ve ABD ile uzlaşması ve işbirliğine girişmesi Rusya için kabul edilemez bir durum haline gelmiştir (Keskin, 2017: 86).

Yanukoviç’in tüm partilerden oluşan bir koalisyon hükûmeti kurma önerisi, Timoşenko reddettiği için dikkate alınmamıştır. Turuncu Devrim olarak bilinen “Bizim Ukrayna ve Timoşenko Bloku” ortak bir hükûmet kurmaya çalışmıştır. Ama öte yandan herkes 2009’daki Cumhurbaşkanlığı seçiminin gerçekleşmesini beklemiştir. 2006-2007, Ukrayna için çift haneli ekonomik büyüme ile bir büyüme dönemi olmuştur. Ancak bu büyüme rakamlarına yolsuzluk da eşlik etmiş, öte yandan bölgesel ayrışmaların da güçlendiği bir döneme girilmiştir. Yakın gelecekte Ukrayna’nın AB’ye katılma şansının azalması, bölünmenin arkasında yatan bir faktör olarak görülmüştür. 2010 yılında Yanukoviç, yakın destekçisi Timoşenko’yu iktidâra getirmek için süregelen sorunların bazılarını yararlanmış, böylece Turuncu Devrim’in sonuçlarını ortadan kaldıracak yapılanma meydana gelmiştir. Ayrıca Yanukoviç, Rusya ile ilişkilerini güçlendirmiş ve Batılı ülkelerle ilişkilerinde dengeli bir politika benimsemiştir. Donetsk’te kendisine destek veren gruplardan aldığı güçle Ukrayna’yı daha kârlı bir yöne çevirmiş ancak, Yanukoviç aynı zamanda AB üyeliğini vurgulayarak Rusya ile AB arasında dengeli bir politika sürdürmeye çalışmış ve bunu bir dış politika dalgası olarak nitelendirmiştir. Ancak Yanukoviç, AB ile

yakınlaşma müzakerelerini de içeren Kırım'daki Karadeniz Filosu üssünün genişletilmesi konusunda Rusya'nın yanında yer almıştır. Ukrayna hükûmeti gerekli mâlî kaynakları AB'ye daha yakın bir yerden bulacağını düşünerek Ukrayna'nın Rusya ile gümrük birliğine girmesine sıcak bakmamıştır. Ancak Kasım 2013'te Yanukoviç'in politikasına karşı Rusya'nın Ukrayna ile ticarete kota koyduğunu duyurması, Yanukoviç'in AB ile siyasî ve ekonomik ortaklık anlaşmasını engellemiştir (Karadeli, 2014: 126).

Yanukoviç'in devlet başkanı olarak Rus yanlısı politikaları geniş çapta eleştirilmiştir. Ukrayna halkının bir kısmı bu Rus yanlısı tavırları protesto ve gösterilerle engellemek için Bağımsızlık Meydanı'nı yeniden doldurmuştur, nitekim bu olayların ardından Bağımsızlık Meydanı'ndaki toplumsal gösteri yeniden başlamıştır (Keskin, 2017: 88). Turuncu Devrim'in zihinlere kazıdığı düşünceler, diktatör liderlerin iktidâra gelmesiyle kazanıp giderken, Ukrayna vatandaşları Euromaidan gösterilerine sebep olan olaylar ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhâkıyla gerçekleştirilen bir olay ile karşı karşıya kalmıştır.

Euromaidan Olayı

21 Kasım 2013'te Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta, Yanukoviç, Ukrayna hükûmetinin 2009'dan beri imzalamaya çalıştığı AB İşbirliği Anlaşmasını imzalamayacağını duyurmuştur. Rusya'nın planlı bir gümrük birliği için Ukrayna'ya ihtiyacı olduğundan, Ukrayna'nın yakınlaşmayı veya AB'ye olası katılımı kabul etmeyeceğine inanılıyordu. Ancak Ukrayna halkı bunu devletin iradesine müdahale eylemi olarak yorumlamış ve daha önceki gösterilerde olduğu gibi bu durumu da protesto etmek için Kreşatik Caddesi ve Bağımsızlık Meydanı olarak bilinen yerlere akın etmiştir. 1 Aralık'ta kamp kurarak burayı işgal eden halk, polisin müdahale edemediği 200-500 bin kişilik bir gruba dönüşmüştür (Rakhmanova, 2016: 345-346).

Maidan, Ukrayna'nın başkenti Kiev'de önemli meydanlardan biri olan Bağımsızlık Meydanı'na verilen kısa isimdir. İsim aynı zamanda popüler bir toplanma noktasına atıfta bulunur. Maida Türk kökenli bir kelimedir ve Ukraynalılar yüksek ihtimal bu cümleyi Kırım Tatarlarından veya diğer Türkçe konuşanlardan ödünç almıştır. Kiev'in aşağı kesiminde, şehrin en yoğun caddesinde yer alan Kreşatik Caddesi de protesto faaliyetlerinin yoğun olduğu bir alandır (Yekelchuk, 2015: 1).

Kırım'da yaşayan Ruslar, Euromaidan protestolarını hükûmeti devirme girişimi olarak görmüşlerdir. Olayın anayasaya aykırı olduğunu düşünmüşler ve Yanukoviç'in tutuklanmasını yasal bulmamışlardır. Kırım yönetimi ve diğer Rus yanlıları, iktidardakileri ırkçı davranışlarla

suçlayarak, Rusça konuşanların ve etnik Rusların büyük tehlikede olduğunu söylemişlerdir. Kırım'ın ilhâkından sonra özellikle Rusların çoğunlukta olduğu Ukrayna'nın doğusundaki Donetsk, Luhansk, Odesa ve Harkov kentlerinde Batı yanlısı hükûmete karşı protestolar zamanla çatışmaya dönüşmüştür (Keskin, 2017: 87). Rusya'nın Kırım'ın ilhâkı sırasında kullandığı taktikler ve Euro bölgesindeki olaylar asimetrik bir savaş olarak adlandırılabilir. Ramazan Karabulut'un 2016 yılındaki çalışmalarında belirttiği gibi, asimetrik savaş daha zayıf olanın güçlü olana birden bire zarar vermesi ile oluşmaktadır. Bu çerçevede Rusya gelişmiş ve yüksek bir askeri kapasiteye sahip olmasına rağmen adeta küçük silahlı grupların taktiklerine başvurmuştur (Karabulut, 2016: 33).

Kırım'ın ilhâkından sonra halk gözünde popülerliğini yeniden kazanmaya çalışan Rusya Devlet Başkanı Putin, çok kısa bir süre içinde milyarlarca Euro dökerek Soçi'de düzenlenen 2014 Kış Olimpiyatları'nı bir güç gösterisine dönüştürmüştür. Başarılı Olimpiyatlar göz boyama olarak tanımlanmış ve davet edilen hükûmet liderlerinden bazıları çeşitli nedenlerle katılmak istememiştir. Rus hükûmetinin birçok konudaki sert kararları, Rusya'yı nispeten yalnız bırakmıştır. Örneğin, Greenpeace'in Gazprom'un Rusya Arktik Bölgesi'ndeki petrol ve gaz arama şirketinin bir uzantısı olan Gazprom Neft Shelf'e karşı çıkması küçük çaplı bir krize neden olmuştur. Muhalifler, keşif sırasında Kuzey Kutbu'nun kirlendiğini ve platformların çok eski olması nedeniyle petrolün sızdığını iddia etmişlerdir. Bu olay uluslararası camiada yankı bulmuş, 2012 ve 2013 yıllarında Rus Güvenlik Servisi, Rus hükûmetinin dış etkilere önem vermeden karar alabildiğini gösterme stratejisi olarak Putin'in protestocuları affetmesi üzerine onları tutuklayıp serbest bırakmıştır (Rakhmanova, 2016: 337). Beklenmedik olaylar karşısında Yanukoviç'in Ukraynadaki siyasî süreci iyi yönetememesi onun sonu olmuş ve Yanukoviç görevden alınmasının ardından Ukrayna'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca 2011 yılında muhalefetin de desteklediği protestolar sonucunda Timoşenko cezaevinden salıverilmiştir (Demir, 2014: 171).

1.10. Rusya-Ukrayna Savaşı Nasıl Başladı

2021 yılının Ekim ve Kasım aylarında Rusya, önceden planlamış olduğu bazı Ukrayna kentlerinin sınırına asker ve mühimmat konuşlandırmaya başlamıştır. Sonraki aylarda, Belarus tarafından talep edildiği açıklanan askerî bir tatbikat yapılmaya başlanmış ve Rusya, Ukrayna ile Belarus sınırında yer alan bazı şehirlere askerî olarak yerleşmiştir. Moldova sınırları içinde De Facto olarak varlığını sürdüren ve Moskova tarafından desteklenen ayrılıkçı Transdinyester Özerk Bölgesine ve 2014 yılında Rusya tarafından kontrol edilen Kırım'a takviye asker sevk edilmiştir. Takvimler Şubat 2022 tarihini gösterdiği zaman AB ve ABD'li savunma uzmanları, 200.000 kadar Rus milis kuvvetlerinin Ukrayna sınırlarına askerî bir yığınak kurduklarını tahmin etmişler ve Rusya tarafından gerçekleştirilecek özel bir askerî harekât olacağını öngörmüşlerdir. Kremlin, AB ve ABD merkezli bu bilgilerin gerçeği yansıtmadığını ve Karadeniz'de bulunan Rus donanmalarının bir tatbikat gerçekleştireceğini ifade etmiştir. Batılı devletler, kısa zamanda gerçekleşeceğini tahmin ettikleri bir Rus harekâtını geri püskürtmek için hem Kiev hem de Moskova ile arabuluculuk yapmaya çalışmışlardır. Putin, NATO'nun Ukrayna topraklarında askerî bir üs kurma fikrinin veto edilmesini ve Eski Sovyet ülkelerinin NATO ya da benzer kuruluşlara dâhil edilmesinin durdurulmasını talep etmiş, ancak NATO, ABD ve İngiltere, Kremlin tarafından istenilen bütün şartları reddetmiştir (Ray, 2023, E. T. 25.02.2023).

Bütün bu gelişmelerin ardından, 21 Şubat 2022'de Moskova, kendilerinin desteklediği ve bağımsızlığını ilan ettirdikleri Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığının tanındığını dünyaya duyurmuştur. Moskova, Rus askerî birliklerine "Barış Gücü" adı altında Ukrayna topraklarına çıkarma yapılması emrini vermiş ve Rusya'nın Donbass'taki 2014 yılından beri süren ancak Rusya tarafından reddedilen askerî faaliyetlerini fiilen gerçekleştirmiş ve resmiyete dökmüştür. Ukrayna'ya her türlü yardımın yapılacağı sözünü veren Batı ve ABD liderleri Rusya merkezli, önem arz edebilecek ve savaşta rol oynayabilecek olan bütün şirketlere yaptırım kararı almıştır (Ray, 2023, E. T. 25.02.2023). Rusya her kadar eskisi gibi saldırganlık göstermese de Ukrayna Rusya'nın istediği politikaların dışına çıkmaya başlayınca ipler hemen gerilmiş ve kriz patlak vermiştir.

Şekil 4: Rusya'nın Kontrol Etmek İsteddiği Ukrayna Toprakları
Kaynak: NTV Haber

24 Şubat tarihinde, Zelenski, Rus halkına hitap ederek bir barış çağrısında bulunmuş ancak, Ukrayna'nın olası bir tehlikede kendisini savunacağına da belirtmiştir. Aynı günün ilerleyen saatlerinde Moskova saatiyle sabah 06.00 sularında Kremlin, özel bir askerî operasyon başlatıldığını halkına duyurmak için radyo yayını yapmış, Ukrayna'nın önemli bölgelerinde meydana gelen patlama sesleri ile Kiev'de hava saldırısı sirenleri çalmaya başlamış ve tüm dünya artık savaşı öğrenmiştir. Rusya gerçekleştirdiği her şeyi yasal bir zemine oturtmak ve uluslararası güvenilirliğinin azalmasını engellemek için bunun bir savaş değil özel bir askerî hareket olduğunu ve kendi sınır bölgelerinin güvenliğinin sağlanacağını belirtmiştir. Rus vatandaşları karşısında her türlü güç ve otorite kaybını en aza indirmek için Putin tarafından kullanılacak unsurun savaş olacak olması son derece muhtemeldir. Ancak Rus halkı aralarında önemli kültürel bağları olan Ukrayna halkı ile savaşmak istememiştir çünkü halk, Rusya'nın harekât başlattığı topraklarda egemenlik kurmanın zor olacağına inanmış ve Putin'in otorite kaybı yaşayacağını düşünmüşlerdir. Putin'in etrafındaki milliyetçilerin olası bir yenilgiyi kabullenmesi pek mümkün görünmemiştir, savaşın ne kadar sürede tamamlanacağı öngörülemediği için, olası ihtimaller değerlendirilmiştir. Rusya için bu savaş istikrar ve ekonomik kayıplar için bir tehdit oluştururken, savaşın ve yaptırımların sonuçlarının uzun vadede Rusya için daha da yıkıcı olacağı varsayılmıştır. Ayrıca, Rusya'nın nükleer silahları kullanabileceğini itiraf etmesi Rusya'ya olan güvenliği yeniden düşündürmüştür (Ray, 2023, E. T. 25.02.2023).

Yaşanan bu gelişmeler Rusya'nın kendi sınır güvenliğini NATO ve destekçilerine karşı savunmak istediğini, gerekirse bunun için savaşı göze alabileceğini ve bu planların çok uzun süredir düşünülerek uygulandığını göstermektedir. Rusya ilerleyen dönemlerde savaşın öngörülemeyen sonuçlarını kabullenmiş olmalı ki yaşanacak yaptırım ve ambargo gibi faaliyetlere karşı elindeki en güçlü iki unsur olan nükleer silah kullanımını ve enerji tedârik zincirini kısıtlamayı seçenek olarak masaya koymuş görünmektedir. Temel para kaynağı petrol, gaz ve madenler olan Rusya ya bu kaynakları satamayacağını düşünmüyor, ya ülkelerin kendisine bu anlamda muhtaç olduğu inancına sahip ya da sınır güvenliği için her şeyi göze almış görünmektedir.

1.11. Türkiye'nin Rusya-Ukrayna Savaşına Yönelik Politikaları

Türkiye'nin küresel ve bölgesel anlamdaki konumunun güçlenmesiyle Türkiye ve Rusya arasında politik ve askerî rekabetin olduğu dönemler yaşanmıştır. Ancak iki ülke arasındaki siyasî ve ekonomik ilişkilerin stratejik önemi göz önüne alındığında, açık düşmanlıklar ortaya çıkmamıştır. 2014 yılı olaylarının ardından Türkiye ilk kez pozisyon almamış ancak durumu yakından tâkip etmiştir. Dışişleri Bakanlığı bu konuda şu açıklamayı yapmıştır;

“Ukrayna’da meydana gelen politik sorunların bölgesel boyut kazanmak şekliyle derinleşmesi olasılığında endişe duymaktayız. Mevcut tüm tarafları, küresel hukuk kuralları, ikili ve çok yönlü anlaşmalar penceresinden bakmaya, sertlik ve gerginliğin azaltılması için sakinlik içinde ve akıllı davranmaya davet ediyoruz.

Politik problemin aşılmasına yönelik faaliyetlerde, komşumuz ve stratejik ortağımız Ukrayna’nın, toprak devamlılığını, egemenliğinin, hürriyetinin ve millî birliğinin korunmasının esas alınması gerekmektedir.

Ukrayna’da ve Kırım Yarımadasında, güven ve huzurun, toplumun genelini kapsamı ve tüm kesimlerin menfaatlerini göz önünde bulunduran bir iletişim süreciyle hızlıca yeniden kurulması ve Kırım’da askerî sorunlara neden olacak adımlardan kaçınılması büyük önem taşımaktadır.” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014a, E. T. 12.01.2022).

2014 senesinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Kırım sorununda “Kırım’da bulunan etnik ve dini kimliklerin, Kırım’ın ve Ukrayna’nın menfaati yine ortak faaliyet alanımız olan Karadeniz’in güvenliği için de hep beraber, iyilik ve refah ortamında yaşamaları çok önemlidir.” şeklinde açıklamada bulunmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014a, E. T. 12.01.2022).

Türkiye ise Kırım'ın ilhâkını ve referandumu tanımadığını beyan etmiş ve mevcut sürecin daha fazla zarara yol açabileceğinden önemli konular gündemde tutulmaya çalışılmıştır. Bunlar şöyle belirtilebilir:

- Referandum bölgede bir çatlak yaratabilir.
- Kırım Tatarlarının güvenliği konusunda taviz verilmeyecektir.
- Çözüm demokratik, insan haklarına dayalı ve uluslararası hukuka uygun olmalıdır.
- Çatışan tarafların askerî güç kullanmak yerine diyalog sürecini izlemesi doğrudur.

Türkiye, Kırım vatandaşlarının menfaatleri bağlamında sadece kendisini değil, küresel kuruluşları da duyarlı olmaya çağırmıştır. Bu bağlamda BM'nin, Kırım'da yaşanan her türlü işgal ve ilhâka karşı etkin bir politika belirlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Türkiye, Ukrayna'da yaşanan sürecin bölgede istikrarsızlık yarattığına inanmaktadır. Bu konuda Türkiye, tarafları defalarca diplomatik yöntemler kullanmaya çağırmıştır. Ahmet Davutoğlu, Mart 2013 senesinde Ukrayna Dışişleri Bakan Vekili Andriy Deşçitsa ile görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Türkiye, Kırım'da var olan her türlü millî ve dini yapıların güven ve huzur içinde bir arada hareket edebilmesi için taahhüt istemiştir. Kırım'ın, Ukrayna'nın ve Karadeniz'in geleceği için de önemini ifade etmiştir (Davutoğlu, 2013, E. T. 05.11.2022).

Türkiye, 2008 Rus-Gürcü savaşı sırasında Gürcistan'ın arabuluculuk talebi ve Montrö Sözleşmesi'nin uygulanması kapsamında arabulucu olmuştur. Dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılan bir açıklamada *“Rusya enerji ihtiyacımızın büyük bir kısmını karşılıyor. Milletimizin menfaati için hareket ederiz. Rusya'yı hafife almayın.”* sözü dönemin Türk siyasetini anlamak açısından önemlidir. Ayrıca 2008 ve 2014 yıllarında Türk-Rus ilişkilerinin fazla zarar görmemiş olması büyük ölçüde iki ülke arasındaki enerji ilişkileriyle ilgilidir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler incelendiğinde, Suriye'deki Rus savaş uçağının düşürülmesinden sonra önemli gelişmeler kaydedilmiş, bunlardan en büyüğü Türkiye'nin, NATO üyesi olarak Rusya'dan S-400 Hava Savunma Sistemi satın alması olmuştur (Özbay, 2011: 60).

Rusya ve Türkiye'nin askerî teknoloji sahasındaki işbirliği, iki ülke arasındaki enerji ilişkilerine de yansıdığı görülmektedir. AB'nin Rusya'ya uyguladığı ambargonun Güney Akım Projesi'nin başarısızlığına sebep olması ile “Güney Akım Projesi, Türk Akımı” olarak değiştirilmesinde bu gelişmeler etkili olmuştur.

Yaşanan bu olumlu gelişmeler, Karadeniz kıyı hattında ortak bir güvenlik anlayışı meydana getirmiştir. Türkiye, Rusya'ya doğrultulan ambargolarda yer almamış ve Rusya ile ekonomik faaliyetlerini azaltmaya çok sıcak bakmamıştır. Alınan karar, Türkiye'nin Rusya'ya herhangi bir bağı olmasından değil, enerji, askerî ve ekonomik alanlardaki işbirliğinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Türkiye bölgesel kararlarda ayrı hareket edebileceğini göstermiştir. Türkiye-Rusya ve Türkiye-Ukrayna işbirliğinin geleceği temelde ikili denge modeli üzerinde devam edecektir. Bunun nedeni, iki taraf arasındaki ilişkilerin düzeyinde yatmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye ve AB parasal ilişkilerin geliştirilmesinde karşılıklı menfaat gözetmektedir. Neticede AB ülkeleri, Türkiye'nin mevcut dış ticaretinin %40'ından fazlasını ve Türkiye'ye giren yabancı sermayenin yaklaşık %75'ini sağlamaktadır. Ancak AB, Türkiye ile politik işbirliğini güçlendirme konusunda tedbirli durumdadır. Türkiye, hudut ötesi faaliyetler, Akdeniz'in doğusundaki faaliyetler ve demokratik adımlar başta olmak üzere pek çok konuda AB ile ters düşmektedir. Bu ölçüde, AB'ye üye ülkeler arasında Türkiye'nin AB'ye alınması anlamında fikir birliğine ulaşamamıştır. Örneğin Almanya ve Fransa, Türkiye'nin üyeliğine olumsuz bakmaktadır, çünkü siyasî olarak iddialı ve ekonomik olarak gelişmiş bir Türkiye onlarla rekabet edebilir ve AB Parlamentosu'ndaki etkileri zayıflayabilir. Kıbrıs meselesi ve demokratik birtakım istemler, Türkiye'nin AB entegrasyon sorunlarının ön saflarında yer almaktadır. Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin ne anlamda gelişeceğini kestirmek pek mümkün olamayabilir. Ancak iki taraf arasındaki iş birliğini artırmak ve karşılıklı temas noktaları oluşturmak amaçlanmaktadır. Türk diplomasisinin modeli bir dönem Rusya dâhil komşu ülkelerle sorunsuz ilişkilere (komşularla sıfır sorun ilkesi) dayanmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2014b, E. T. 12.01.2023).

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, katılım sürecinin başladığı 2005 yılından bu yana olumlu bir havada değildir. Bu sebeple çeşitli argümanlar ileri sürülebilir, bunlardan biri de Kıbrıs ve Suriye meselesidir, ayrıca Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki gaz sondajı AB için sorun olarak görülmektedir. XXI. yüzyıl farklı ve karmaşık siyasî hesaplaşmalarına ve tutumlarına rağmen, Türkiye büyük ölçekli stratejik dış politika hamleleri siyasal konstrüktivizm üzerine bağlamıştır (Davutoğlu, 2013, E. T. 05.11.2022).

Fakat bu sorunların kısa sürede çözülmesinde bölgesel menfaatler etkili olmuştur. Rusya ile Türkiye'nin farklı savunma ve politik bloklara mensup olmasına ve Suriye'deki gelişmeler bağlamında fikir ayrılıklarına sahip olmasına rağmen, planlarının ve uluslararası meselelerin birçok ortak noktası bulunmaktadır. Fikir ayrılıkları ekonomik ilişkileri etkilemeyecektir, Moskova ve Ankara, KEİ gibi uluslararası kuruluşlarda öncü roller oynamaktadır. Ancak Türkiye'nin

ŞİÖ'ye katılabileceğine dair açıklamaları da bulunmaktadır. Durumu kısaca özetlemek gerekirse Türkiye, Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan kriz döneminde Kırım'a tarihi ve kültürel değerlerinden dolayı korumacı bir bakış açısı kazandırmaya çalışmıştır, bu doğrultuda krizi aşmak için üç farklı stratejiye odaklanmıştır. İlk olarak Ukrayna'nın toprak devamlılığına ve küresel hukuk paylaşımına dikkat çekmiş ve krizin önlenmesi için Ukrayna'nın toprak hâkimiyetinin korunması ve bölge vatandaşlarının hukuki güvencelerinin kontrol altına alınmasını savunmuştur. İkinci olarak Türkiye, Yanukoviç'ten sonra Ukrayna'ya ilk ziyaretini gerçekleştirmiştir ve Kırım referandumunun yasadışı ve gayri resmî olduğu vurgulamıştır. Son olarak taraflara, Kırım Tatarlarının bölgede kilit bir unsur olduğu ve Kırım Tatarlarının güvenliğinin Türkiye için önemli olduğu bilgisi verilmiştir (Davutoğlu, 2013, E. T. 05.11.2022).

Ankara, Moskova ve Kiev, Karadeniz kıyısındaki ülkelerin bağımsız olarak Karadeniz bölgesinin güvenlik ve istikrarını sağlayabileceğine inanmaktadır. Rusya'ya yönelik yaptırımlara karşı çıkılmasına rağmen Türkiye'nin Rusya ile ekonomik işbirliğini geliştirmesi, bu konudaki bölgesel iş birliğinin bir başka ifadesidir. Küresel sahada XXI. yüzyıl küresel sosyal kuruluşların gelişiminde ve küresel kalkınma anlamında bir farklılık yaşanmaktadır. Çatışmanın çözümünün siyasî ve diplomatik süreçleri farklı olacaktır. Bu bağlamda, çatışmayı önleme amaçlı uluslararası toplantıların diplomatik politikası önemli bir rol oynamaktadır ve uluslararası kuruluşların öncülüğünde geliştirilmiştir. BM sisteminin mevcut çatışmanın giderilmesi için yetersiz olduğu ve uluslararası yeni bir örgüt ya da yapılanmaya ihtiyaç duyulduğu dile getirilmektedir. Bu bağlamda Türkiye, BM sistemindeki Güvenlik Konseyi yapısının adaletsizliğini vurgulamaktadır. Rusya, Türkiye'nin bu konudaki talebini kısmen desteklemektedir. Putin, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nin üyesi olması gerektiğini belirtmiş ancak "dünya beşten büyüktür" görüşüne katılmamıştır (Yılmaz, 2021: 12).

SSCB'nin dağılmasıyla birçok ülke bağımsızlığını kazanmış, her biri kendi siyasî ve ekonomik programlarını hazırlamıştır. Bu bağlamda Ukrayna yeniden Rusya kontrolüne girmek istememiş ve önce AB ile olan ilişkilerini ekonomik ve siyasî yönden; ardından NATO ve ABD ile olan ilişkilerini askerî yönden kuvvetlendirmeye başlamıştır. Rusya için Ukrayna, Avrupa'ya açılan kapılardan biridir ve Rusya kendi sınır güvenliğini sağlamak istemektedir. NATO Ukrayna topraklarında Rusya sınırından bir askerî üs kurma istediğinde bulunmuş ve Kiev yönetimi bunu kabul etmiştir. NATO ve ABD ile her zaman soğuk ilişkiler içinde bulunan Rusya kendi güvenliğini korumak, aynı zamanda Ukrayna üzerinden Avrupa'ya istediği gibi açılabilirlik amacıyla Kiev hükûmetine bu durumdan vazgeçmesini bildirmiştir. Kiev, Moskova'ya karşı tam

bağımsızlık ilkesi ile hareket etmek isteğinde ısrarcı olmuş, NATO askerî üslerinin varlığını kabul etmiş, ancak Moskova bu varlığı kabul etmemiştir. 24 Şubat 2022 günü Ukrayna'ya karşı önceden hazırlıklarını yapmış olduğu bu özel askerî harekâtı başlatmıştır.

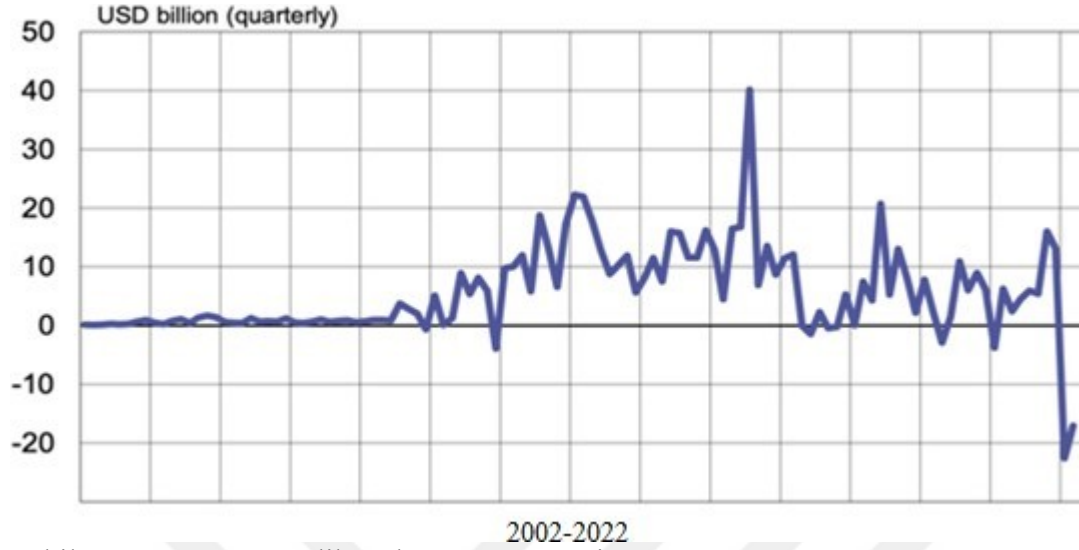
İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞIN BÖLGESEL EKONOMİ VE İŞBİRLİĞİNE OLAN ETKİLERİ

2.1. Savaşın Rusya'ya Olan Ekonomik Etkileri

Rusya başlatmış olduğu bu askerî harekât neticesinde az da olsa, kendisine yeni ortaklar bulsa da bu durum küresel ekonomiden bağımsız hareket edemeyeceği gerçeğini değiştirmemektedir. Büyük ölçüde dünyadan izole edilen Rusya, savaş ve yaptırımların neticesini önümüzdeki dönemlerde daha belirgin görecektir gibi durmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'da başlatmış olduğu askerî hamle devam ettiği ve taraflar uzlaşmadığı sürece dünya siyasetini ve küresel ekonomiyi yoğun bir şekilde meşgul edecek gibi görünmektedir. AB, ABD ve diğer birçok ülke, Rusya'nın askerî anlamda teknolojik yeteneklerini kısıtlamak için Rusya'ya kapsamlı teknolojik yaptırımlar uygulamaktadır, bu da savaşta Rusya'nın başarısını doğrudan etkileyecektir.

Rusya'nın para piyasaları ve finans sektörü savaş ve ambargolar neticesinde darbe almıştır. Ülkedeki döviz rezervlerinin büyük bir kısmı Rusya'nın SWIFT sisteminden çıkarılmış olması nedeniyle kullanılamaz durumdadır. Rusya'nın özellikle AB para piyasalarına erişim engeli ve uluslararası ödeme işlemlerinin kullanılamaz duruma gelmesi Rusya'yı ekonomik anlamda izole etmiş gibi görünmektedir. Savaş başlamadan Rusya çeşitli önlemler almaya çalışsa da çok yeterli olamamıştır. İlk günlerde Rusya Merkez Bankası, millî para birimini korumak ve ekonomik bir kriz yaşanmaması için para piyasalarında kendi kontrolünü sağlayabileceği ağır kısıtlamalara başvurmak zorunda kalmıştır. 2022 yılının Haziran ayında Rusya'nın bazı ülkelere ödeme yapması gerekmiştir ancak ödeme sisteminin kullanılamaz olması Rusya'nın borcunu ödemesine engel olduğu için, Rusya uzun yıllardır ilk kez dış borcu için temerrüt faizi ödemek zorunda kalmıştır. Rusya'nın dışarıya yönelik para politikaları yalnızca bazı konularda Rusya'ya yardımcı ülkelere destek görmüştür. Mevcut istatistikler, Rusya'nın yeterli miktarda yeni dış finansman kaynakları bulamadığını göstermektedir. Rusya'nın doğrudan yabancı sermâye yatırımları, Ukrayna çıkarmasının başlamasından sonra çok uzun yıllardan beri ilk kez eksi yönde seyretmeye başlamıştır. Çok sayıda AB ve ABD sermâyeli şirket Rusya'dan çekilme kararı almış, doğrudan yabancı yatırım kaybı, yaptırımların Rusya ekonomisi için potansiyel olarak en yıkıcı sonuçlarından biri olarak tanımlanmıştır (Simola, 2022, E. T. 17.02.2023).

Şekil 5: Rusya'ya Yönelik Yabancı Sermâyenin Düşüşü
Kaynaklar: Macrobond ve Bank of Russia.

Rusya'da ithalata ve ihracata getirilen çok sayıda engelleme, Rusya'nın teknoloji ve savunma sanayisinin üretim kapasitesini zayıflatmayı amaçlayan ve bunun savaşta doğrudan Rusya'yı etkilemesini isteyen yüksek teknoloji üreten şirketler tarafından yapılmaktadır. Rusya, küresel ticaret verilerini açıklamayı durdurmuş durumdadır, ancak Rusya'nın dış ticaretinde önemli ölçüde bir düşüş yaşandığı gerçeği ortadadır. Dünya istatistik verilerine dayanan bazı önemli ticaret merkezlerinden alınan verilere göre, 2022 yılının Eylül ayında Rusya ithalat verilerinin savaş öncesi seviyelere göre yaklaşık %30 gerilediği izlenmektedir (Simola, 2022, E. T. 17.02.2023).

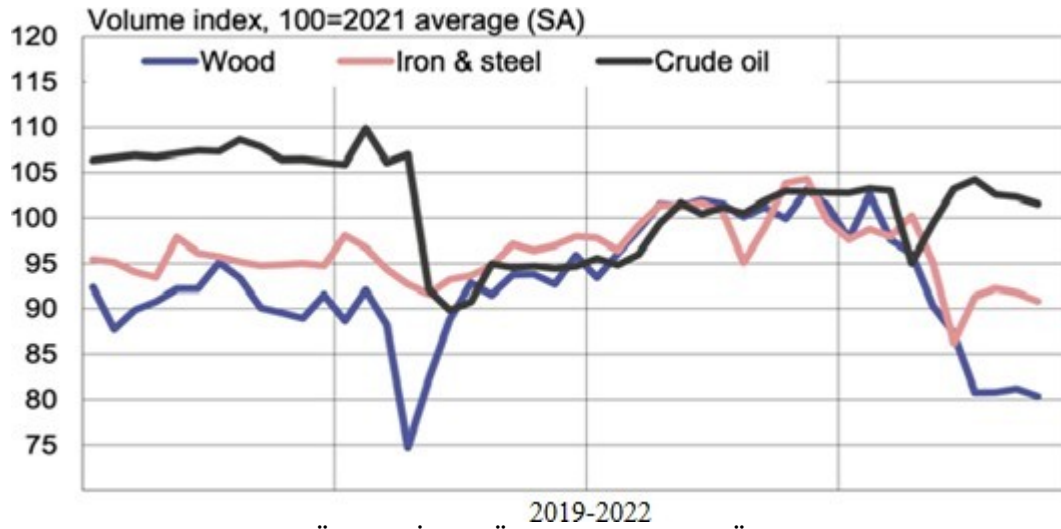
Şekil 6: Rusya'nın Savaştan Önce ve Sonraki İthalat Verileri
Kaynaklar: Macrobond, Eurostat ve BOFIT

SSCB'nin dağılmasıyla sanayi ve gıda üretiminde kendini geliştiren ve dış ticarete yaptığı yatırımlar ile ithalatı yerli ve millî üretime devşiren Rusya, teknolojik olarak AB ve ABD düzeylerine erişemediği için yüksek teknolojik ürünlerde dışa bağımlı yaşamaktadır. Rusya'nın üretmiş olduğu ürünler uzun yıllardan beri hiç değişmemiş ve her zaman olduğu gibi madencilik ve düşük teknolojili ürünlerin üretimiyle temel ihtiyaçları karşılayacak seviyede kalmıştır. Bu yüzden herhangi bir âcil durumda Rusya dışarıdan ürün almak zorunda kalacak ve bu durum, yaşanacak olağanüstü durumlarda Rusya'nın elini kolunu bağlayacaktır. Yatırımların özellikle ticaret ve ileri teknoloji ürünlere yönelik olduğu göz önünde bulundurulursa Rusya'nın teknolojik gelişmelerini yeniden gözden geçirerek bağımlılık sorunun herhangi bir savaş durumunda başına neler açabileceğini görmesi gerekmektedir.

Rusya'ya yönelik herhangi bir yaptırımda bulunmayan ülkeler zaten teknolojik anlamda pek bir şey ifade etmeyen ürünler ihraç etmektedir. Ancak AB ve ABD gibi dünyada önemli bir yer tutan güçler kendileri ile ticaret ve paylaşım yapan ülkelere Rusya için ambargo kararı verdiği zaman Rusya'ya ciddi anlamda ithalat girdilerinin azaldığı görülmektedir. Yakın dönemlerde Rusya'nın Çin ve Türkiye'den satın aldığı ithalat kalemlerine bakılırsa, savaştan önceki dönemlerden çok daha yüksek olmasına karşın, yüksek teknolojik ürünlerinin payı değişmemiş durumdadır. Rusya'nın âcil durumlarda kullanabileceği küçük ölçekli sanayisi mevcut olsa da orta ve süper teknoloji ürünlerindeki birçok malzemenin erişilebilirliği önemli bir düşüşü göstermektedir. Savaş başladıktan sonra ağır vâsıta üretimi %40, televizyon uydu alıcısı %45 ve ekskavatör üretimi %70 civarında azalma göstermiştir. Rus markaları kendi sanayi üretimlerini gerçekleştiremedikçe ve satın alınan ürünlerin stokları azalmaya başladıkça, yabancı ürünlerin bakım ve yedek parça ihtiyacı devam edecek, bu durum da Rusya'nın yaptırımların şiddetini giderek hissedeceği anlamını taşımaktadır.(Simola, 2022, E. T. 17.02.2023).

Yaptırım uygulayan ülkeler Rusya'dan yapılan ithalata ürün bazlı ambargolar uygulamıştır. Yaptırımlar, ham petrol, rafine petrol ürünleri, kömür, çeşitli maden ürünleri, tomruk ve ağaç ürünleri ile çeşitli demir-çelik ürünlerinden oluşmaktadır. Bu ithalat ambargolarının büyük bir kısmı, savaş dönemlerini veya belirli koşulları kontrol edebilmek için

uygulanan birkaç hamleden ibaret olduğu görülmektedir. Örneğin, enerji ithalatının tamamen yasaklanması mümkün olmayacağı için Rus petrol tedârik zinciri içerisinde tavan fiyat uygulamasına gidilmiş bu da Rusya'dan petrol alımını azaltmıştır. Bu yaklaşım, diğer ülkeler için mâliyetlerin azalmasıyla beraber, bu tür önlemlerin Rusya ekonomisi üzerindeki etkilerini de hafifletmektedir. Daha önce alınan bazı ambargo ve yaptırım kararları şimdiden Rus endüstrisi üzerinde gözle görülür bir fark yaratmış, Rus ahşap ve çelik üreticileri, kârlı fiyat seviyeleri sunan alternatif ihracat pazarları bulamamıştır (Simola, 2022, E. T. 17.02.2023).

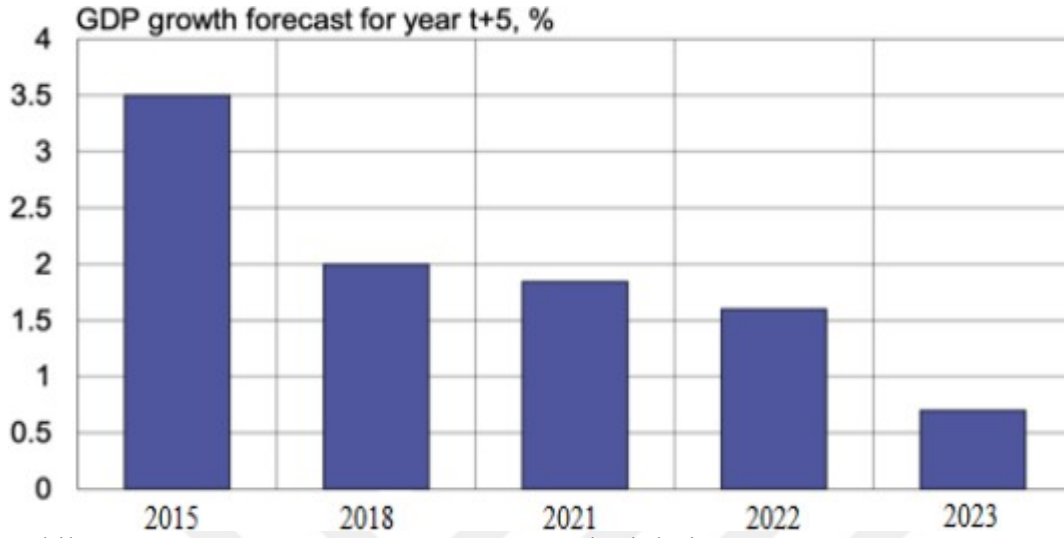
Şekil 7: Rusya'nın En Önemli İhraç Ürünlerinin Savaş Öncesi ve Sonrası Verileri
Kaynaklar: Macrobond ve Rosstat

Rusya enerji yönünden zengin bir ülke olduğu için petrol endüstrisi pek fazla zarar görmemiştir. Rusya istatistik ofisi, “*Petrol ve Doğal gaz GSYİH oranı 2022'nin Nisan ayından itibaren, 2020'ye göre bir düşüş olsa bile çok fazla daralma yaşanmayacak (Rosstat, 2022, E. T. 25.02.2023)*”. açıklamasında bulunmuştur. Covid-19 sürecinin ilk şokunda, Rus petrolünün en güçlü tedârikçisi konumunda olan AB, Rus petrolüne getirdiği kısıtlamaları Aralık 2022'de devreye sokmuştur. Dünya genelinde yaşanan petrol fiyatlarındaki yukarı tırmanış, Rusya'nın petrol endüstrisini Rus petrolü uygun fiyatlara satılmış olsa bile olumlu yönde etkilemiştir. ŞİÖ ve BRICS pazarlarının Rus petrolünün yeni talep edicileri olması Rus petrolüne alıcı bulmuştur (Prokopenko, 2022, E. T. 25.02.2023).

IMF tarafından yayınlanan Dünya Ekonomik Görünümü'nün beş yıllık veri istatistikleri, Rusya'nın önümüzdeki dönemlerde ciddi bir daralma ve sıkışıklık yaşayacağını ve bunun büyümeyi olumsuz etkileyeceğini göstermektedir (Zhou ve Diğerleri, 2022, E. T. 28.03.2023).

Rusya ile ilgili birçok kuruluş tarafından farklı alanlarda yapılan çalışmalara bakılacak olursa, Rusya'nın her zaman büyümek için potansiyeli olduğu ama bölgesel ve ekonomik alanda yaşadığı bazı gelişmelere bağlı olarak bu büyüme verilerini bir türlü yakalayamadığı görülmektedir.

Rusya'nın 2022 yılı için tahminler az da olsa tutturulurken, GSYİH tahminleri geçen dönemlere göre daha iyi giderken, 2023 tahminleri Rusya'nın zararlı çıkacağını göstermektedir. GSYİH'de kısa vadede yaklaşık %8'lik bir düşüş öngörülmektedir, bu da Rusya'nın 1998 ve 2008'deki dünya ekonomik krizlerinde görülen ivmenin benzerini yakalaması anlamına gelmektedir. Tek fark, Rus ekonomisi bu krizlerden sonra hızla toparlanmış ancak bugün savaş, ambargo, göç, ithalat ve ihracatın azalması gibi birçok faktör bu etkinin Rusya için uzun yıllar devam edeceğini göstermektedir. Rusya'nın büyüme tahmini yılda ortalama en fazla %2 olmasıyla, savaştan önce de Rus ekonomisinin çok hızlı büyüyen bir güç olmadığını göstermektedir. Rusya'nın göç sebebiyle azalan iş gücü, millî sermayenin savaşta kullanılması, yabancı yatırımcının gelmemesi, uzun vadeli büyümede Rus ihracatını azaltıp ithalatı artıracak gibi görünmektedir. Değişen nüfus dengesi ve demografik çeşitliliğin az olması, savaş nedeniyle hayatını kaybeden insanlar, ağır ve kalıcı yaralanmalar, seferberlik ve küresel anlamda birçok alanda meydana gelen olumsuzluklar Rusya'nın önümüzdeki yıllarda gerçekten zor bir süreç gireceğini göstermektedir. Herhangi bir yatırım olmaması, geleceğin belirsizliği ve dış finansmana ulaşamama gibi nedenlerle ekonomik sürecin gelecek nesilleri koruması zor görünmektedir. Artan devlet müdahalesi, askerî endüstrilere yapılan engellemeler ve Batı teknolojisine erişimin olmaması, üretkenliği daha da zorlaştırmakta ve dönem dönem savaşın şeklini değiştirerek Rusya'ya ciddi kayıplar yaşatmaktadır (Prokopenko, 2022, E. T. 25.02.2023).

Şekil 8: Rusya'nın 2022 ve 2023 Büyüme Tahminleri
Kaynak: IMF, 2022

AB ülkeleri ABD ve diğer birçok ülke, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlatmış olduğu savaş için başta ekonomik olmak üzere teknolojik ve askerî anlamda birçok yeteneklerini kullanmasını engellemek amacıyla Rusya'ya yönelik çok sayıda kısıtlamaya gitmiştir. Rusya'nın böyle bir savaş döneminde kendisini kısıtlamaya götüren ülkelere ve dünya pazarına verilen zararın nasıl telafi edileceği bilinmemektedir. Rusya üzerinden dünyaya yayılan ekonomik ve siyasal karmaşanın nasıl sonuçlanacağı ve etkileri uzun dönemde tartışılacaktır.

Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar ve Etkileri

NATO savunma paktında yer alan ülkeler oybirliğiyle, herhangi bir saldırı durumunda Moskova için her şeyden önce ekonomik engellemeler olmak üzere geniş ölçekli sonuçları olacağına dair önemli bir bildiri yayınlanmıştır. ABD Başkanı Biden engellemeleri *"benzeri görülmemiş bir boyuta ulaşacak"* şeklinde ifade etmiştir. ABD'ye göre, 24 Şubat 2022'den kısa bir süre önce Rus bankalarının uluslararası para işlemlerine erişimi engellenmeliydi. Moskova, Ukrayna'ya seyir füzeleriyle gerçek anlamda saldırmaya başladığında, ABD Başkanı Biden şu açıklamayı yapmıştır: *"Bu savaşı Putin seçti. Bugün daha güçlü yaptırımlar emrediyorum. Bu da Rusya ekonomisini hızlıca ve uzun vadede zarara uğratacak. ABD bunu tek başına yapmıyor. Yanıtımızın etkisini artırmak için küresel ekonominin yarısından fazlasını temsil eden bir ortaklar koalisyonu oluşturduk."* (Anderson ve Crook, 2022, E. T. 11.08.2022).

ABD'ye göre koalisyon ticârî ve mâlî engellemeler olmak üzere iki tür yaptırım benimsemiştir. Belirli ürünler Rusya'ya satılmayacak ya da kısıtlı satılacak ve Rus bankaları uluslararası sistemlerde engellenecektir. Finalde ise Rusya'nın, Ukrayna'daki savaşı finanse etmesi zorlaştırılacak ve ülkede teknolojik engellemeler meydana getirilecektir. Alman meclisinde de benzer sesler yükselmiştir, Başbakan Scholz yaptığı bir toplantıda şu ifadelerle yer vermiştir:

“Uluslararası toplum olarak sonuna kadar Moskova ile diyaloga güvendik ve diyalog aradık. Umudumuz vardı ama saf değildik. Bu yüzden aynı zamanda bu âcil durum için hazırlandık.

AB, NATO ve G7'deki müttefiklerimiz ve ortaklarımızla, bütün bir ekonomik yaptırım paketi üzerinde anlaştık. Amacımız: Rus liderliğine bu saldırganlık için yüksek bir bedel ödeyeceklerini açıkça belirtmek (Anderson ve Crook, 2022, E. T. 11.08.2022).”

ABD yönetimi, Rus Rublesi'nin tarihin en düşük seviyesine düştüğünü ifade etmiş, nitekim 2022 Mart ayının ikinci yarısına kadar Rus para birimindeki düşüş devam etmiştir. Ancak daha sonra Rus Ruble'si giderek güçlenmiş, ABD Doları ve Euro karşısında savaştan önceki durumundan daha güçlü bir hâle gelmiştir. Buna istinaden Rusya Devlet Başkanı, Rus tartışma platformu Valdai Club'da: *“Batı, Rusya ekonomisinin çökmesini bekleyerek bu yaptırımları uyguladı. Ancak bu başarılı olmadı. Bakın bu sene enflasyonumuz %12 olacak ekonomisi oldukça gelişmiş olan AB ülkelerinde enflasyon daha yüksek, Hollanda'da %17, diğer ülkelerde % 21-23, bizim oranımızın iki katı.”* açıklamasında bulunmuştur (Deutschlandfunk, 2022, E. T. 11.08.2022).

Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra, Kremlin'i eleştiren Rus iktisatçılar, Rus ekonomisini daha da zora sokacak bir öneri ortaya koymuşlar ve gelir kapılarını kapatmayı önermişlerdir. İki iktisatçı tarafından 2022 Mart ayında yayınlanan açık bir mektuba göre Rusya Batı'ya yapılan petrol ve gaz ithalatını derhal durdurmalıydı. Paris'teki Siyasal Araştırmalar Enstitüsü'nden Sergei Guriyev bunlardan biriydi. Guriyev birkaç ay sonra:

“Bir ambargo durumunda, tüm piyasa katılımcıları Rusya devlet bütçesinde büyük bir delik açılacağını hemen anlayacaktır. Rus hükûmeti o zaman ya polislerin maaşlarında ya da Ukrayna'ya göndereceği askerlerin maaşlarında indirim yapabilir. Ya da para basmaya başlarlar.

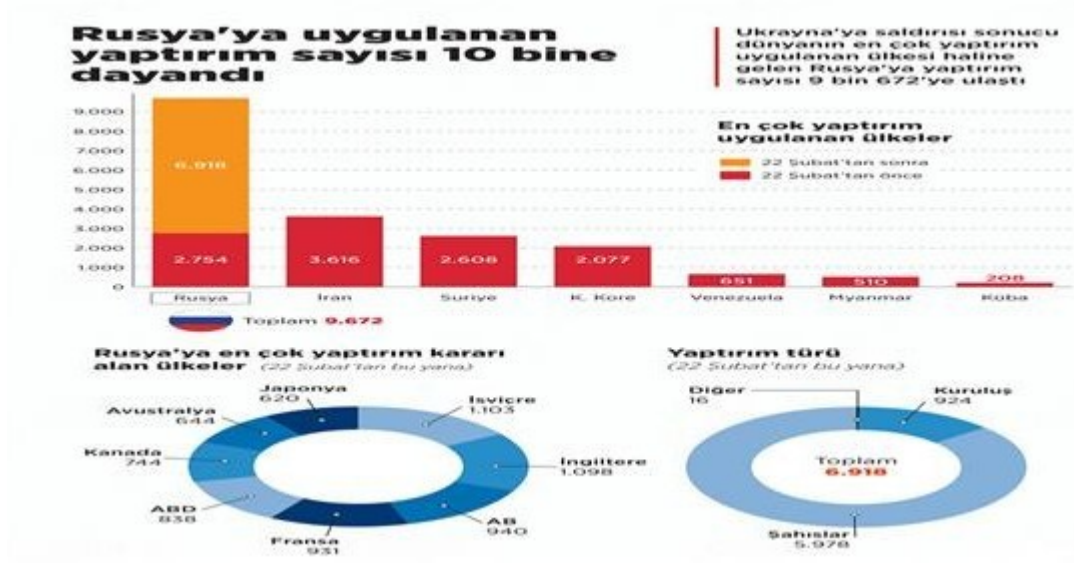
Ancak bu doğrudan enflasyonu körükliyor. Bu yüzden petrol ambargosunun savaşı hızlı bir şekilde bitirmenin bir yolu olduğunu düşünüyorum (Deutschlandfunk, 2022, E. T. 11.08.2022).”

açıklamasında bulunmuştur. Bunun üzerine Rus ekonomist Klimanov, mâlî engellemelerin uzun vadede benzersiz bir takımyıldızı gibi peşi sıra sonuçlar doğuracağına inanmaktadır. Rusya dış borcunu ödemeye hazır olduğunu beyan etse de bazı finansal engellemeler artık buna izin vermemektedir. Bunun Rus ekonomisi için önemli sonuçları olacaktır çünkü bu, devletin uluslararası kredi güvenilirlik durumunu kaybetmesi anlamı taşımakta ve Rus şirketlerini de etkilemektedir. Rusya'nın imajındaki bu güven kaybı, yaptırımlar kalktıktan sonra bile uzun bir süre düzelecek gibi durmamaktadır. Bununla birlikte, Rusya'daki finansal sistemin en azından şimdiye kadar çökmediği de gözlemlenebilmektedir (Staten, 2022, E. T. 05.06.2022).

Bazı eleştirmenlere göre bu, ambargo ve engellemelerin bazıları, Rusya Merkez Bankası ve Rus hükûmetinin aldığı önlemlerden ve aynı zamanda yaptırım rejiminin yeterince belirleyici olmamasından da kaynaklanmaktadır.

Savaşın Rusya'ya günlük maaliyeti, 900 milyon ile 20 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Uluslararası kuruluşlara göre 2022 yılında Rus ekonomisinin %8 ile %20 arasında daralacağı öngörülmektedir. Uluslararası firmaların Rusya pazarından çıkmasıyla yüz milyonlarca dolar Rusya dışına transfer edilmiştir, savaşın başlaması ile başta enerji ve tahıl olmak üzere birçok mal ve hizmetin mâliyetlerinde büyük artışlar olmuştur. Savaşın etkileri bölgesel ve küresel bazda enflasyonist baskıları daha da artırmıştır (Staten, 2022, E. T. 05.06.2022).

AB ülkeleri uygulanacak ambargo kararlarını 2022 Haziran başında, altıncı yaptırım paketlerinde uygulamaya koymuşlardır. O dönem Rus ham petrolünün AB'ye satışı yaklaşık %90 oranında azaltılabilmektedir, yani tamamen engellenememiştir. Kuzey Avrupa ülkeleri için istisnalar yapılmıştır, Rusya'nın finansal sistemini doğrudan etkilemesi amaçlanan ambargoların, muhtemelen önümüzdeki yıllarda daha şiddetli etkileri olacaktır. Bununla beraber Rusya'nın parasının tükendiğine dair işaretler vardır, ham petrol fiyatlarının en yüksek olduğu dönemlerde bile resmî verilere göre %50 den fazla nakit parasını kaybetmiştir (Prokopenko, 2022, E. T. 25.02.2023).

Şekil 9: Rusya'ya Uygulanan Yaptırımlar
Kaynak: Anadolu Ajansı

Rusya, 2022 Şubat ayında Ukrayna'ya ilk harekâtı başlattığında birçok ülke tarafından kınanmış ve yaptırımlar uygulanmıştır. Bunun sebebi doğrudan ya da dolaylı ülkelerin kendi ekonomilerini kurtarmak ve küresel işbirliği bağlarını korumaktır. Savaşın erken dönemlerinde Rus ekonomisinin %10-15 civarı daralacağı beklentisinde bulunulmuştur, ancak savaşın başladığı dönemden ilerleyen süreçlere doğru bu rakamlar büyük oranda iyileşme göstermiştir. 2023 başlarında IMF tarafından yapılan analizler orta ılımlı bir büyüme beklentisiyle %2 civarında kalmış ki bu beklentilerin üzerinde bir rakamdır. Ancak küresel sermayeler Rusya'dan gelen verilere çok güvenmemektedir (Demertzis, 2023, E. T. 20.02.2023).

Rusya'nın gelirlerinde önemli bir azalmaya sebep olacak gelişme de AB'nin petrol yaptırımlarını uygulamaya koyması ve ciddi oranda Rus enerjisinden bağımsız olunmasıdır. Bu, 2023 yılı için Rus enerjisinin AB satış değerinin %40'ın altına düşeceği anlamına gelmektedir. AB doğal gaz ambargo uygulamamıştır, ancak Rusya'dan satın alınan petrol oranı 2022 yılının ilk dönemlerinde %30 oranında azalmıştır. 2023'ün ilk aylarında AB, 2022'ye oranla yaklaşık %80 daha az petrol ithalatı yapmış, özellikle Hindistan, Türkiye ve Çin'in başını çektiği ülkeler Rusya'dan daha fazla enerji satın almak için görüşmeler başlatmıştır. Ancak, AB'ye satılan miktarların tamamını satın almayı başaramamışlardır (Demertzis, 2023, E. T. 20.02.2023).

Petrol fiyatları hâlen yüksek olmakla beraber, alınan bazı siyasî kararlar ve kullanılacak alternatif kaynaklar göz önünde tutulduğunda fiyatlar 2021 yılına göre daha düşük seviyelerde kalacaktır. Ayrıca, Rusya'nın AB dışındaki satış yaptığı özellikle üçüncü dünya ülkesi

tedârikçileri, AB'nin şimdiye kadar ithal ettiğinin daha azını satın alıp daha sınırlı ödeme yapmıştır. Rusya'nın bazı ülkelere imtiyazlı bir şekilde daha uygun mâliyetler ile daha az miktarlarda petrol satması, Rus sermâyesinin önümüzdeki yıllar daha az kazanacağı anlamı taşımaktadır. Rusya tarafından alınan çeşitli önlemler ve gerçekleştirilen politikalar sayesinde Rus ekonomisinde dayanıklı gibi görünen yapıların ne kadar direneceğini savaşın seyri ve ambargolar gösterecektir. Birleşik Devletler ve AB merkezli firmaların %80'inden fazlası Rusya'daki çalışmalarını ya tamamen bırakmış ya da büyük ölçüde azaltmıştır. Uluslararası politika çerçevesinde net bir değişiklik olmadan yeniden bazı unsurların düzelmesi pek mümkün olmayacaktır ve ambargolar yürürlükte olduğu sürece doğrudan ya da dolaylı birçok ülkenin ekonomisi ve politikası tedirgin olacaktır. ABD ve AB ambargo ve yaptırım kararlarından kolay kolay vazgeçmeyecek, ancak bu durum AB'nin enerji ve fosil yakıta olan bağımlılığı anlamında Rusyanın elini güçlendirecek tehdit haline dönüştürecektir. Bunun sonucunda ise AB sanayisinin alternatif enerjiye geçişi hızlanacaktır (Demertzis, 2023, E. T. 20.02.2023).

Her ne kadar Rus hükûmeti vatandaşlarının standartlarını korumaya çalışsa da savaş gibi bir olayın getireceği ekonomik yıkım kaçınılmazdır. Rusya yükselen mâliyet ve enflasyon karşısında muhakkak problem yaşayacak ve bunu halkına yansıtmak durumunda kalacaktır. Belki ilk bakışta savaşın kısa süreceği ve mâliyetin yükselmeyeceği planlanmıştır, ancak bunun bir savaş olduğu ve kazananın bile büyük bir enkaz altında kalacağı düşünülmelidir. Rus hükûmeti savaş mâliyetlerinin karşılanması ve finanse edilebilmesi amacıyla 13,6 milyar dolar eşdeğerinde tahvil ve hisse senedi toplamıştır. İngiltere Savunma İstihbaratı tarafından yapılan analize göre, Rusya'nın 2023 için gerçekleştirmeyi hedeflediği millî savunma harcamalarının, savaştan önceki 2021 yılı veri ve tahminlerine göre %40'tan fazla artış göstererek 84 milyar dolar seviyelerine dayandığı belirtilmiştir. Rusya'ya uygulanan yaptırım ve ambargoların etkisi kendini iyice hissettirmiş, tamamı İsveç ve ABD'den ithal edilen ağır sanayi üretimlerinde kullanılan yüksek teknoloji bilyeli rulmanların tedârik edilememesi, Rus tren ve demiryolu bakımlarını büyük ölçüde durdurmuş ve 10.000 demiryolu ve yük treni hizmet verememiştir. Ülkesinin çok büyük bir bölümüne demiryolu ulaşımı ile hizmet veren Rusya'nın Ulusal Taşımacılık Şirketi, 200.000 vagonluk ulusal tren filosunun büyük risk altında olduğu konusunda devlet yetkililerini uyarmıştır. Özellikle Sibiry gibi standart ulaşımın yapılamadığı bir bölgede petrol ve doğal gaz taşımacılığı yapılırken bu denli bir aksaklık ciddi anlamda ekonomik sorun doğuracaktır (Berman, 2022, E. T. 24.10.2022).

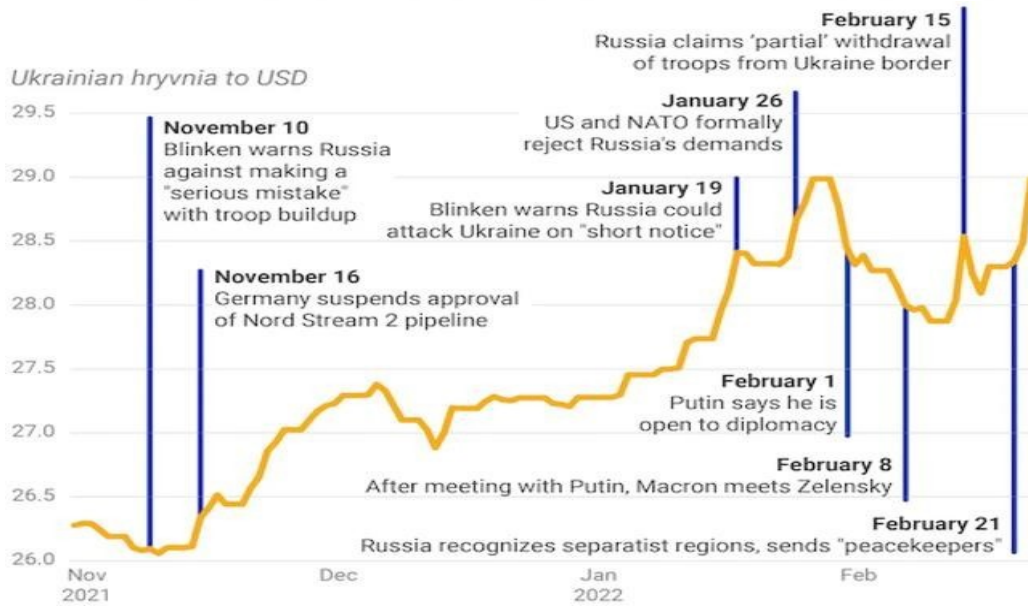
2.2. Savaşın Ukrayna'ya Olan Ekonomik Etkileri

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya askerî çıkarma yapması ile başlayan krizin 2023 yılı ortalama verilerine göre Ukrayna'ya şimdiye kadar yaşattığı kaybın 120 milyar dolardan çok daha fazla olacağı hesaplanmaktadır. Ukraynalı devlet adamları, ekonomik kaybın savaşın devam ettiği her gün katlanarak büyüyeceğini belirtmektedir. Rusya tarafından doğrudan hedef alınan bazı Ukrayna şehirlerinde yerli ve yabancı çok sayıda şirketin faaliyetlerini durdurup bölgeden ayrıldıkları açıklanmıştır. Ekonomik faaliyetlerini durduran bu şirketlerin Ukrayna devletine hem doğrudan hem dolaylı olarak milyarlarca dolar kayıp yaşattığı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır (Hannon, 2022, E. T. 24.10.2022).

Savaşın kendisine sirayet etmesinden endişe duyan bazı AB devletleri, AB Güvenlik Konseyi zirvesinde yapmış oldukları çalışmalar neticesinde Ukrayna'ya yaklaşık 550 milyon ABD Doları tutarında askerî ve savunma desteği sunulacağını açıklamıştır. AB'nin Fransa'da yapılan bir toplantısında birliğin önde gelen idarecileri, Ukrayna'nın yapılan yardımları kabul edeceğini ve gereken desteğin kendilerine verileceğini söylemiştir. AB tarafından yapılan bir açıklamada, Rusya-Ukrayna savaşında Ukrayna'nın en önemli ulaşım yolu olan Karadeniz Rusya tarafından zapt edildiği için Ukrayna'nın dış ticaret yapamadığı ve özellikle nakit para ihtiyacının karşılaması için AB zirvesi tarafından ekonomik yardımlar ve destekler yapılacağı belirtilmiştir. AB Konseyi, *“Ukrayna'ya yaklaşık 300 milyon Euro nakit para desteği verildi ve bu yapılacak toplam yardım olan 1,2 milyar Euro'luk yardımın ilk taksitiydi”* şeklinde yapmış olduğu açıklamaya bakılırsa AB süreç içerisinde Ukrayna'ya doğrudan ya da dolaylı çok yardım yapacak gibi görünmektedir (Hannon, 2022, E. T. 24.10.2022).

Ukrayna Başkanı Zelenski tarafından yapılan açıklamada, yaşanan bu savaş neticesinde 32 milyon metrekareden fazla toprak, tarım alanı ve yaşam alanı, 1500'den fazla farklı derecelerdeki okullar ve 400'den fazla hastane ve âcil müdahale merkezinin yıkıldığı ya da büyük hasar gördüğü açıklanmıştır. Yüzlerce fabrika, üretim merkezi, iş hanı ve işletme gibi finans merkezi kapanmış, yaklaşık 300 otoban, köprü, yol, hava alanı ve liman gibi ulaşım hatları yıkılmış, bütün bunlar hesaplandığında üç bin kilometreden fazla alanın kullanılamaz hale geldiği açıklanmıştır. Ukraynalı yetkililer yaptığı bazı açıklamalarda, Rusya'nın doğrudan sivilleri hedef aldığını ve savaşamayacak durumda olan halkın yerlerini terk ettiğini bildirmiştir (Uren, 2022, E. T. 24. 10. 2022).

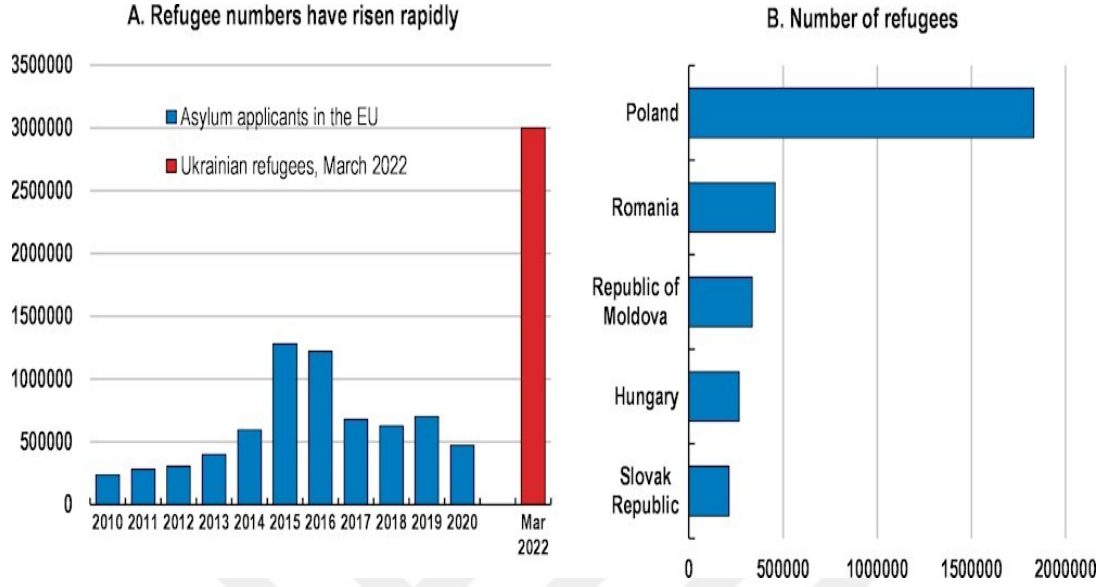
Ukrayna gelişmekte olan ve çok güçlü olmayan bir devlet, yapılan bu askerî çıkarmanın AB'nin en zayıf ülkelerinden birisine yapılmasına rağmen, Ukrayna'nın AB coğrafi koridorunda yer aldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ukrayna'nın gelişmekte olan bir ülke olduğu düşünülürse, ekonomisinin savaştan önceki yıllarda da çok güçlü ve üretim odaklı olmadığı nitelikli iş gc problemi yaşadığı ve yaşayacağı bilinmektedir. Zaten alım gc ve para birimi kısıtlı olan Ukrayna savaşın pençesinde tam bir çıkmaza düşmüş, savaş ncesi Ukrayna'nın gelirlerinin Okyanusya'da yer alan küçük ada ülkeleri kadar olduğu belirtilmiştir. 2023 yılının OECD verilerinde Ukrayna ekonomisinin, Rusya ile savaşın devam etmesi halinde 2,8 trilyon dolar küçülmek zorunda kalacağı belirtilmekte, elde edilen bu veriler Ukrayna'nın savaştan önceki byme tahminlerinin yaklaşık beş katı bklğnde bir mâliyet ortaya çıkarabilmektedir. Kayıplar hem para piyasalarını hem de insani bir dramı sürükleyecek gibi görünmektedir. Ukrayna'nın yzlcm son derece geniş bir yer kaplamakta, ABD tarafından yapılan açıklamada 100.000 Ukrayna askeri ile buna ek olarak 40.000 Ukraynalı vatandaşın yaşamını yitirdiği tahmin edilmektedir. Yaklaşık 7 milyon Ukraynalı ülkeyi terk ederken, yine 7 milyon civarı insan ülke içinde farklı yerlere göç etmiş durumdadır (Uren, 2022, E. T. 24. 10. 2022).

şekil 10: Ukrayna'nın Savaşta Askeriye'ye Harcamış Olduğu Para (Milyar Dolar)
Kaynak: Dünya Bankası, 2022 Ukrayna

Ukrayna, Dünya Bankası ve AB Komisyonu tarafından beraber gerçekleştirilen bir ekonomik kayıp ve mâliyet analizinde, doğrudan kaybın 100 milyar Dolar olduğu belirtmiştir. Konutlara ve yaşam alanlarına verilen zarar 40 milyar doları, ulaşım altyapısına verilen zarar 30 milyar doları, ticaret ve sanayiye verilen zarar 10 milyar doları ve enerjiye verilen zarar 3 milyar doları bulmaktadır. Savaşın devam etmesiyle bu kayıplar çok daha fazla miktarlara çıkacaktır. Nakit para kaybına ek olarak, toprak kaybı, tarımsal üretim azalması, kapanan üretim tesisleri ve yabancı sermâye kaybı ve göç gibi birden fazla faktör devreye girdiği zaman, toplam kayıplar 250 milyar doların biraz üzerine çıkacaktır. Savaşın en yakın zamanda bitmesi bile yeniden yapılandırma mâliyetini 350 milyar dolara çıkarmakta ve en âcil ihtiyaçlar tahmîni olarak 100 milyar dolardan daha fazla nakit para ihtiyacı doğurmaktadır. askerî ve savunma sanayisine ek olarak, Ukrayna'ya yapılan önemli bir AB bütçe desteği devam etmektedir, Alman Kiel Enstitüsü tarafından paylaşılan istatistiklere göre 2023 Ocak ve Ekim ayları arasında mâlî desteğin 37 milyar dolar, insani yardım desteğinin ise 15 milyar doları bulması muhtemel görünmektedir. Başkan Joe Biden ve yönetimi Kongre'den yaklaşık 40 milyar doların Ukrayna'ya aktarılmasını istemiş, ABD bütçe desteği Ukrayna'nın insani yardımını %34, askerî yardımını ise %66 seviyelerine çıkarmıştır (Uren, 2022, E. T. 24. 10. 2022).

Yapılan bunca yardıma rağmen Ukrayna'da yaralar sarılamamış ve kayıplar her geçen gün artmıştır. Ukrayna vergi gelirlerinin %27'sini kaybetmiş, buna karşın askerî, savunma ve sivil harcamalar %40 oranında artış göstermiştir. hükûmet, kendi kendine yetebilmek için tahvil ve bono pazarını yenilemiş ve Ukrayna Ulusal Bankası da doğrudan fon sağlamaya çalışmıştır. 2022 Haziran ayı sonunda, Ukrayna Ulusal Bankası tarafından sağlanabilen destek yalnızca 8 milyar dolar seviyelerine ulaşmış, doğrudan sermâye etme, tahvil ve bono satışlarını kısıtlamak gibi önlemler %30'luk enflasyonun aşağı inmesine katkıda bulunmuştur. Savaşan ülkelerin almış olduğu zarar hesaplandığında savaşın Rusya'ya mâliyeti Ukrayna'ya göre son derece düşük kalmıştır, Rusya, vatandaşlarının ortalama yaşam standartlarını korumak için bir dizi önlem almıştır. IMF, Rusya ekonomisine ilişkin tahminini güncellemiş 2022 Nisan ayında %8,5'lik düşüş ön görülürken, 2023 geneli yalnızca %3,4'lük bir GSYİH düşüşü öngörmektedir. Buna rağmen IMF, Ukrayna için herhangi bir tahminde bulunmamış ancak 2023 yılı itibari ile %30 ila %40 arasında bir düşüş yaşanmasını öngörmüştür (Berman, 2022, E. T. 24.10.2022).

Şekil 11: Savaşta Kaçan Ukrayna Vatandaşlarının Sayısı ve Sığındıkları Yerler
Kaynak: OECD, 2022 Ukrayna Raporu

Her ne kadar ciddi yardımlar ve destekler durumu zaman zaman Ukrayna lehine çevirse de Rusya'nın enerji piyasalarını baskılayıcı gücü Ukrayna'yı zorlayacak ve Ukrayna ekonomisi büyük bir buhrana sürüklenecektir. Bağımsız kuruluşlar ve dünya genelinde faaliyet gösteren her kuruluş Ukrayna'nın bu savaşta Rusya'ya göre çok daha büyük kayıplar vereceğini açıklamaktadır. Dünya Covid-19'un etkilerini yeni atlattırken böyle bir şok yeniden küresel piyasaları ateşlendirecek ama bu ateş en çok Ukrayna'yı tedirgin edecek gibi görünmektedir.

2.3. Rusya Ukrayna Savaşının Türkiye Olan Ekonomik Etkileri

2.3.1 Türkiye Rusya Ticârî İlişkilerinin Kısa Tarihi

1984 yılının 18 Eylül tarihinde imzalanan "Rusya- Türkiye Doğal Gaz Anlaşması" SSCB dönemi ve sonrası dönem ilişkileri açısından değerlendirildiğinde sağlam bir dönüm noktası olmuştur. 1987 yılından başlayarak yaklaşık 25 yıl devam edecek olan anlaşma, içeriğinde her türlü hizmet yükleniciliğinin ve Sovyet piyasasına giren sözleşmeli şirketlerin, ekonomik işbirliği alanlarındaki faaliyetlerini yıllarca sürdürmesini sağlamıştır. Sovyetlerin dağılmaya başladığı dönemlerde iki taraflı ilişkilerin yukarı ivme kazanması, Sovyetlerin dağılmasından 2000'li yıllara kadar süregelmiştir.

Cumhurbaşkanı Özal'ın 1991 yılının Mart ayında SSCB'ye gerçekleştirdiği bir ziyaret sırasında Rusya Başkanı Yeltsin ile arasında gerçekleşen anlaşmalar neticesinde; Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması, Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması ve Ticârî, Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması anlamında mutabakat sağlanmış olup Sovyetler sonrası Türk-Rus ticârî ilişkilerinin temeli atılmış sayılabilmektedir (Aktürk, 2007: 345).

2011 yılının 16 Mart tarihinde Türkiye ve Rusya arasındaki siyasî, ekonomik, teknoloji ve sosyal işbirliğinin en geniş bakımdan ele alınması için “Üst Düzey İşbirliği Konseyi” gerçekleştirildi. 16 Mart 1921’de imzalanan “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması”nın 90. yıl dönümüne denk getirilerek, ikili ilişkiler ve anlaşmalara verilen önem vurgulanmıştır.

Tarihten bugüne bütün bunlar incelendiği zaman siyasî ve politik menfaatler uyuşunca Rusya ile Türkiye'nin ne kadar dost olabileceği ortadadır. Rusya ile Ukrayna krizinde Türkiye'nin yeri diğer ülkelere göre oldukça farklılık ve değişkenlik göstermektedir. Türkiye'nin hem Ukrayna hem de Rusya'nın doğal müttefiki olması göz önüne alınacak olursa, Türkiye, Rusya ve ABD tarafları arasında zarar gören ülkelere oluşan yeni bir yapılanmanın üyesi olmak istemeyecektir. Bu da Türkiye'nin yerli müttefiklerinin özel bir dönemi olarak adlandırılabilir ve Türkiye'nin şu anda kendi yolunda hareket ettiği söylenebilir. Türkiye'nin bir bütün olarak Batı ideolojisine sahip olup olmadığını söylemek için henüz çok erken bir dönem olduğu da ifade edilmektedir (Aktürk, 2007: 358).

2.3.2. Türkiye'nin Enerji Piyasasına Olan Etkileri

Türkiye doğal gaz, petrol ve kömür gibi fosil yakıt ithalatında, uluslararası ticarete mineral yakıtlar gibi çeşitli kalemlerde Rusya'ya bağımlıdır. Küresel enerji krizi sonucunda Türkiye'nin fosil yakıt ithalatı 2021’de bir önceki yıla göre %75 artarak 51 milyar dolara ulaşmıştır (Petkova, 2022, E. T. 03.17.2023). Dolar bazında Rusya, Türkiye'nin en büyük ithalatı olan mineral yakıtların en önemli tedârikçilerinden biridir. Ukrayna ile Rusya'nın savaşa girmesi Batı ülkelerinden Rusya'ya ekonomik, siyasî ve politik anlamda yaptırımlar getirilirken NATO'nun en güçlü ikinci ordusuna sahip olan Türkiye'nin de bu yaptırımlara dâhil olmasını istemeleri, Türkiye'nin Rusya ile dış ticaret ilişkilerini minimize etmelerini istemeleri, Türkiye'nin hem siyasî hem de ekonomik olarak bunalmasına neden olacaktır.

Şekil 12: 2015-2022 Arası Türkiye'nin Rusya'dan İthal Ettiği Petrol Oranı
Kaynak: Gümrük Müşavirliği, 2022

Rusya'nın tehditkar tutumları, AB ülkelerini yakın gelecekte başka enerji kaynaklarına geçmeye sevk edecektir. Bu durumda, Türkiye üzerinden AB'ye yapılan enerji ithalatında Azerbaycan ve İran gazının payının artırılması planlanmaktadır. Güney Gaz Koridoru projesi üzerine inşâ edilen ve yapımı devam eden TANAP gibi projeler Türkiye'nin jeopolitik önemine ve ekonomik gelirine önemli katkı sağlayacaktır. Çatışma durumu Türkiye'nin ithalat ve ihracat dengesini etkilemekte, son aylarda gelişmekte olan ülkelerin yükselen küresel enflasyon üzerindeki baskısı nedeniyle Türk Lirası keskin bir şekilde düşmektedir. Rus ve Ukraynalı turistler Türkiye'nin turizm gelirinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu nedenle yaşanan savaş hem Rusya hem de Ukrayna tarafından turistlerin Türkiye'ye gelmesini engellemiştir. Bu durum da cari açığın en büyük dengeleyicisi olan turizmi olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye'nin turizm gelirleri üzerinden döviz kayıplarının yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan kriz nedeniyle petrol ve doğal gaz fiyatlarında küresel anlamda yaşanan artış Türkiye'de de meydana gelmiş, bu nedenle enflasyonist baskı artarak gıda fiyatlarında artış medyana gelmiştir (Kesgin, 2023: 68).

Şekil 13: Rusya İle Türkiye Arasındaki Enerji Haritası
Kaynak: BOTAŞ, 2022

Putin'in emri ile Ukrayna sınırına yapılan askerî birlik sevkiyatları 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna topraklarında harekâta başlamıştır. Bu süreçte her iki ülkenin de Türkiye'nin komşusu olması ve bu iki ülke ile ticârî ilişkilerin oldukça gelişmiş olması Türkiye'nin dış ticaretinde daralmaların yaşanmasına neden olmuştur. Krizin ikinci haftasında Ukrayna limanında mahsur kalan sıvı yağ taşıyan iki geminin geç geleceği haberi dâhi ülke içerisinde yağ fiyatlarının ikiye katlanmasına neden olmuştur. Aynı dönemlerde Ukrayna limanlarında silolarda beklemekte olan tahılların Rus ablukasına bağlı olarak lojistiğinin gerçekleşmemesi hem Türkiye hem de dünyada bir gıda sorununa neden olmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin 2022 Mart, Nisan ve Mayıs ayı ihracat oranlarında azalmalar yaşanmış bunun temel nedeni ise Rusya-Ukrayna savaşı gösterilmiştir. Yaşanan bu daralma nedeniyle cari açık artmıştır (Horowitz, 2023, E. T. 05.02.2023).

Rusya ile Ukrayna arasında medyana gelen savaşın Türkiye'ye en önemli etkisi Türkiye ekonomisi üzerine olmuştur. Rusya'nın saldırgan tutumu, Türkiye'nin ekonomisine pozitif ya da negatif anlamda önemli etkileri olmamıştır.

2.3.3. Türkiye'nin Gıda Piyasasına Olan Etkileri

Yaşanan kriz nedeniyle Türkiye özellikle bu iki ülke ile ithalat ve ihracat konusunda çeşitli sıkıntılar yaşamıştır. Bu sıkıntılar daha savaşın ilk haftalarında kendisini göstermiştir. Türkiye'nin Ukrayna'dan tahıl ithal etmesi, Ukrayna gemilerinin Rus ablukası nedeniyle limanlardan çıkamaması Türkiye'de unlu mamullerin fiyatının katlanarak artmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra özellikle tekstil ürünleri, sebze ve meyve gibi ürünleri ihraç edememesi Türkiye'nin dış ticaret açığının oluşmasına ve cari açığın artmasına neden olmuştur (Szporluk, 2000: 286).

Türkiye'de savaş döneminde istenilen düzeyde ihracat yapılamamış, yaş sebze ve meyve fiyatları düşmeye devam etmiştir. Bununla birlikte, dünya pazarında gıda fiyatları yükselme eğilimine girmiştir ve savaş sırasında Türkiye, özellikle yağlı tohum ürünleri ve kuru hububat kaynaklarının önemli bir bölümünü Rusya ve Ukrayna'dan tedârik etmiştir (ayçiçeği ve diğer yağlar, zeytinyağı, fasulye, mercimek vb.). Bu listeye son olarak karkas hayvanlar da eklenmiş ve savaş nedeniyle ABD ve AB ile ipleri kopma noktasına gelen Rusya, Asya pazarında yeniden bir güç kazanma arayışına girerek yeni ortaklar bulmaya ve anlaşmalar yapmaya çalışmıştır. Ayrıca Çin gibi büyük oyunculara yakın bir komşu olarak, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istemiş, bu nedenle Türkiye'yi yaptırımlardan uzak tutmuştur. Tüm bu önemli konuların yanı sıra Rusya'ya yönelik yeni yaptırımların ve Ukrayna krizinin Türkiye'ye genel etkisi şu ana noktalarda dikkat çekmektedir (Bağış, 2022: 55):

- Türkiye'nin, Rusya'nın potansiyel bir stratejik ortağı olarak görülmesi
- Rusya ve Ukrayna'dan ithal edilen enerji ve her türlü üründen kaynaklı cari açık ve ekonomik sorunların çıkabilmesi
- Doğal gaz ve petrol yaptırımlarının ardından Türkiye'nin enerji arz güvenliğinde yeni bir merkez olma potansiyeli olabilmesi
- Başta buğday olmak üzere tahıl ve gıda maddelerinin fiyatlarındaki artış nedeniyle arzın azalması
- Döviz kurundaki değişiklikler nedeniyle borç mâliyetinde ve reel ağırlıkta artış olabilmesi
- Enflasyon istikrarsızlığı ve fiyat hareketleri değişkenliği
- Turist sayısı ve turizm gelirinin muhtemelen azalacak olması
- Uluslararası yaptırımlar sebebiyle sermaye ve sıcak para akışında azalma olabilmesi

Şekil 14: Rusya Ukrayna Tarım Ürünleri Ticaret Hacmi
Kaynak: BirGün Gazetesi, 2022

2.3.4. Türkiye'nin Emtia Piyasasına Olan Etkileri

Türkiye merkezli firmalar, AB ve ABD sermayeli firmaların çekildiği Rusya pazarında lider pozisyonunda bir rol oynamaya çalışacaktır. Ancak bunu nasıl yapacakları (örneğin ödeme akışını nasıl sağlayacakları) en büyük soru işaretidir. Dolar ve Euro cinsinden yapılan transferler yaptırımlar kapsamında yer alırken, Rusya Federasyonu'nun döviz rezervleri de mühürlenmiş, Rusya'nın bu rezerv para birimlerine erişimi şu anda ciddi şekilde sınırlandırılmıştır. Ayrıca böyle bir süreç, yaptırımları delme endişesi Türkiye'yi Batı ile karşı karşıya getirecektir. Türkiye, Ukrayna ve Rusya ile yakın ekonomik ve ticari ilişkileri olan ülkelerden biridir ve bu nedenle Rusya-Ukrayna savaşının bölgesel ve küresel ekonomiye etkisi açısından AB bölgesi kadar olmasa da etkilenebilecek ülkelerden biridir. Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna'dan yaptığı gıda ithalatı, toplam gıda ithalatının %40'ından fazlasını oluşturmaktadır, doğal gazın yaklaşık %44'ü Rusya'dan ithal edilmektedir. Ayrıca Rusya, Türkiye'nin en büyük üçüncü tarım ürünleri ihracatçısıdır (Bağış, 2022: 54).

Öte yandan Türkiye, Rusya-Ukrayna savaşının her iki tarafıyla da yakın ekonomik ve güvenlik bağları nedeniyle, NATO üyesi bir ülke olarak, konunun en kritik ülkelerinden biridir. Türkiye'nin ateşkes ve barış görüşmelerindeki arabuluculuğu sürmekte olup aslında, 10 Mart'taki Antalya Diplomatik Forumu, Rusya-Ukrayna toplantısına aracılık etmiş, arabuluculuk ve çatışma önleme girişimleri de dâhil olmak üzere savaşın ilk gününden bu yana atılan barışı destekleyici

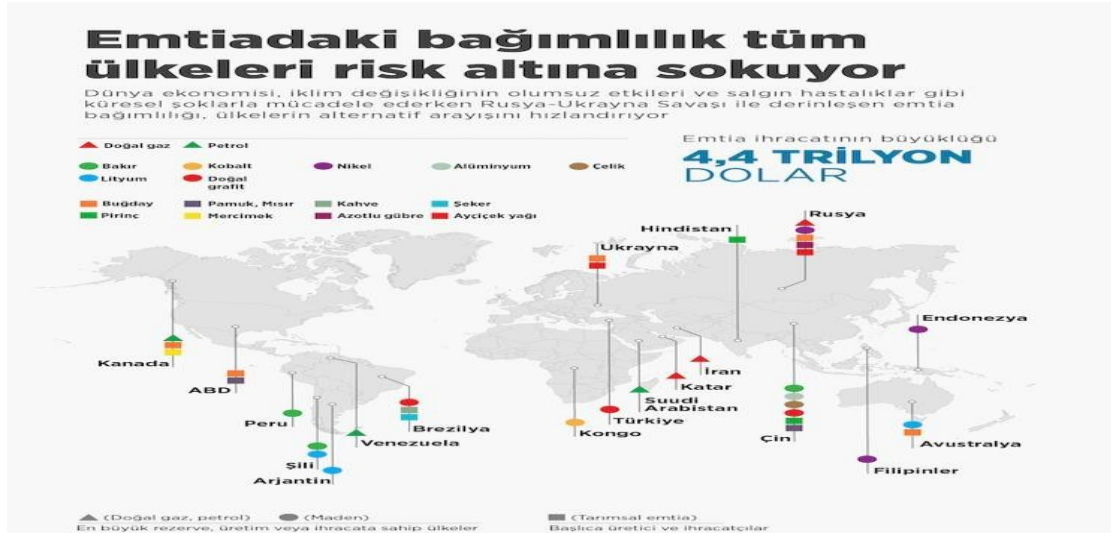
adımları övmüştür. Türkiye'nin ev sahipliğinde 28 Mart'ta İstanbul'da yeniden başlayan barış görüşmeleri en azından ateşkes için umut vermiştir (Bağış, 2022: 54).

Türkiye'nin Ukrayna ile ilişkileri ve iş birlikleri şöyle sıralanabilir;

- Havacılık ve askerî savunma sanayi
- Bazı önemli sanayi parçalarının ithalatı
- Kuru gıda, tahıl ve hububat ithalatı
- Turizm (2021'de 2 milyon turist)

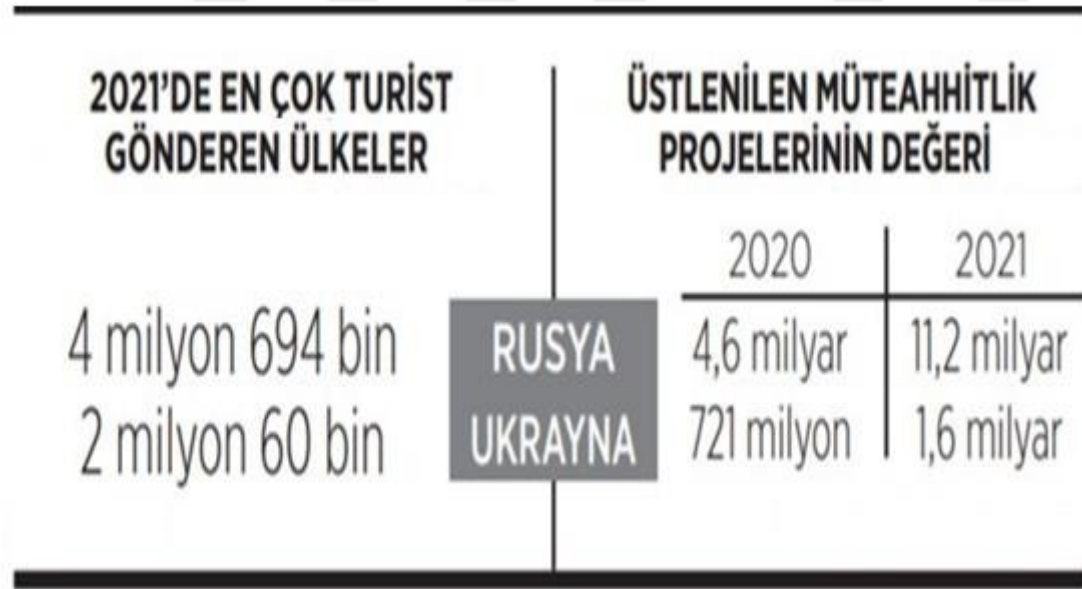
Türkiye'nin Rusya ile ilişkileri ve iş birlikleri de şöyle sıralanabilir:

- Hava Savunma sanayi sistemleri (S-400 Füzesi)
- Petrol ve doğal gaz ithalatının çok büyük bir bölümü Rusya'dan karşılanması ve boru hattı anlaşmaları
- Nükleer enerji yatırımında iş birliği ve Akkuyu Nükleer enerji santrali
- Türkiye'nin en büyük turist pazarı (2021 de 4,7 milyon Rus turist) ve turizm kaynaklı yüksek döviz girdileri
- Yaş ve kuru sebze ve meyve ihracatı

Şekil 15: Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna'ya Emtia Bağımlılığı
Kaynak: Anadolu Ajansı, 2022

Visa, Mastercard ve American Express şirketleri Rusya'daki uluslararası ödeme ve para transferi sistemlerini durdurduklarını bildirmişlerdir. Ödemeler açısından, Rus elektronik ödeme sistemi Mir ödeme sistemi üç büyük Türk bankasıyla bütünleşmiş durumdadır ve Mir ile ödeme yaparken SWIFT takas sistemi üzerinden ödeme yapılmaktadır, bu durum yasaklanan bu ödeme sistemlerini kullanılan ülkeler açısından yine ödeme problemine sebep olacaktır. Türk şirketlerinin Rusya'da yaptığı 4,5 milyar dolarlık yatırımla yaklaşık 30 bin kişi iş bulmaktadır ve bu iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler savaş ve yaptırımlardan etkilenebilmektedir. Rusya pazarındaki en aktif ülkelerden biri olan Türkiye, tüm bu nedenlerle bu süreçten en az zararla çıkış yoluna odaklanmıştır ve ABD dolar endeksindeki (DXY) yükseliş, altın, Dolar ve Yen gibi güvenli limanlara ilerleyiş, TL gibi para birimlerine olan ilgiyi azaltabilecek ekonomik bir tercihe yol açacaktır. Döviz kuru nedeniyle gıda ve enerji fiyatlarındaki artış ile ithal girdi maliyetlerindeki artış enflasyon üzerinde baskı oluşturacaktır. Ancak Türkiye'de kurun doğrudan etkisinin %15 olması beklenmektedir ve öte yandan, CDS primleri ve negatif kredi notları borçlanma maliyetini artıracaktır (Independent Haber Türkçe, 2022, E. T. 06.03.2023).

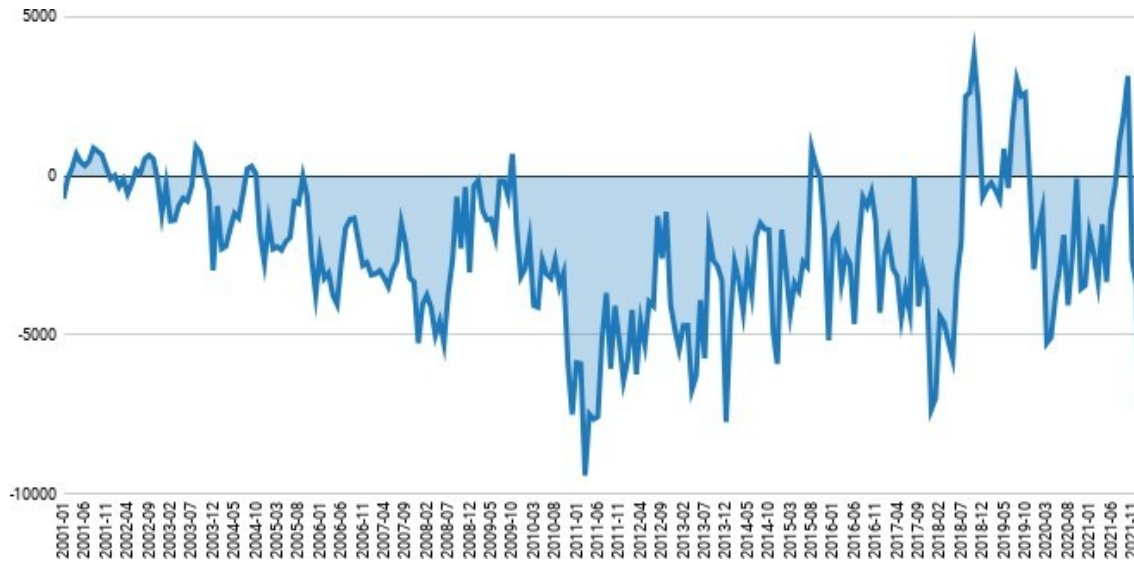

Şekil 16: Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna'dan Elde Ettiği Gelir

Kaynak: BirGün Gazetesi, 20202

2.3.5. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri

Türkiye'nin dış ticaret hacmi 2021 itibarı ile 500 milyar dolara, ihracatı ise 225 milyar dolar seviyelerine ulaşmış durumdadır ve bu toplam ihracat, 2021'de tüm zamanların en yüksek seviyesi olan 225 milyar doları aşacaktır. Toplam ithalat ise 271 milyar doları aşmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı %83,1'e yükselmiştir. 2021 yılı itibarıyla Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna ile dış ticareti 40 milyar dolara ulaşmıştır. 2021'de Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülke 19,3 milyar dolarla Almanya olmuş, ABD'ye yapılan ihracat 14,7 milyar doları bulmuş, 13,7 milyar dolarla İngiltere üçüncü büyük ihracatçı konumunda yer almıştır. Bu rakamlar ve dış ticaretteki çeşitlilik, Rusya-Ukrayna savaşı bağlamında Türkiye için umut verebilmektedir. 2021 ile Orta Avrupa, Orta Doğu, Avustralya ve Yeni Zelanda hariç, Asya'ya yapılan ihracat 17,2 milyar dolar, Çin'e yapılan ihracat ise 3,7 milyar dolar olmuş, en büyük ticaret ortağı olan AB'ye yapılan ihracat, 2021'de 93,1 milyar doları bulmuş ve toplam ihracatın %41,3'ünü oluşturmuştur. 2021 ithalat rakamları açısından Çin (32,3 milyar dolar), Rusya (27,5 milyar dolar) ve Almanya (21,8 milyar dolar) öne çıkmaktadır. Türkiye'nin cari açığı 2021'de bir önceki yıla göre (35,5 milyar dolar) %58 azalarak 14,9 milyar dolar olmuştur. Dış ticaret açığı bir önceki yıla göre %23 azalarak 29,2 milyar ABD doları olmuştur. Umut verici ihracat tablosuna rağmen, Ukrayna'daki savaşın Türkiye'nin ithalat-ihracat dengesini olumsuz etkilemesi muhtemeldir. Son dönemde dikkatlerin cari açık ve dış ticaret dengesine yönelik yeni sürecini olumsuz etkileyebilecek bu çelişki, Türkiye'nin hedefleri açısından önemli bir risk unsuru olarak karşımızda durmaktadır (Bağış, 2022: 59-60).

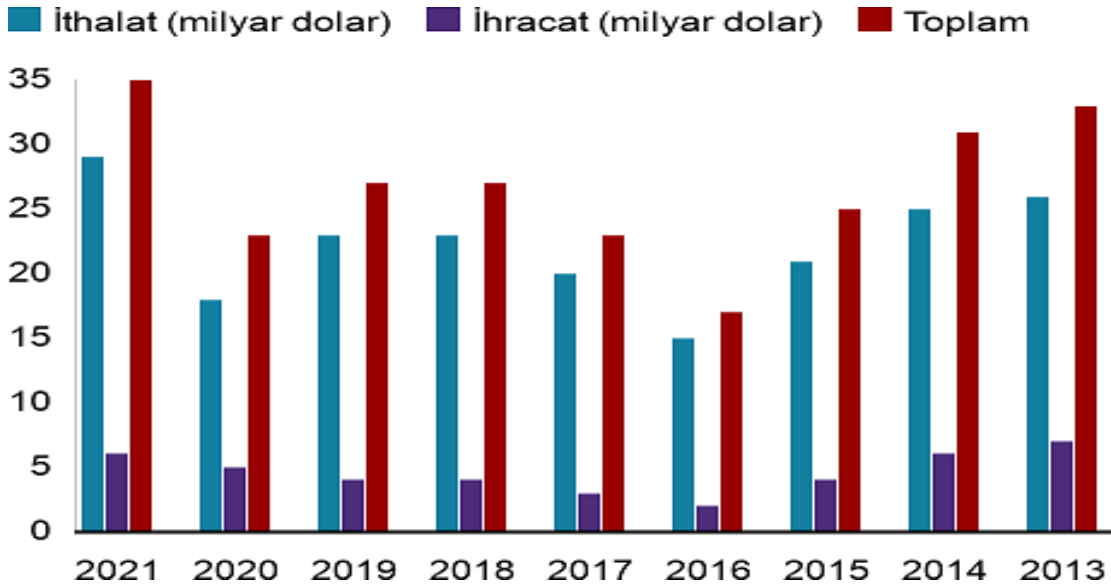
Şekil 17: Türkiye'nin Cari Dengesi

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Türkiye merkezli sermayelerin aktif olarak Rusya ve Ukrayna pazarında başta üretim ve hizmet sektörleri olmak üzere milyarlarca dolarlık yatırımları bulunmaktadır. Rusya ve Türkiye'nin süregelen ilişkileri içinde başta enerji ithalatı, turizm, ticaret, teknolojik iş birlikleri, askerî ve savunma sanayi gibi alanlar Rusya'nın stratejik olarak Türkiye için ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle Rusya ile iş yapan küçük ve orta ölçekli Türk şirketlerin, ABD ve AB merkezli kuruluşların Rus pazarından ayrılması ile sermaye artırımına gidip orta ve büyük ölçekli şirket konumuna geçmeleri muhtemel olacaktır.

Ancak savaşın ilerleyen süreçlerde banka ve finans sektörüne vereceği zararlar göz önüne alındığında Rusya ile Türkiye'nin karşılıklı ödemelerdeki sorunlar sebebiyle bütün bu planlamaların bozulması ve yatırımların azalıp sermayenin küçülmesi iki ülke için de olumsuz sonuçlanacaktır. Rusya'ya uygulanan yaptırımların şiddeti her geçen gün artsa da Türk bankaları kapsam dışında kalacaktır.

Enerji probleminin ortaya çıkması Türkiye ve Almanya gibi doğrudan Rusya ile enerji koridoruna sahip ve üretim şartları petrol ve doğal gazla bağlı olan ülkeler açısından ciddi önem arz etmektedir. Türkiye sermayeli firmaların Rusya'daki 5 milyar dolarlık pazarı ve 30 bin kişilik istihdam sahası sağladığı düşünüldüğünde bu her iki devlet için de, işleri içinden çıkılmaz bir duruma sokacaktır. Türkiye ve Rusya ikilisi özellikle parasal konularda savaş ve yaptırımlardan etkilenecektir ve Rusya topraklarında en güçlü sermaye sahiplerinden biri olan Türkiye tüm bu gerekçelerle, bu süreçten en az zararla çıkmanın yollarına odaklanacaktır (İnal, 2023, E. T. 19.02.2023).

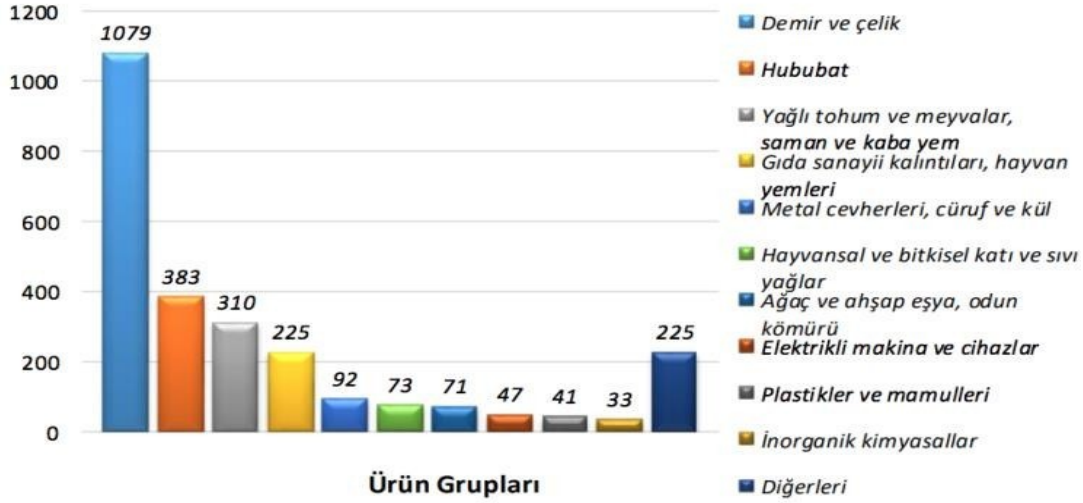
Şekil 18: Türkiye ve Rusya Arasındaki Dış Ticaret Oranları
Kaynak: TÜİK, 2022

Türkiye'nin geri dönüşüm ve demir üretim tesislerinde kullanılan malzemelerin büyük bir kısmı Rusya'dan alınmaktadır. Hurda demir ithalatı kapsamındaki sorunlar da meselenin üretim boyutunu ciddi anlamda tehdit etmektedir. Ukrayna'ya ait kıta sahanlığının büyük ölçüde kısıtlandığı ve kapanma noktasına geldiği savaş döneminde hurda arzı da ciddi anlamda daralmıştır. Türkiye'nin toplam dış ticareti 2021'de 500 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir ve ihracat da 225 milyar dolar seviyesindedir. Bu toplam ihracat tüm zamanların en yüksek seviyesidir. Toplam ithalat da 271 milyar doların üzerinde gerçekleşmiş, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %83,1'e yükselmiş durumdadır. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu analizlerine göre Türkiye'nin yıllık doğal gaz tüketiminin %40 civarı Rusya'dan satın alınmakta ve Türkiye ekonomisi, Rusya-Ukrayna savaşı ile daha da derinleşen enerji ve gıda krizlerinden, fiyat ve ürünlerin ithalatında kesintiler yaşanması durumundan etkilenecektir (İnal, 2023, E. T. 19.02.2023).

Türkiye için çatışmanın bir diğer önemli boyutu da Batı ittifakının NATO içindeki durumuna bağlı olarak jeopolitik konumudur. Rusya-Ukrayna savaşının ortaya çıkması, ABD ve Rusya arasındaki gerilimler nedeniyle son yıllarda önemi ihmal edilen Türkiye'nin önemi hatırlanmıştır (Bishku, 2017: 71).

Ukrayna'da devam eden kriz sırasında tartışılan konulardan biri de Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi'ne bağlılığıdır. Türkiye, Montrö Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerine tam olarak uymuştur ve Rus saldırısıyla ilgili açıklama yapan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da bunu doğrulamıştır. Türkiye 28 Şubat'ta yaptığı açıklamada, kıyı dışındaki tüm ülkeleri savaş gemilerinin ülkeye deniz yoluyla girmesine izin vermemeleri konusunda uyarmıştır (BBC Haber Türkçe, 2022, E. T. 17.09.2022).

Türkiye'nin Ukrayna'dan İthalatında Başlıca Ürün Grupları

Şekil 19: Türkiye'nin Ukrayna'dan İthal Ettiği Ürünler, Milyon Dolar Cinsinde
Kaynak: Independent Haber Türkçe

Rusya ile Ukrayna'nın yaşadığı bu savaşın Türkiye için etkisi, Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna ile stratejik işbirliğine verebileceği zarardır. Son yıllarda Türkiye'nin Rusya'dan satın aldığı S-400 füzesi ve Akkuyu Nükleer Santrali'nin inşası ile Rusya ile Türkiye arasındaki ticaret stratejik bir önem kazanmıştır. Türkiye, Türk Akımı doğal gaz boru hattı projesinde de Rusya ile ortak bir konuma sahiptir ve iki ülke tüm bu projelere büyük yatırımlar yapmıştır. Benzer şekilde Türk- Ukrayna savunma işbirliği de Türk insansız hava aracı teknolojisinde kilit rol oynamıştır. İki ülke de Türkiye'nin buğday ithalatında önemli bir paya sahiptir ve çatışmanın bölgesel bir krize dönüşmesi, orta ve uzun vadede tüm bu sektörleri olumsuz etkileyebilir (Szporluk, 2000: 179).

Tüm bu konulara ek olarak, Türkiye'nin çevresindeki çatışma, Türkiye'nin güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu risklere örnek olarak olası mülteci krizi, terör saldırıları ve Türkiye'nin gıda güvenliği riskleri verilebilir. 2010'daki Suriye iç savaşının ardından ciddi bir faturayla karşı karşıya kalan bir ülke olarak Türkiye, tüm bu alanlarda Rusya karşı geliştirilecek politikalarda deneyim kazanmış, ancak bölgesel çatışma durumu ülke için çeşitli riskler taşımaya devam etmektedir (Mearsheimer, 2014: 83).

Türk şirketleri Rusya ve Ukrayna'da milyarlarca dolarlık iş yapmakta, Türkiye'nin Rusya ile ticaret, nükleer enerji, S-400 gibi stratejik ve güvenlik işbirliği, turizm geliri ve turist akışı gibi güçlü ekonomik bağları bulunmaktadır. Özellikle Rusya ile iş yapan küçük şirketler yakın gelecekte ödemelerin aksamasından ciddi şekilde etkilenebilir. Örneğin SWIFT yaptırımlarının ne

kadar geniş, ne kadar uzun veya ne kadar etkili olacağıyla ilgili ayrıntılar hâlâ belirsizdir. Yaptırımların kapsamı sürekli olarak iyileştirilse de, bazı bankaların hariç tutulabileceği enerji faturasının bir şekilde karşılanmayabileceği söylenmektedir. Türkiye ve Almanya gibi ülkeler için enerji ithal etmek oldukça önemlidir. Şüphe yok ki seyahat ödemeleri ve şirketlerden gelen havaleler (borç ödemeleri veya uluslararası ticaretten) ile ilgili sorunlar olacak ve bu bağlamda ayrıca önemli olan, ulusal para biriminde ticaret yapma eğiliminin artması ve Rusya Federasyonu’nun dış borcunu Ruble olarak ödeme girişimleri veya Ruble olarak ödeme tehdidi, yine Ruble olarak enerji satışı yapma tehdidi olacaktır. Ruble cinsinden dış ticaret döviz talebini sınırlamaya yönelik önlemlerin Ruble’nin toparlanmasında önemli etkisi olacaktır (Bağış, 2022: 55-56).

Hem Rusya hem de Ukrayna, Türkiye için ticârî ve stratejik olarak önemlidir. Bölgede barış arayan ve iki ülke ile müzakere eden bölgesel bir güç olarak Türkiye, süreçte kilit bir oyuncu olarak, NATO ve iki ülke ile krizin daha da tırmanmasını önlemek ve kontrol etmek için adımlar atmaktadır.

2.4. Rusya-Ukrayna Savaşı’nın AB Ekonomisine Etkileri

2.4.1. AB Enerji Piyasasına Etkileri

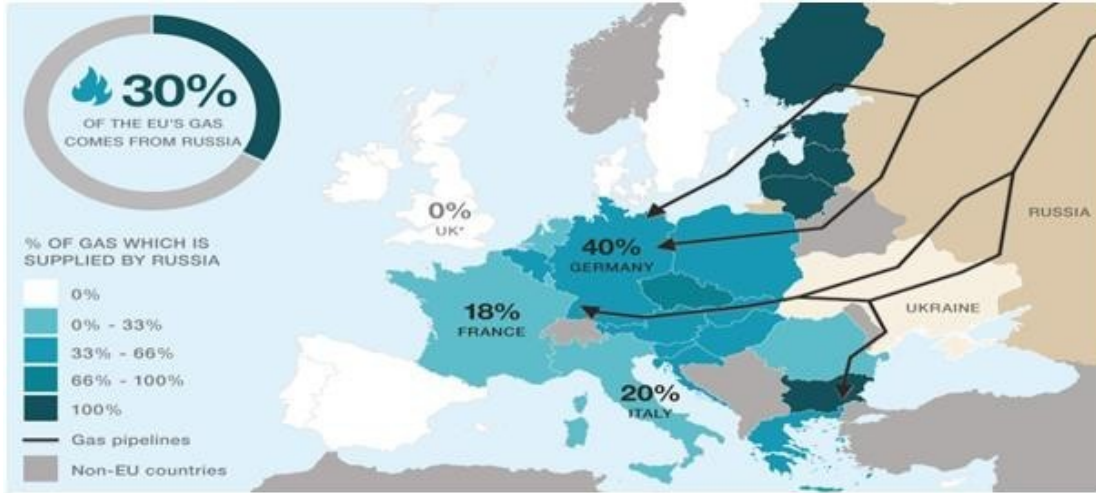
Rusya-Ukrayna Savaşı’nın başlaması enerji ve gıda piyasalarını hem doğrudan hem dolaylı bir şekilde vurmuştur. AB üyeleri, fiyatların ani yükselişe geçmesi ve arz ihtiyacının karşılanamaması gibi durumlarla mücadeleyi güçlendirmek adına faaliyetleri yakından organize etmektedir. Savaş söylentilerinin çıkmaya başlamasıyla özellikle AB genelinde enerji fiyatlarındaki sert artış endişe yaştanmış, Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik başlatmış olduğu bu saldırgan tavrın sonucunda akaryakıt fiyatları daha da yükselmiştir.

AB, enerji arzının güvenliği ile ilgili endişeleri sonlandırmak istemekte ve Rusya’nın birkaç AB bölgesine gaz dağıtımını askıya almasını istememektedir. 24 Kasım 2022’de AB Konseyi gaz arzını güvence altına almayı ve paylaşmayı amaçlayan yeni önlemlerin içeriği üzerinde anlaşmaya varmıştır. AB liderleri, üye ülkelerinin farklı enerji karışımlarını, koşullarını ve şartlarını dikkate alarak şu çağrılarda bulunmuştur:

“Enerji tedârik kaynaklarının ve yollarının alternatiflerinin oluşması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının hızlandırılması, enerji verimliliğinin iyileştirilmesi, gaz ve elektrik şebekelerinin ara bağlantılarının iyileştirilmesi, âcil durum ve gaz arzı kıtlığı durumunda dayanışmanın geliştirilmesi, ortak gaz alımlarında daha iyi koordinasyon sağlanması ve gaz fiyatı kriterlerinin belirlenmesi.” (Redeker, 2022, E. T. 20.02.2023).

5 Ağustos 2022’de AB Konseyi, gaz talebinin %15 oranında azaltılmasına ilişkin anlaşmayı yazılı bir talimat ile kabul etmiş, yönetmelik AB üye ülkelerinin doğal gaz depolama sahalarında kış mevsiminden önce depolama yapılmasını ve depolama tesisi olmayan üye devletlerle paylaşılabilmesini sağlamayı amaçlamıştır. 6 Ekim 2022’de AB ülkeleri, yüksek enerji fiyatlarını ele almak ve enerji krizinden en çok etkilenen vatandaşlara ve işletmelere yardımcı olmak için bir âcil durum yönetmeliği kabul etmiştir. “Yönetmelik üç âcil durum önlemi içermektedir: Elektrik kullanımının azaltılması, elektrik üreticilerinin gelirlerine sınırlama ve fosil yakıt işletmelerinin dayanışma katkısını güvence altına almak.” (Redeker, 2022, E. T. 20.02.2023).

Bölgesel anlamda, AB üyeleri, kısmen 2021 Ekim’de AB Komisyonu tarafından sunulan enerji fiyatları teklifindeki AB yönergelerini ve AB devlet yardımı geçici kriz çerçevesini tâkip ederek, enerji tüketimi için ödemesi zorlayıcı fiyatlarla karşılaşan vatandaşlara ve esnafa yardım oluşturmak amacıyla önlemlerini artırmıştır. 19 Aralık 2022’de AB Enerji Kurulu, vatandaşları ve para piyasalarını aşırı yüksek faturalara karşı korumayı destekleyen, piyasa düzeltme çabalarını geliştirmek için yeni kurallar üzerinde anlaşmıştır. Yönetmelik enerji arz güvenliğini ve finansal piyasaların istikrarını sağlarken, AB’de dünya piyasa fiyatlarını yansıtmayan aşırı gaz fiyatları olaylarını sınırlamayı amaçlamıştır (AB Yatırım Bankası, 2022: 9).

Şekil 20: AB’nin Rusya’ya olan Enerji Bağımlılığı
Kaynak: CNN International, 2022

Tanımlanmış bir piyasa koruma faaliyetleri yapılmaya çalışılırsa, ekonomi düzeltme mekanizması otomatik olarak devreye girecek, ancak kanun koyucular tarafından belirlenen kurallara göre bu faaliyetler durdurulacak veya askıya alınacaktır. Aralık 2022’de AB Konseyi, baz petrol ve petrol yağları ile Rusya menşeli veya Rusya’dan doğrudan ya da dolaylı elde edilen minerallerden üretilen petrol ve petrol ürünleri karşılığında varil başına 60 ABD Dolar’ını, petrol piyasaları üst sınırı olarak kararlaştırmıştır. Rus petrolü üzerindeki tavan fiyat, savaşın oluşturduğu piyasa şartlarından kaynaklı fiyat artışlarının önüne geçmeyi ve Rusya’nın petrolden elde ettiği gelirleri düşürmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda üçüncü dünya ülkelerine enerji arzı tedârîği konusunda yardımcı olmayı amaçlarken, küresel enerji fiyatlarının istikrar kazanmasına da hizmet etmeyi planlamaktadır (AB Yatırım Bankası, 2022: 12).

2.4.2. AB Gıda Piyasasına Olan Etkileri

Rusya’nın Ukrayna’ya yönelik başlatmış olduğu askerî harekât, uluslararası gıda güvenliğini ve gıdaya ulaşımı doğrudan etkileyen bir güce sahiptir. AB’nin Ortak Tarım Politikası tarafında, gıda, yem, gübre vb. ihtiyaçların karşılanması AB’de tahıl ve hubûbat endişesine sebep olmamaktadır. AB önemli miktarda kendi kendini besleyebilecek ve vatandaşları için gıda güvenliğini sağlayıp halkına gelir desteği sağlayabilecek güçtedir. Bununla birlikte, Ukrayna’dan kuru tahıl, hubûbat ve yağlı tohum ithalatındaki azalmanda, AB gıda endüstrisinin aldığı önlemlerin etkisi vardır. AB üyeleri, artan gıda fiyatlarıyla karşı karşıya kalan insanlara yardım etmek ve dünyanın en yoksul kesimlerini biraz olsun rahatlatmak için birlikte hareket etmektedir (AB Yatırım Bankası, 2022: 16).

7 Ekim 2022’de Çek Cumhuriyeti’nde organize edilen toplantıda çok sayıda Avrupa devlet başkanı ve AB Komisyonu, Rus propagandalarına karşı üçüncü dünya ülkelerine ulaşmanın önemini vurgulamış ve gıda güvenliği konusunda dünyanın dört bir tarafındaki ortaklarını destekleme konusunda kararlılıklarını dile getirmişlerdir. Sorunlar 23-24 Haziran 2022 tarihlerinde yapılan AB Konseyi buluşmasında AB liderleri, küresel gıda probleminin tek sorumlusunun Rusya olduğunun üzerinde durarak, Rusya’yı bir an önce tarımsal tesisleri hedef almayı bırakmaya ve Ukrayna tahılının ihracatına izin vermeye davet etmiştir. Rusya-Ukrayna savaşında gıdanın bir silah olarak kullanılması sebebiyle, yükselerek devam eden dünya gıda güvenliği krizinin tek sorumlusunun Rusya olduğu konuşulmuştur. Ukrayna’dan kara ve liman yoluyla gıda tedârîğini sağlayan ve çalışmalara daha çok destek verilmesini ifade eden ve gelişmekte olan ülkelerin daha fazla çaba sarf etmesini içeren gelişmeler yaşanmıştır. 20 Haziran 2022’de Konsey, AB ekibinin

küresel gıda güvensizliğine tepkisine ilişkin sonuçları kabul etmiştir (AB Yatırım Bankası, 2022: 19).

AB bakanlarının en çok üzerinde durduğu konu, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşının, Ukrayna'daki insanlar üzerinde ve ayrıca dünya çapında önemli sonuçlara sahip olması ve gıda güvenliği krizinin önemli ölçüde ağırlaşmasıdır. AB'nin Rusya'ya yönelik yaptırımları, özellikle gıda ve tarım ürünlerini hedeflemeyecek şekilde olması yönünde olmuştur. Konsey, üye devletleri küresel gıda güvensizliğiyle mücadele etmek için dört eylem kolu aracılığıyla birlik olmaya çağırmıştır: (Redeker, 2022, E. T. 20.02.2023).

- Âcil yardım ve karşılanabilirlik için destek yoluyla dayanışma oluşması
- Sürdürülebilir üretimi, dayanıklılığı ve gıda sistemi dönüşümünü artırılması
- Ukrayna'nın farklı yollardan tarımsal ihracat yapmasına yardımcı olarak ve küresel ticareti destekleyerek ticaretin kolaylaştırılması
- Etkili çok taraflılık ve küresel çabaları koordine etmek için BM Küresel Kriz Müdahale Grubunun merkezi rolüne güçlü destek verilmesi

AB liderleri, 30-31 Mayıs 2022 tarihlerinde yapılan AB Konseyi Özel toplantısında gıda güvenliğini ve tedârik problemini her yönüyle tartışmışlardır. AB Konseyi, üye devletleri Ukrayna'dan gıda tedâriğini kolaylaştırmak amacıyla AB Komisyonu tarafından öne sürülen dayanışma kapsamı üzerindeki çalışmalarını hızlandırırken gıda güvenliği sorunlarına kapsamlı bir küresel yanıt verilmesi çağrısında bulunmuştur (Redeker, 2022, E. T. 20.02.2023).

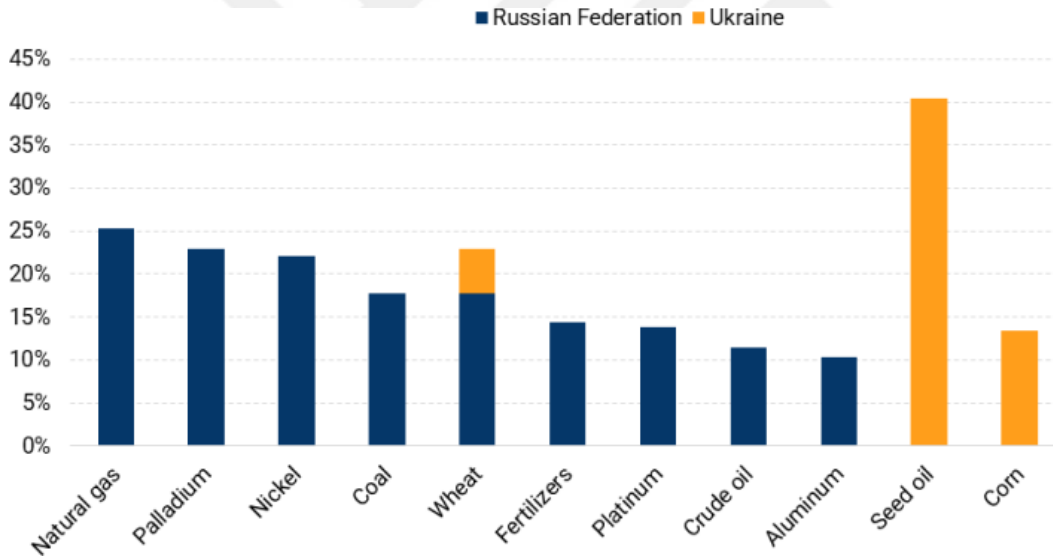
2.4.3. AB Emtia Fiyatlarına Olan Etkileri

Ukrayna'ya düzenlenen askerî harekât, AB'de her türlü alınan ve satılan ürün piyasalarının hareketliliği üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olmuştur. Yükselen petrol fiyatları ile sınırlı kara ve hava yolu taşımacılığı yine kömür fiyatlarının artmasına bağlı olarak demir yolu taşımacılığının sekteye uğraması, önemli lojistik sorunlarına ve ürüne erişimin kısıtlanmasına sebep olmuştur. Her türlü ürünün ithalatı ve savaştan kaçan Ukraynalı vatandaşların AB'ye üye ülkelere yönelişi, ticârî anlamda daha fazla üretim ve tedârik sıkıntısının yaşanmasına, bununla beraber ürünlerin alınıp satılamaz hale gelmesine ve büyük ölçekli daha birçok soruna yol açmıştır. Ukraynalı mültecilerle insani bir dram yaşanmaması için üye devletler, sınır geçişlerinde ulaşım ve bilgi alabilecekleri hatlar kurmak ve insani yardım ihtiyaçlarının edinilmesini rahat bir hâle getirmek için çok sayıda önlem alma yolunu seçmiştir (AB Yatırım Bankası, 2022: 23).

AB Komisyonu ulaştırma ve nakliye konusu için, Haziran 2022 Konsey toplantısında Ukrayna'daki durum ve bunun etkileri hakkında görüş alışverişinde bulundular. Avrupa Komisyon'un bu konudaki girişimlerine tam destek verdiklerini ifade etmişlerdir:

“Ukrayna ile AB arasındaki erişim, nakliye ve her türlü tedârik kapılarının kontrolleri en yüksek düzeye çıkarılmalı, farklı erişim rotaları oluşturmak için farklı projelerin oluşturulması desteklenmeli ve kriz zamanlarında ulaşımın herhangi bir sorun olmaktan çıkıp daha güvenilir olması planı kaçınılmazdır.

Her türlü emtia ürünlerinin alımı, satımı ve tedâriği gibi Ukrayna Rusya savaşının sebep olduğu zorlukların üstesinden gelmek için ulaşım alanında verilen taahhütlerin en iyi şekilde uygulanması ve engellerin kaldırılmasına yönelik çeşitli olasılıklar üzerinde durulmalıdır.” (Redeker, 2022, E. T. 20.02.2023).

Şekil 21: AB'nin Rusya ve Ukrayna'dan Aldığı Emtia Ürünleri
Kaynak: Dünya Bankası, 2022.

AB Konseyi, Ukrayna, Romanya ve Moldova üzerinden belirli bir karayolu taşımacılığı faaliyetlerine başlanmasına ve geçişlerin daha rahat bir hal almasına yönelik çalışmayı da müzakere etmesi için geniş bir yetki kararı almıştır. AB ulaştırma kurumları, ulaştırma zinciri üzerindeki etkileri daha detaylı ve çözüme yönelik bir karara bağlamak için 8 Nisan 2022'de video konferans yoluyla bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Bakanlar, üye devletler ve AB arasındaki işbirliğini güçlendirmeyi amaçlayan AB Konseyi hem ulusal hem de AB düzeyindeki önemli gelişmeleri tartışmışlardır (Nadin ve Diğerleri, 2022, E. T. 28.02.2023).

2.5. Rusya Ukrayna Savaşının ŞİÖ Ekonomik Bölgesine Etkileri

Şanghay Beşlisi, Şanghay İşbirliği Örgütü ya da Şanghay Paktı gibi birden fazla isimle anılan bu kuruluş, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Çin gibi beş farklı Orta Asya ülkesinden meydana gelen, temel amacı bölgesel, ekonomik, kültürel ve siyasî işbirliği olan ve 1996 yılında kurulan uluslararası bir organizasyondur. 2001 yılında Özbekistan'ın örgüte kabul sürecinin tamamlanması ile kuruluşun üye ülke sayısı altıya yükselmiş ve adını Şanghay İşbirliği Örgütü olarak yenilemiştir. 2017 yılının 9 Haziran günü Kazakistan'ın o dönem ki başkenti olan Astana'da gerçekleştirilen toplantıda Hindistan ve Pakistan'ın örgüte üyeliklerinin gerçekleştirilmesi ile üye sayısı sekize yükselmiştir. Gözlemci statüsünün sona ermesinin ardından guruba dâhil edilen İran'ın 2021 yılının 17 Eylül günü Şanghay İşbirliği Örgütüne tam üye olarak kabul edilmesi ile üye sayısı dokuza çıkmıştır (Erem, 2022, E. T. 22.02.2023).

ŞİÖ, Ağustos ayında Taliban'ın Afganistan yönetimini ele geçirmesiyle ekonomik ve siyasî anlamda çalkantılı bir döneme girmiştir. Bunlarla beraber kısa süre içerisinde, birliğe ait diğer ülkelerde de sorunlar baş göstermeye başlamıştır. 2022 yılının Ocak ayında Kazakistan'da huzursuzluk patlak vermiştir. KGAÖ, Putin destekli yeni bir güvenlik bloğunu doğurmuştur. Hem Afganistan'daki gelişmeler hem de Rusya'nın başlatmış olduğu askerî hamle ŞİÖ'nün özellikle Çin'in Orta ve Güney Asya ile kurmuş olduğu ilişkilerin doğrudan ya da dolaylı şeklini değiştirerek Avrasya genelinde, Çin dış politikasının kapsamı ve sınırları hakkında yeni planların yapılmasına yol açmıştır (Standish, 2022, E. T. 10.01.2023).

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden faydalanarak Asya bölgesi için yeni bir güç olarak doğan Çin'in liderliğindeki ŞİÖ, çok yönlü güvenlik, teknolojik, sanayi ve ekonomik blok, Rusya'nın başlatmış olduğu bu askerî hareketin bölgedeki olumsuz etkilerini kırmak ve yönlendirmek zorunda kalmıştır. Bütün bu siyasî ve politik çalkantılara ek olarak enerji ve gıda krizi patlak vermiş durumdadır. Ukrayna savaşı, AB ve ABD ambargolarının faaliyete girmesiyle Rusya para politikaları üzerindeki dalgali ve olumsuz etkileri ile Rusya'nın ŞİÖ içinde olası siyasî değişimlerin getireceği yıkıma ilişkin endişeleri tırmandırmış durumdadır. Pekin'in Orta ve Güney Asya ülkeleriyle ilişkilerini inceleyen Haiyun Ma şu ifadelerde bulunmuştur:

“Genel olarak, Ukrayna'daki savaş Çinlileri derinden hayal kırıklığına uğrattı ve aynı zamanda ŞİÖ için hedeflerini büyük ölçüde yolundan çıkardı. Çin için ŞİÖ, uzun süredir Çin'in bölgedeki daha özel çıkarları için bir şemsiye olmuştur.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Çin lideri arasındaki bir toplantıda derinleşen bağlarını pekiştiren Pekin ile Moskova arasındaki bir güç dengesini temsil etmeye başlamıştır.” (Standish, 2022, E. T. 10.01.2023).

ŞİÖ, Rusya ve Ukrayna ikilisi için kendi pazarlarının en önemli ticaret paydaşlarıdır. Genel olarak ticaret ve para trafiğine bakıldığında, Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan bu kriz başta Çin olmak üzere ŞİÖ'yü doğrudan etkisi altına alamamıştır. Rusya ile ortalama %3 olan ticaret Ukrayna'yı da kapsamına alınca ŞİÖ'nün toplam dış ticaret hacminin ortalama %0,5'ini karşılamaktadır. Ancak ŞİÖ, enerji başta olmak üzere yer altı kaynakları ve bir kısım tarım ürünlerindeki bazı önem arz eden kalemlerde ciddi ölçüde Rusya ve Ukrayna'ya güvenmektedir. Savaşın baş göstermesinden kısa bir süre sonra, Çin'in devlet tarafından yönetilen bazı işletmeleri, savaş halindeki iki ülkeden kaynaklanabilecek herhangi bir sorunu bertaraf etmek amacıyla çok sayıda alternatif tahıl, kuru gıda; hububat, demir ve demir ürünleri aramaya başlamıştır. Yine Çin hükûmetinin enerji ithalatında arz talep dengesini yakalayabilmek için çeşitli yollar ve kaynaklar aramaya teşvik etmesi talimatını verdiğini bildirmiştir (Nadin ve Diğerleri, 2022, E. T. 28.02.2023).

Genel olarak ŞİÖ üyelerine bakıldığı zaman petrol ve doğal gaz rezervleri güçlü olmasına karşın her ülkenin kendi içerisinde farklı kaynaklar ile gerçekleştirmiş olduğu enerji ihracatları doğrudan Asya pazarını yeteri kadar besleyememektedir. Yine Çin ve Hindistan'da artan nüfus sebebiyle genel olarak ŞİÖ'nün enerji ihtiyacını her geçen gün artırmaktadır. 2021 yılı itibari ile ŞİÖ'nün ham petrol tüketiminin yaklaşık %80'i, doğal gazın ise yaklaşık %50'si başta Rusya olmak üzere farklı ülkelerden yapılan ithalattan sağlanmıştır. ŞİÖ üyelerinden Çin ve Hindistan gıda alanında dünyanın en büyük tahıl ve hububat ithalatçısı olmasına karşın, savaş sebebiyle %20 daha düşük bir bağımlılık oranı sağlayıp, savaşın ŞİÖ bölgesi üzerindeki doğrudan ya da dolaylı etkilerinin yaratacağı olumsuzluktan etkilenmek istememektedir. Özellikle Çinli ve Hindistanlı şirketler için yükselen hammadde endeksleri problem teşkil etmekte ve bu da enflasyonun tırmanmasına sebep olmaktadır (Nadin ve Diğerleri, 2022, E. T. 28.02.2023).

ŞİÖ, 2021'de 20 milyar ABD Doları ticaret hacmiyle Ukrayna'nın en büyük ticaret ortaklarından birisi konumundadır. Çin, Ukrayna'yı 2013'te "Bir Kuşak Bir Yol" projesi kapsamında sisteme dâhil ederken ilk destekçilerinden biri olduğu için Ukrayna'ya minnet duyduğunu ifade etmiştir. Fakat Çin, Ukrayna'nın bu projeye dâhil edilmesinin Başbakan Viktor Yanukoviç'in çabaları sayesinde olduğunu da söylemiştir. Ukrayna, 2017'de projeye üye olduğundan bu yana, doğrudan Çin tarafından geliştirilip finanse edilen ve Avrasya koridorunu birbirine bağlayan bir tren yolu sistemi olan Avrasya Kara Köprüsü'nün Asya'dan AB'ye bağlanan sistemin en uğrak durağı konumuna gelmiştir. Ukrayna'daki savaş ŞİÖ bölgesine de zarar vermiştir. Savaş, Litvanya ile Çin arasındaki diplomatik iplerin gerilmesine, ticaret

köprüsünün önemli ölçüde kullanılmaz hale gelmesine, Kazakistan, Rusya, Beyaz Rusya ve Polonya üzerinden planlanan güzergâhın, alternatif olmasına rağmen birinci güzergâh konumuna gelmesine sebep olmuştur (Jiang, 2022, E. T. 15.02.2023).

Yaşanan bu savaş, başta Çin olmak üzere ŞİÖ'nün Ukrayna'ya yapacağı yatırım ve yaptığı projelerinin durmasına, var olan sistemlerin ise zarar görmesine sebep olacaktır. 2021 yılı itibari ile Çinli sermaye sahipleri, Ukrayna'daki müteahhitlik faaliyetleri için yaklaşık 7 milyar ABD Doları değerindeki sözleşmelere imza atmış durumdadır. ŞİÖ içerisinde Ukrayna'ya yapılacak üç yatırım olduğu ve her bir yatırımın en az 1 milyar ABD Doları tutarını aştığı bilinmektedir. Çin, Mariupol ve Odessa limanlarının görmüş olduğu zararı karşılayabilmek için altyapı, tarım, enerji ve telekomünikasyon gibi çok sayıda hayati önem taşıyan alanlarda aktif yatırımcı olabilmek ve Ukrayna'nın hızlıca toparlanmasını sağlamak için yeni sözleşmeler hazırlamış ve projelerin finans kaynağı olmuştur. Yine Çin tarafından gerçekleştirilecek olan China Harbour, Engineering'in Yuzhny ve Chernomorsk limanlarındaki altyapı tarama faaliyetleri ve China Pacific Construction'ın Kiev'de yapılacak olan ulaşım alanındaki "Yeni Metro 4" isimli projeye yaptığı 2 milyar ABD doları tutarındaki yatırımın yanı sıra Kiev ile Boryspil Uluslararası Havaalanı'nı birbirine bağlayan demiryolunu da sözleşme kapsamında yenileme sürecine dâhil edilmiştir (Jiang, 2022, E. T. 15.02.2023).

Yaşanan bu savaş ile ilgili devlet kaynaklı açıklamalarda Çin hükûmeti Ukrayna'nın yalnızca güç çatışmasının bir sınırı olmadığını ve Avrasya coğrafyasında önemli bir trans güzergâh olduğunu ve bir köprü olarak kalması gerektiğini belirtmektedir. Ukrayna Dışişleri Bakanı Dmitro Kuleba, Nisan 2022'de Çinli haber ajansı Xinhua habere verdiği yazılı bir demeçte şunları ifade etmiştir:

"Ukrayna hem bölgesel hem de geçmişten bugüne süregelen bir AB ülkesidir. AB yolundan gitmek Ukrayna vatandaşlarının bir kararıdır ve bu karar Ukraynalıların çok büyük bir kısmı tarafından kabul görmektedir.

Ukrayna'yı yalnızca Doğu ile Batı arasında bir köprü olarak göremezler. Ukrayna gerçekten de Doğu ile Batı arasındaki sınırda ama Ukrayna herkesin isteyerek geçebileceği bir köprü değil." (Jiang, 2022, E. T. 15.02.2023).

Stratejik öneme sahip ürünlerin karşılanması bakımında Ukrayna, ŞİÖ'nün, gıda tedâriğinde başrol oyuncusu idi. ŞİÖ Ukrayna'nın yağlı tohum ürünleri, tahıl, hububat ve kuru gıda açısından önemli bir alıcısıdır. 2021'de Ukrayna'dan gerçekleştirilen tahıl ithalatı, ŞİÖ'nün bu tahıllardan yaptığı toplam ithalatın %25'inden fazlasını oluşturmaktadır. Bu ürünler arasında

özellikle yağlı tohum gıdaları genel ithalat içerisinde %30'dan fazlasını oluşturmaktadır. Bununla beraber ŞİÖ, son dönemlerde egemenlik kavramının belirsiz ve zorlu olarak algılandığı küresel bir piyasada, en çok ihtiyacı olan enerji ve gıdada başta Çin olmak üzere diğer örgüt üyeleri de ulusal gıda rezervleri oluşturmaya ve ürün stoklarını dolu tutmaya çalışmaktadır. En son kamuoyuna duyurulan rezervler, üç önemli temel gıda maddesi olan buğday, mısır ve pirinçten oluşmakta ve 300.000 tonun çok üzerindedir. Covid-19 sonrası süreç, 2021 yılının ortalarından itibaren gelişmiş ülkeleri tarım ihtiyaçlarının büyük ölçüde kısıtlayıcı önlemlere ve Ukrayna savaşıyla hem yerli üretimi hem de ithalatı artırmak adına atılan adımlarla gıda stoklarını artırma çabalarının yaşandığı bir döneme sevk etmiştir (Harding, 2022, E. T. 05.01.2023).

ŞİÖ, 10 yıldan uzun süre Rusya ve Ukrayna'nın en büyük ticaret ortağı olmuştur. 2021'de yalnızca Çin ile Rusya arasında 150 milyar dolardan fazla ticaret gerçekleşmiştir. Yine ŞİÖ ve Rusya arasındaki diğer ticaret ürünlerine bakıldığında ŞİÖ'nün toplam gübre miktarının %25, nikel ve diğer maden ürünlerinin %20, kereste ve tomruk ürünlerinin %20, mineral yakıtlar ve madeni yağların %15'ini Rusya'dan satın aldığı görülmektedir. Hepsinden önemlisi, Çin enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü Rusya'dan karşılamaktadır. Petrol, doğal gaz ve mineral ürünleri, Çin'in Rusya'dan satın aldığı ürünlerin ortalama %70'inden fazlasını kapsamaktadır. Rusya, Çin'in en güçlü enerji ve elektrik tedârikçisi olmasının yanı sıra ham petrol ithalatında Suudi Arabistan'ın ardından ve kömür ithalatında ise Endonezya'nın ardından ikinci sırada gelmektedir. Bunların arasında Çin, kömür tedâriğinde Avustralya'dan almış olduğu kömürleri önemli ölçüde azaltırken Rusya'dan kömür ithalatını artırmıştır (Harding, 2022, E. T. 05.01.2023).

Rusya, ŞİÖ'nün enerji ve gıda ihtiyacının karşılanmasında son derece önemlidir. OPEC tahminlerine göre Çin'in 2022 yılı için stoklarında barındırdığı petrol rezervi 220 milyon varildir. Bu miktar 15 günlük ihtiyacın karşılanması anlamına gelmekte, ticâri stoklama ve petrol şirketlerinin depolaması hesaba katıldığında 30 günlük rezervin olduğu ve Çin'in 60 günlük petrol ihtiyacı olduğu açığa çıkmaktadır. Çünkü Uluslararası Enerji Kurumunun vermiş olduğu tavsiye tüm dünya ülkelerinin 90 günlük enerji rezervlerini dolu tutması yönündedir (Harding, 2022, E. T. 05.01.2023).

2021 yılında ŞİÖ, Rusya'dan 80 milyon tondan fazla petrol satın almıştır. Bunun ardından %18 ile Saudi Aramco şirketi gelmiştir. Çinli özel ya da devlet bankaları herhangi bir Rus firmasında alınacak mallara ödeme yapılmasına ilişkin, özellikle Rus petrol şirketleriyle yapılan anlaşmalar için finansmanı kısıtlamıştır. Çin Devlet Başkanı Jinping ile Putin arasında 4 Şubat'ta yapılan zirvede, yeni sözleşme imzalanmayacağı ancak mevcut sözleşmelerin olduğu gibi

geçerli olacağı kararlaştırılmıştır. Ancak savaş, ABD'nin ve AB'nin Rusya'ya yönelik yaptırımlarıyla bitmek tükenmek bilmeyen bir belirsizliğe giderken, Rusya elinde bulunan ürünleri satmak için yeni pazarlar aramaya başlamış ve AB'den ŞİÖ'nün üyelerine yönelmiştir (Harding, 2022, E. T. 05.01.2023).

Çin, 2022 yılının Mayıs ayından beri Rusya'dan enerji ve gıda ürünleri ithalatını artırmış ve ödemelerini Nisan ayından bu yana Çin para birimi olan Renminbi (Yuan) cinsinden yapılan ödeme sistemlerini kullanıma açmıştır. 2022 yılının Haziran ayında Çin rezervi içerisinde yer alan mevcut ham petrolün %20'sinden fazlasını barındıran en büyük Rus ham petrol ithalatçısı olarak ilk kez AB'nin koltuğuna oturmuştur. Rusya'nın en güçlü doğal gaz tedârikçisi Türkmenistan'dır, ancak Rusya gerek coğrafi gerekse petrol ve askerî gücünü kullanarak Çin'in üzerinde vazgeçilmez bir imaj bırakmaktadır. Bu yüzden savaşın durumu her ne olursa olsun Rusya, ŞİÖ üyeleri arasında özellikle Çin tarafından vazgeçilmezdir (Jiang, 2022, E. T. 15.02.2023).

ŞİÖ, bundan sonra gerçekleşecek petrol ve doğal gaz taşımacılığında eğer Malakka Boğazı'ndan geçiş sağlanacaksa, yüksek riskler barındıran ham petrol ve doğal gaz yerine sıvılaştırılmış petrol ve doğal gaz sevkiyatlarını daha güvenli görmektedir. ABD'nin Orta Doğudaki müttefikleri Çin'den daha kuvvetli görünmektedir. ABD, Çin'i herhangi bir enerji yaptırımlarıyla karşı karşıya bırakırsa Çin, Orta Doğu'dan yapılacak sevkiyatlar için garanti alamayabilir. Rusya ise Kuzey ve Kuzeydoğu Çin'i birbirine bağlayacak boru hatlarına, demiryolu ve deniz taşımacılığına sahiptir. Rusya, ŞİÖ'ye önemli bir müttefik ve ürün tedârikçisi olmasının yanı sıra, mevcut uluslararası yerlerde Pekin için vazgeçilemeyecek kadar kıymetli bir müttefik durumundadır. Ancak Çin için önemli bir kişi olan ŞİÖ Araştırma Merkezi'nin eski müdürü şu ifadeleri kullanmıştır:

“Çin, 1996 yılından bugüne Rusya ile inşâ ettiği tarihi güven düzeyini ve stratejik ortaklığı kaybetmeyi göze alamaz, tek bir kınama sözü veya bir önlem Pekin'in yaptırımı, Rusya tarafından sırtından bir bıçak olarak görülecek ve tüm güveni yok edecektir.

Özellikle Çin, ABD'nin Hint-Pasifik stratejisiyle denizden kuşatıldığında, Çin'in kara sınırlarında dost bir Avrasya bölgesine ihtiyacı var. Büyük bir stratejik krizin yani Tayvan Boğazı'ndaki bir çatışmanın olduğu zamanlarda, Çin'in istikrarlı bir stratejik arka plana sahip olması için Rusya'ya daha çok ihtiyacı olacaktır.” (Jiang, 2022, E. T. 15.02.2023).

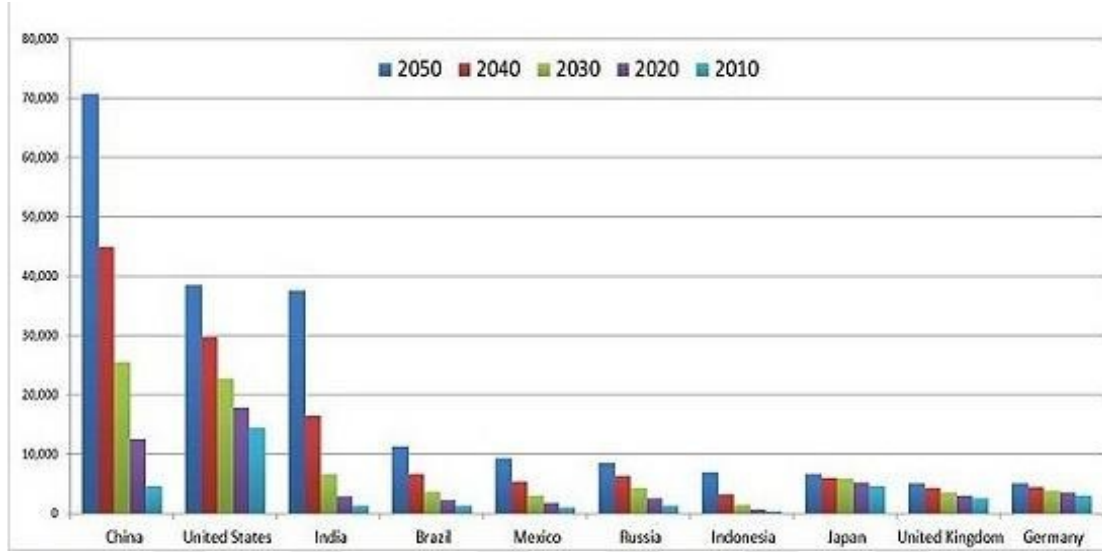
Hindistan, Rusya ve Çin ile çeşitli işbirliği kuruluşları içerisinde yer almasına rağmen savaşa yönelik net bir söylem ya da tavır takınmamaktadır. Hindistan'ın bunca zamandır Rusya'yı ne desteklemesi ne kınamaması Hindistan'ın ne denli tarafsız olduğunun kanıtıdır. Hindistan her

zaman Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı duyduğu ve dünyanın bir savaşa ihtiyacı olmadığı gibi fikirleri dile getirse de, BM zirvelerinde Ukrayna'yı destekleyen oylamalardan her zaman kaçınmıştır (Kasım, 2022: 748).

BRICS, ŞİÖ ve G20 gibi kuruluşlar vâsıtasıyla Hindistan ve Rusya birbirlerini tanımış, yakın ilişki içerisine girmiştir. Fakat aralarında ne tarihi ne de kültürel hiçbir bağ bulunmaması Hindistan'ın nasıl rol oynayacağını belirsiz kılmıştır. ABD ile Hindistan'ın ilişkileri son derece gelişmiş durumdadır, özellikle yakın zamanda Çin pazarından çekilen firmalar Hint pazarına girmiş ve Hint ekonomisi önemli teknolojik ve parasal ivme yakalamıştır. Ancak Delhi hükûmeti özellikle silah konusunda Rusya ile ortaklık yürütmektedir, bu da bağların doğrudan koparılmasına izin vermemektedir. Bu yüzdendir ki Delhi hükûmeti Moskova'yla ipleri kestiği an kendi askerî ve savunma sanayisine yatırım yapacak en büyük gelir kaynağı olan teknoloji kaleminden geliri azalacaktır. Hindistan yönetimi çok eski dönemlerden beri İngiltere ve ABD ile derin ilişkiler ve ortak politikalar yürütmektedir. Özellikle ABD'nin yaptığı yatırımlar ile kendi teknolojisini oluşturan ve bununla yeni bir pazar payı yakalayan Hindistan ABD ve Batı ile doğrudan ilişkileri kesememektedir. Silah ve savunma sanayinde de Rusya ile yakın ilişki içinde olan Hindistan çembere sıkışmaktan korkmakta ve doğrudan politika belirleyememektedir. Hindistan ile Rusya hiçbir zaman doğrudan ilişki kurmadığından ve birbirlerine çok fazla ihtiyaçları olmadığı için Delhi hükûmeti Moskova için kendini ortaya atmayacaktır (Kasım, 2022: 749).

2.6. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın BRICS Üyelerine Ekonomik Etkileri

Rus Büyükelçisi Vadim Lukov, Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın BRICS ekonomi uzmanı, dünya para ekonomisi sistemindeki yenilikleri, oluşumun dört önemli çıkarından biri olarak gördüğünü açıklamıştır. Rusya'nın Ukrayna'ya başlattığı savaşın diğer dünya ülkeleri ve bölgesel kuruluşların üzerinde olduğu gibi BRICS üzerinde de büyük etkileri olacak ve bu etkiler tahmin edilemeyecek boyutlara ulaşabilecektir (Lukin, 2015, E. T. 21.02.2).

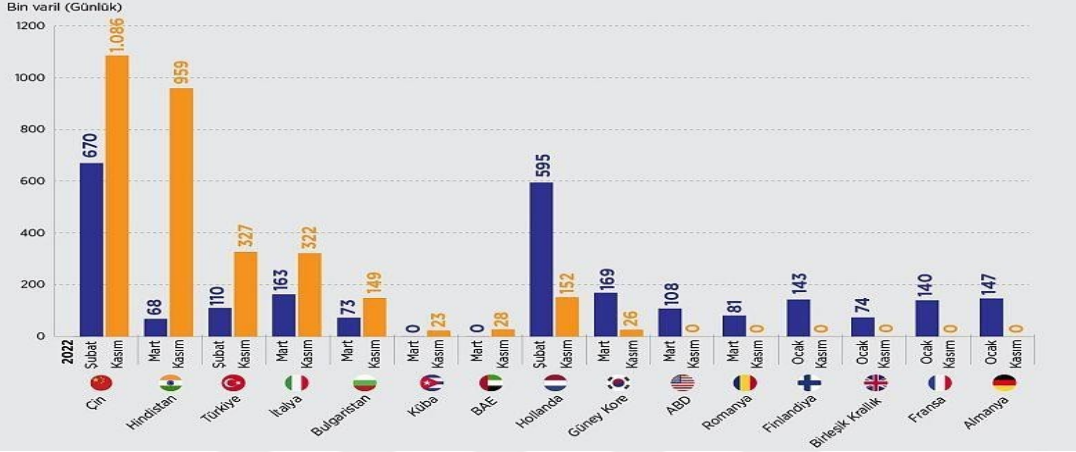
Şekil 22: BRICS Ülkelerinin Tahmini Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)

Kaynak: Goldman Sachs

AB ve ABD'nin Rusya karşıtı faaliyetlerinden ve ambargolarından biri olarak Rusya'nın G8 üyeliği sürecinin durdurulması, G20 ülkeleri arasında ne tür bir kutuplaşma olduğunu belirginleştirmiş gibi görünmektedir. BRICS ve G8 üyesi olarak kabul edilmek istenilen Rusya, G20'deki problemleri giderek yumuşatmıştır. Bugün büyük anlamda Batılı G7 ve dünyanın geri kalanını içerisinde barındıran ve temsil eden BRICS, iki zıt kutup olarak hareket edecek gibi görünmektedir. Rusya ise sadece Batı ile olan siyasî ve ekonomik sorunlardan dolayı kendisine yardımcı aradığı için değil, çok daha önemli bir nedenle BRICS içindeki işbirliğine daha fazla ihtiyaç duyacaktır. Rusya'nın bir süredir devam eden Avrupa dışı ticaret piyasasına yönelimi, Rusya ile AB ve ABD arasındaki karşılıklı güven yapısını bozmuştur. Rusya'yı Ukrayna savaşında zayıflatmak için uygulanan yaptırımlar ve Rus ekonomisini politik anlamda zayıflatma çabaları Moskova hükûmetini daha güvenilir ticârî ortaklar aramaya teşvik edilmektedir. Rusya'ya karşı uygulanan ve yürürlükte kalan yaptırımlara bakıldığı zaman yakın dönemde kaldırılmasını beklemek çok mantıklı ve olası görünmemektedir. Asya ve Latin Amerika devletleri, başta birçok mal, gıda maddesi ve tarım ürünü ihracatçısı olarak yavaş yavaş AB'nin Rusya'ya alternatif yeni ortakları olacaktır (Lukin, 2015, E. T. 21.02.2).

Rusya'nın ham petrol ihracatı savaş döneminde Hindistan'a 14, Çin'e ise 1,6 katına çıktı

Rusya'nın Hindistan'a deniz yoluyla ham petrol ihracatı savaş döneminde 14 katına, Çin'e ise 1,6 katına çıkarken, deniz yoluyla ihrac edilen Rus ham petrolüne ambargo uygulayan Avrupa Birliği (AB) ülkelerinden İtalya'nın alımlarının savaş öncesine göre iki katına yükseldiği tespit edildi

Şekil 23: BRICS Kapsamında Rusya'dan İthal Edilen Petrol

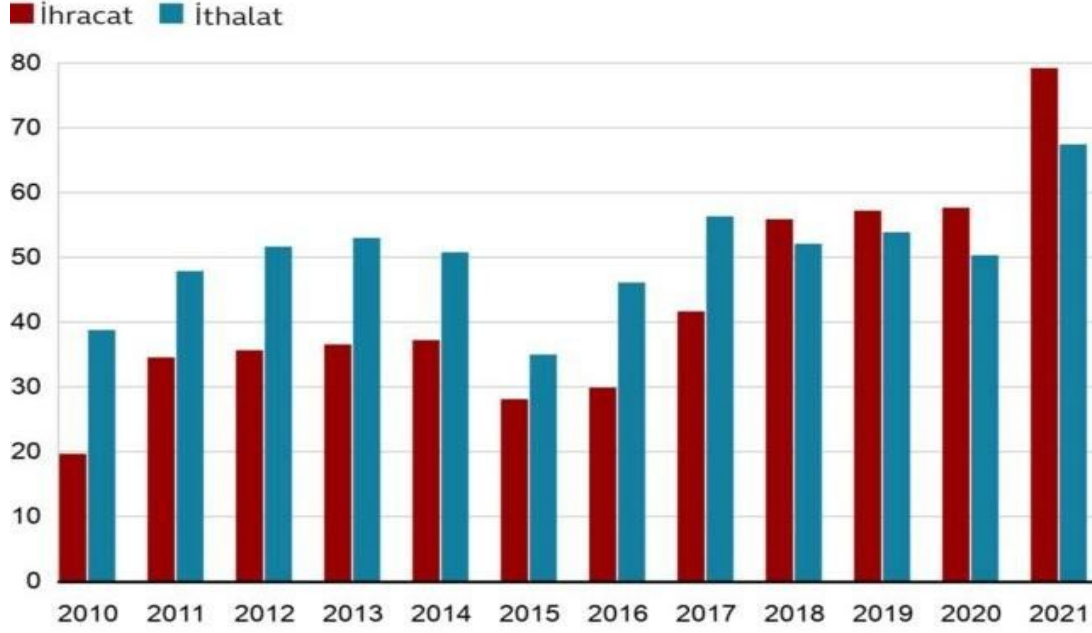
Kaynak: Euronews Türkiye

Rusya, yakıt ve enerji ihracatını belirli bir plan çerçevesinde başta Çin olmak üzere BRICS ülkelerine yönlendirecektir. Rus oligarklar, Sibirya ve Uzak Doğu'nun Rusya'nın Asya ülkeleriyle işbirliği dışında geliştirilemeyeceği gerçeğini kabul etmektedir. Genel olarak, AB ve ABD eski güvenilir ortak imajlarını kaybetmektedir. Bu, Rusya'nın ideolojik ve ekonomik nedenlerle dikkatini BRICS başta olmak üzere farklı pazarlar bularak ve ekonomik kaynaklar oluşturarak farklı bölgelere ithalat ve ihracat pazarı kurması gerektiği anlamına gelmektedir. Asya ve Latin Amerika'nın siyasî ve ekonomik liderleriyle yoğunlaştırılmış işbirliği, Rusya'nın dış politikasının ana eğilimi haline dönüşmektedir (Lukin, 2015, E. T. 21.02.2).

Bütün bu yaşananlar bölgesel ve küresel aktörlerin ve yapıların değişeceğini göstermekte, BRICS'i daha da sağlamlaştıracak gibi durmaktadır. Grubun kendini daha fazla güçlendirmek için doğru yönde adımlar atması gerektiğini göstermektedir.

Ukrayna'da dönem dönem şiddetlenen ve bitmek bilmeyen savaş, sadece insani krize yol açmakla kalmamış aynı zamanda petrol ve doğal gaz başta olmaz üzere küresel enerji ve insan yaşamının temel kaynağı olan gıda üretimini, tedârîğini ve ulaşımını büyük ölçüde durdurmuştur. Aynı zamanda uluslararası para ve sermaye piyasalarını, lojistik zincirlerini ve topyekûn olarak küresel ekonomiyi bazı çıkmazların içerisine sürüklemiştir. Çin Dışişleri Bakanı Qin Gang yapmış olduğu bazı kamuoyu konuşmasında "Yaşanan bu olay kesinlikle Çin'in talep edeceği bir şey değildir. Çin, uluslararası politikaları içinde Ukrayna ile Rusya arasında taraf tutmak veya

savaşın doğrudan ya da dolaylı bir parçası olmak istemiyor.” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Ancak Çin her ne kadar tarafsız durmaya çalışsa da, hem Ukrayna hem de Rusya Çin tarafından stratejik ticaret ortağı kabul edilse de, Rusya’nın Çin için hem ekonomik hem de stratejik açıdan çok daha önemli olduğunu ve aralarında yeri doldurulamaz bir ortaklık bulunduğunu tüm dünya bilmektedir (Hanayi, 2022, E. T. 10.01.2023).

Şekil 24: Rusya İle Çin Arasında Gerçekleşen Ticaret Verileri

Kaynak: Dünya Bankası, 2022

Çin her ne kadar Rusya için vazgeçilmez bir ortak konumunda olsa da Çin’in kendi istikrarı için Rusya ile ilişkilerini ne boyutta tutacağı ve çatışmaya ne kadar arabuluculuk yapacağı tamamen Çin’in kendi menfaatleri doğrultusunda olacaktır. Çin Dışişleri Bakanı Qin Gang bir açıklamada “*Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan bu çatışmada, Çin ne taraf ne de tarafsız kalabilir, ama Çin savaşın doğrudan ve dolaylı yansımalarının dışında kalabilir mi bunu araştırıyoruz.*” ifadesinde bulunmuştur. Ulusal Halk Kongresi’nde belirlenen %5,5’lik GSYİH büyümesi hedefinin tutturulması gecikecek gibi görünmektedir. Çin, yaşanan bütün bu gelişmelerin ardında çok uzun zamandır iyi giden ekonomisinin bozulmaya başladığının ve tarihinde ilk kez bu kadar yükselen işsizlik oranıyla başa çıkması gerektiğinin farkındadır. Kayıtlı kentsel işsizlik oranı Nisan ayı verilerine göre 2022’de genç ve orta yaş işsizlik oranı %25’lere yaklaşmış gibi görünmektedir. 2022 yılının Ekim ayında düzenlenen 20. Çin Komünist Parti Kongre Zirvesi ve 2023 Mart ayında düzenlenecek Ulusal Halk Kongresinin gerçekleştirileceği bir

dönemde, üst düzey parti görevlileri görevlerinden ayrılırken ya da yer değişiklikleri gerçekleşirken Çin, önceliğinin ekonomik toparlanma olması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Bu nedenle, savaşın sona erdirilmesinde daha aktif bir rol oynamanın hem kısa vadede hem de uzun vadede Çin'e faydası olacaktır (Hanayi, 2022, E. T. 10.01.2023).

Çin ile Rusya arasında çok eski zamanlardan beri süregelen ilişkiler vardır ama bu ilişkilerin çok güçlü olduğu anlamına gelmez. Çin Rusya'yı her zaman Asya için kendisine önemli ve güçlü bir rakip olarak görmüştür. Fakat tek bir bölgede yer alan iki önemli güç birbirleri ile mücadele etmek yerine iş birliği ve ortak çıkar amacı gütmüştür. Bu anlamda AB ve ABD'ye karşı çok kez ortak hareket etmişlerdir. Batı karşısında iki önemli gücü bir araya getiren tek unsur her zaman ülke güvenliği ve bağımsız dış politika olmuştur. Ancak Asya'nın iki süper gücü her zaman birbirlerini tâkip ederek kontrolü kaybetmemeye çalışmıştır. Çin ve Rusya'nın tarihi bir rekabet yaşamalarına rağmen geçmişte yaşanan birçok savaş ve olumsuzluk iki ülkenin de dışarıya karşı güç kaybetmemek için bölgesel girişimler ve güvenlik politikaları geliştirmesini kaçınılmaz hâle getirmiştir. Çin, Batı ve ABD bloğuyla yakın ya da orta vadede mutlak bir savaş beklemekte ve coğrafi güvenliğini bir zamanlar rakibi olan Rusya ile güçlendirmek zorundadır. Çin Komünist Partisi savaşın kendi topraklarından uzak olması için Tayvan seçeneğini gündemine taşımış, bunun için ŞİÖ ve BRICS örgütleri ile destek amaçlamıştır. ABD kendi politikaları için savaştan uzak bir şekilde Ukrayna'yı desteklemektedir, aynı şekilde Çin de AB politikaları için Rusya'yı desteklemektedir ve Çin ve ABD savaşın kendilerinden uzak ama kontrollü yapılmasına da izin vermektedir. Bu yüzden Çin kendi politika güvenliği için her ne olursa olsun Rusya'yı desteklemek isteyecektir (Kasım, 2022: 746).

Çin aslında Rusya'nın savaşta kullanacağı askerî ve ekonomik talepleri karşılama istediğinde geri durmuştur. Bu süreç Çin ve Rusya'nın dâhil olduğu stratejik bazı kuruluşların birbirlerine karşı güvenini sorgulatmıştır. Çin mevcut gücü ile ABD'nin ardından en güçlü ekonomiye sahiptir ve savaş sebebi ile bu gücü yitirmek istememektedir. Ukrayna dünyanın dört yanından önemli destekler alırken Rusya büyük bir bloğa karşı tek başına mücadele vermektedir. Çin hükûmetinin Batı ve ABD ile ilişkilerini sert tutmak istemeyeceği ortadadır çünkü ekonomik olarak Batı ve ABD, Çin için önemli yatırımların merkezi ve para kaynağıdır. Pekin hükûmeti Rusya ve Ukrayna savaşının Batı ve ABD ile sorun yaşatacak bir konumda olduğunun farkındadır ve bunu bir güvenlik politikası haline getirmiştir. Ancak Çin, Putin hükûmetinin savaşı kaybetmesini ve ilerleyen dönemlerde Batı ve ABD destekli daha demokratik bir yönetimin gelmesini de istememektedir. Böyle bir durumda Pekin hükûmeti tıpkı Ukrayna'ya konuşlanmak

isteyen NATO gibi bir askerî günün tıpkı Rusya'nın sınır güvenliğini tehdit ettiği gibi kendi sınır güvenliğini tehdit edeceğini de bilmektedir (Kasım, 2022: 747).

Dünyanın her neresinden bir savaş olursa olsun bu savaşın sonuçları mutlaka savaşan ülkeler dışına çıkacak ve ciddi yansımaları olacaktır. Kaldı ki Rusya gibi Asya pazarına büyük ölçüde enerji satan, AB pazarının enerji ihtiyacının %40'ından fazlasını karşılayan ve Ukrayna ile beraber dünyanın tahıl ihtiyacının % 30'unu karşılayan iki ülkenin iplerinin gerilmesi bölgesel anlamda önemli ekonomik, gıda ve enerji dalgalanmalarına sebep olması kaçınılmazdır. AB'de enerji krizinin insanların ısınmasından sanayi üretimindeki düşüşe kadar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki insanların gıda sıkıntısı yaşamasından devlet politikalarının değişmesine kadar birçok unsur savaşla beraber gündemleri meşgul etmiştir.

Savaşan ülkelerin dışında komşu ülkeler ya da bölgesel kuruluşlar savaşın kendilerine sirayet edeceğinden korktukları için askerî yatırımlara ve güvenlik kuvvetlerinin güçlenmesine yatırım yaparlar ve personel sayısını artırır. Bütün bunlar mevcut paranın yer değiştirmesine ve doğrudan üretimin durmasına sebep olacaktır.

Savaş sebebiyle ülkelerini terk eden vatandaşlar önemli bir iş gücü azalmasına ve yetişmiş personel kaybına sebep olacaktır. Savaşın ardından yaşanacak toparlanma sürecinde en önemli faktörün üretim ve ihracat olduğu düşünülürse çalışacak kişi ve yetişmiş personel olmaması yine savaşan ülkelerin kısa sürede önemli kazançlar sağlayamaması ülke ekonomisini ve ülkelerin ticârî faaliyet yürüttüğü herkese mutlak zararının dokunacağı ortadadır. Savaşın sebep olduğu teknolojik kayıplar yerini doldurana kadar her türlü üretim ve kazanç yavaşlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞIN DÜNYADAKİ PARA VE ÜRÜN PİYASASINA OLAN ETKİLERİ

3.1. Savaşın Finans Piyasasına Olan Etkileri

24 Şubat 2022’de Rusya-Ukrayna geriliminin başlamasıyla, bölgesel ve küresel ölçekli finans ve para piyasalarının karşılaşacağı büyük bir risk gündeme gelmiştir ve bu gerilimin hem doğrudan hem dolaylı olarak bazı piyasaları etkileyeceği açıkça ortadadır. Bu etkiler kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere dünyayı meşgul edecektir. Özellikle belirsizliğin çok yüksek olduğu enerji piyasalarının üretimi doğrudan etkileyeceği ve bununda hisse senetlerini vuracağı büyük ölçekli kuruluşların bile zarar gösterecek bilançoların yaşanacağı otoriteler tarafından kabul görmüştür. Böyle bir dönemde piyasalar küçülerek daha güvenli limanlara yanasır ve mal varlığını koruyabilecek hedeflere yönelirken her türlü risk ve uzun vadede belirsizlik oluşturacak mekanizmalardan uzaklaşırlar. Sonuç olarak piyasalar ürettiği malın satılmayacağı endişesine kapılarak ilk önce sermaye küçültmeye gidecektir. Covid-19’un neden olduğu uzun süreli üretim düşüklüğü ve planlamaların oldukça gerisinde kalındığı dönemler sona erecek diye beklenirken, Rusya-Ukrayna çatışması büyük bir krize sebep olmuştur ve özellikle dünya para piyasalarının dikkati bu alana yönelmiştir. Rusya, özellikle AB bölgesini doğrudan etkilemiş, enerji krizinin sebep olacağı para piyasalarını ve hızlı bir değişim sergileyen emtia fiyatlarının olumsuz bütün sonuçlarının tek sorumlusu gibi görülmüştür. AB’ye bağlı tahvil, bono ve hisse piyasaları, döviz, değerli madenler ve kripto para birimlerinin hızlıca etkilenmesi dünya piyasalarını şok içinde bırakmıştır (Umar ve Diğerleri, 2022, E. T. 28.02.2023).

ABD finans merkezlerinden biri olan Fidelity şirketinin yapmış olduğu araştırmaya göre, jeopolitik ve bölgesel savaşlar ya da sorunlar, güçlü ve büyük ekonomiler üzerinde sürekli bir daraltıcı etkiye sahip olmadıkça, dünya genelinde de gerçek anlamda durgunluk ve kriz yaşatacak herhangi bir konuya sahip olmaları söz konusu değildir. Nitekim ABD, AB’ye yaşanabilecek bir enerji krizinde enerji sağlamayı garanti etmiştir. IMF’ye göre Rusya ekonomisi, ABD’nin yalnızca %20’si yine Çin’in %15’i büyüklüğündedir ve dünyanın en büyük 10 ekonomisi konumunda bile değildir. Çok büyük bir iç ve dış ekonomik güce sahip olan ve her türlü ürün ihtiyaçlarını ithalata gereksinim duymadan karşılayan ABD ve İngiltere, Ukrayna savaşının olumsuz sonuçlarından çok daha az etkilenmiştir. Bununla birlikte, finansal piyasaların hâkim gücü konumundaki ABD, herhangi bir sorun yaşamazken AB savaş kaynaklı mutlaka bir resesyon süreci yaşayacaktır. ABD’li yatırımcılara göre dönem dönem AB resesyon yaşayacaktır. AB’nin toplam ekonomisi

ABD ekonomisinden daha büyüktür ve ABD’li birçok sermâye sahibi AB piyasalarına yatırım yaptığı için bu kişiler, herhangi bir sorun yaşadığı zaman ya da sorun öngördüğü zaman yapacağı küçülme ve durgunluk az da olsa ABD borsalarının düşüşüne sebep olacaktır. Fidelity şirketinin yaptığı jeopolitik risk analizi, yatırımcıların Rusya kaynaklı kriz yaşamamak için AB’ye yapacağı yatırımlar konusunda anlaşılamadığı ve bunun AB, ABD ve dünya pazarına mutlaka etkisi olacağı düşünülmektedir (Fidelity, 2023, E. T. 15.02.2023).

Yaşanan savaş durumu ile beraber, Rusya’ya yönelik uygulanan yaptırımlar ve ambargolar muhakkak piyasaları olumsuz etkileyecek ve siyasî politika aktörlerinin farklı planlar yapacağı ve kendilerini savaştan uzak tutarak, risk unsurunu ortadan kaldırmak için ABD ve AB ile paralarını koruyabilecekleri limanları oluşturacakları ortadadır. Savaşın sebep olduğu piyasalar enflasyonu tetiklemektedir, ancak ABD ekonomisi büyüyerek yoluna devam etmektedir. Savaş, kriz, ambargo ve yaptırım gibi çok sayıda unsurun piyasadaki belirsizlik durumunu artırmasıyla beraber, Rusya ve Ukrayna’dan enerji, gıda ya da emtia ürünleri satın alan ve bu ülkelere doğrudan bağlı olan ülkeleri ciddi anlamda enflasyona sürüklemektedir. Yaşanan krizin etkileri mutlaka bölgesel anlamda değişiklik gösterecektir, AB ve bazı Baltık ülkeleri enerji ve emtia ürünlerinde Rusya’ya göbekten bağlıdır ve bağlılık seviyesi düşük olan ülkelere göre daha fazla zora girecekler ve halkın tepkisi ile karşılaşacaklardır. AB’de özellikle sanayisi çok güçlü olan Almanya Rus enerjisinin yerine koyabilecek alternatif bir enerji koridoruna sahip değildir (Fidelity, 2023, E. T. 15.02.2023).

Rusya’nın küresel enerji piyasalarında olması ve Ukrayna ile beraber tahıl ihracatçısı konumunda yer alması, güçlü bir aktör olarak sahip olduğu görevleri ve ekonomisinin büyüklüğü göz önüne tutulduğunda, bu çatışmanın ülkesel, bölgesel ve küresel ölçekli büyük gelişmelere kapı açacağı ortadadır. Bu nedenle, bu krizin farklı ekonomi seviyesine sahip bölgesel ve uluslararası ekonomi piyasalarına etkisi çok farklı olacaktır. Rusya’nın dünya kripto para piyasalarında var olması, sahibi olduğu Ethereum sanal para biriminin Bitcoin’den sonra en değerli para birimi olduğu göz önünde tutulursa ve bu piyasanın altın ve değerli maden piyasasının rakibi olduğu düşünülürse en çok enerji, altın ve kripto piyasasını vuracağı ortadadır.

Ukrayna’daki savaşın bir insanlık dramına dönüşeceği ve Dünya Savaşları’ndan sonra yeniden bir göç dalgasına sebep olacağı unutulmamalıdır. Bu göç dalgası da Ukrayna ve Rusya’nın ekonomisi ile beraber göç alan ülkeleri de doğrudan etkileyecektir. Yaşanacak işsizlik ve enflasyon, nitelikli iş gücünün savaşta ya da göçte kaybı, yok olan konut, alt yapı ve üst yapı unsurları, hastane ve ilaç yetersizliği gibi birçok unsurun ekonomik bir krize sebep olacağı göz

önünde bulundurulmalıdır.

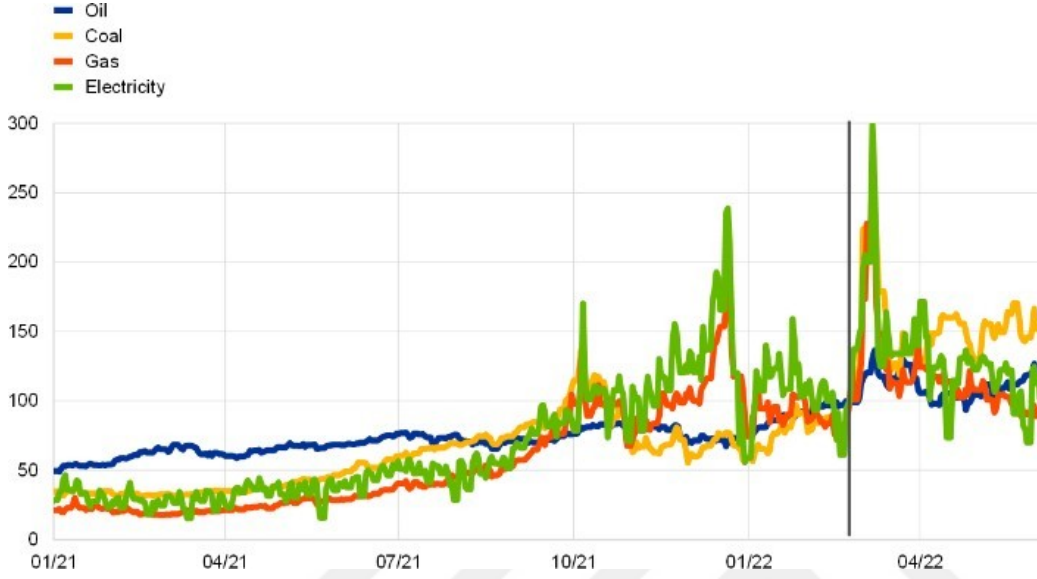
3.2. Savaşın Enerji Fiyatlarına Olan Etkileri

Covid-19 sonrası dünya yeniden toparlanma sürecine girmiş ve ertelenmiş enerji ihtiyacının karşılanması ile yeniden üretime geçmiştir. Ancak Rusya Ukrayna Savaşı piyasaların ciddi anlamda zarar gördüğü bir süreç doğurmuştur. Küresel ölçekte enerji fiyatlarının 2021 yılından itibaren sürekli yükseldiği bir dönemde, Rusya-Ukrayna Savaşı dünyada özellikle AB enerji pazarında büyük bir üretim düşüklüğüne ve enerji talebine sebep olmuş ve olacaktır. Savaşın başlamasından bir gün önce yani 23 Şubat ile 27 Eylül arasında, AB'nin mevcut gaz ve elektrik toptan enerji satış fiyatları sırasıyla %115 ve %237 civarındır. Savaş stresli bir hal aldıkça spot piyasalardan, vadeli enerji piyasalarına kadar tüm ödeme yapısına yayılan fiyat istikrarsızlığı, enerji mâliyetinin daha uzun süre tedârik, fiyat ve ödeme konusunda belirsizliği anlamına gelmektedir. 2020'de Rusya, AB'ye yapılan ham petrolün yaklaşık %30'unu ve doğal gaz ithalatının %45'ini tedârik etmekteydi. Ancak Rus enerjisine bağımlılık AB üyesi devletler bazında büyük bir kargaşa oluşturacak gibi görünmektedir (Gazzani ve Ferriani, 2022, E. T. 20.09.2022).

Ukrayna'daki hareketlilik, çok kollu bir mekanizmanın çok yönlü bir politikayı ve siyasî tartışmayı başlattığı gerçeğidir. Ekonomik neticelere ilişkin en son bulgular, savaşın resesyon ihtimâli ve enflasyon dinamiklerini nasıl alevlendirdiğini ve ticaret kesintilerini, arz-talep daralmasının nasıl tırmandığını göstermektedir ve diğer ekonomik ve para piyasalarını tedirgin ettiği ortadadır. Rus ilhâkının şirketlerin para piyasaları üzerindeki etkisini ölçmek için savaşın ilerleyen dönemlerdeki şiddeti önemlidir. Tırmanan enerji fiyatları Eurostoxx'a (AB Hisse Senedi Fonu) dâhil olan firmaların, Ukrayna'daki savaşın açığa çıkardığı enerji mâliyet ile kârlarını büyük ölçüde azaltacaktır. Bu durum yatırım yapmak isteyen firmaların riskini artıracak ve enerji ihtiyacı daha düşük olan ülkelere göre rekabet güçleri zayıflayacağı için üretim sektörlerini tehlikeye atacaktır (Gazzani ve Ferriani, 2022, E. T. 20.09.2022).

Tırmanışa geçen petrol ve doğal gaz fiyatlarının reel anlamda GSYİH üzerindeki etkisi, üretim yapan ya da yapmayan her ülke için önemli olacaktır. Bunun sebebi ise, enerji kullanımının kış aylarında artması ve girdi kalemlerinden yalnızca birini oluşturmasıdır. Ancak bu durum bireysel bazlı harcamaları azaltacaktır, dünya genelinde enerji fiyatları artış gösterdikçe, tüketicilerin otomobil kullanım sıklığı azalırken yalnızca ihtiyaç halinde petrol tüketimi gerçekleşecektir. Yine evlerde kullanılan ısınma giderini azaltma için farklı yollar aranacaktır.

Fosil yakıtların ilk etkileneceği nakliye ve taşımacılık girdi mâliyetlerini artıracaktır, bunun için ise alternatif seçenekler devreye sokulacaktır (Adolfson ve Diğerleri, 2022, E. T. 20.09.2022).

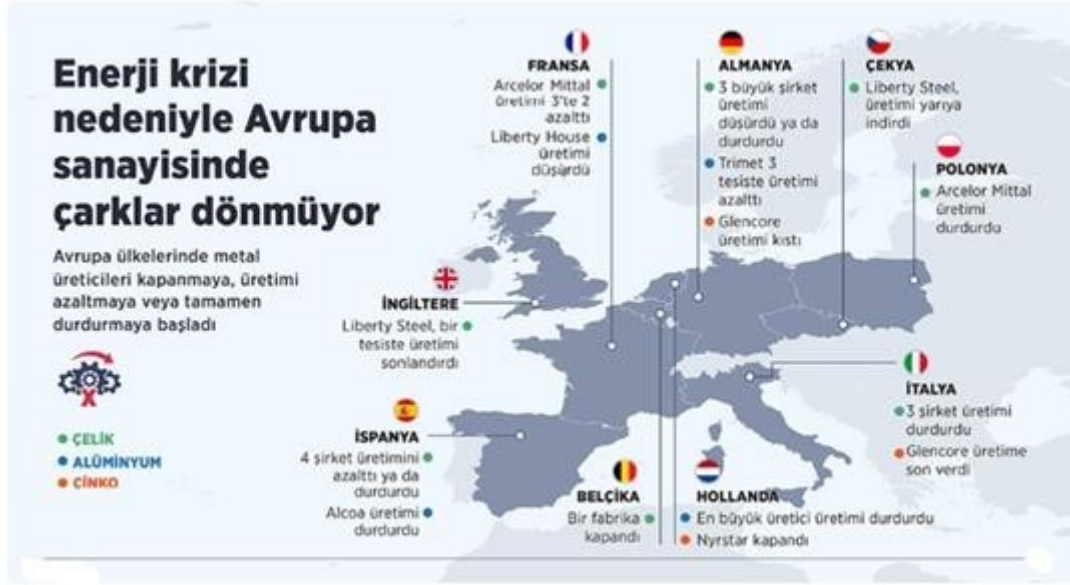

Şekil 25: Rusya Ukrayna Savaşı Enerji Fiyatlarını Yükseltti
Kaynaklar: Refinitiv, Bloomberg ve ECB Hesaplamaları

Dünyanın en büyük ikinci ham petrol üreticisi olan Rusya, AB’de kullanılan doğal gazın yaklaşık %35’ini ithal etmekte ve Almanya’nın doğal gaz arzının %50’sini sağlamaktadır. Özellikle ABD tarafında uygulanan ve AB ülkelerine de ambargo için baskı yapılan ve yaptırımlarla karşı karşıya kalan Rusya, petrol ve gaz akışlarını hedef almamış olsa da Rus petrolünün büyük alıcıları ham petrol satın almak için Batılı bankalardan veya tanker gemilerden güvence talep etmeye başlamışlardır. Rusya dünya genelinde büyük ölçekli bir petrol ve doğal gaz üreticisi olduğundan, bu ve buna benzer yaptırımların, yanıtı olarak Rusya’ya yönelik ekonomik yaptırımlar satın alma isteğini düşürecek ve doğal gaz fiyatları üzerinde önemli bir oynaklığa sebep olacaktır. Rusya’nın Ukrayna’yı işgali, petrol ve gaz fiyatlarının yükselmesine neden olmuş bu da küresel piyasada gaz fiyatlarının artmasına sebep olmuştur (Strohecker ve Diğerleri, 2022, E. T. 05.08.2022).

3.2.1. Enerji Krizinin Sanayi Üretimine Etkisi

AB bölgelerinde üretim faaliyeti gösteren önemli maden ve stratejik ürün üreten fabrikalar, yükselen enerji mâliyetleri ve savaş kaynaklı belirsizlikler sebebiyle üretime ara vermiş, azaltmış ya da tam anlamıyla üretimi sonlandırmışlardır. Rusya-Ukrayna Savaşı nedeniyle hızlı bir şekilde artış gösteren doğal gaz ve elektrik fiyatları, AB sanayisini de eşi az görülmuş önemli bir krizin eşiğine getirmiştir.

Şekil 26: Enerji Krizinin Sanayisi Üretimine Etkisi

Kaynak: Anadolu Ajansı

AB doğal gaz piyasasında, geçtiğimiz dönemlerde fiyatlar yüksek rakamlar ile zirveye ilerlemiştir. Bölge genelinde doğal gaz referans fiyatlarının belirlendiği TTF’de sözleşme fiyat endeksi oranları Ağustos ayında 350 Euro civarlarına kadar çıkmıştır. Bundan dolayı AB’de gaz fiyatları geçtiğimiz 12 yılın öncesinin ortalama 20 katına ulaşmıştır. Gaz fiyatlarının hızlı tırmanışı elektrik üretimini de düşürmüştür. AB ülkelerinde toptan elektrik piyasalarında fiyatlar geçtiğimiz yıla kıyasla ortalama 8 katı bulan seviyelere kadar tırmanmıştır. Gaz fiyatları son dönemlerde az bir miktar gerilemiş olsa da 1 yıl öncesinin 3 katı, 2 yıl öncesinin 10 katı üzerinde fiyat sergilemektedir. AB ülkelerinin enerji krizine karşı yeterli ölçüde tedbir alamaması nedeniyle fiyat artışları üreticilere ve işletmelere yansımış durumdadır (Şeker, 2022, E. T. 17.02.2023).

Şekil 27: Savaşın Doğal gaz Fiyatlarına Etkisi

Kaynak: Anadolu Ajansı

Ukrayna krizinin gün yüzüne çıkması ile beraber büyük üretim kapasitesine sahip firmaların, üretim mekanizmaları ile karbon sürüm yoğunlukları arasında matematiksel ve oransal olarak negatif bağımlılık fark edilmiştir. Özellikle demir, çelik ve alüminyum gibi ağır sanayi üretimi yapan şirketler enerji kullanımında %1 oranındaki bir artış yaşarken, savaş sonrası şirketin sermayesini getirisini yaklaşık olarak % 0,10 ila 0,20 oranında geriletmiştir. Benzer şekilde piyasa başına değeri, karbon emisyonunda %1 civarı bir yükseliş, savaş sonrası sermaye sahiplerinin kaynak getirisini yaklaşık %0,12 ila 0,16 baz puan azaltmıştır. CDS rakamlarındaki değişimi analiz ederken daha net veriler kendini göstermektedir, ancak bu etkinin tersine döndürülmek istenmesi durumunda, yüksek oranda enerji tüketen şirketler ödeme kolaylığı avantajını kaybetmiş olabilir. Bu sonuçlar, firmaların getirilerinin artı ve eksi yönlü dağılımından ve enerji ve üretim yoğunluğunun bir hesaplanması olarak CDS hesaplamalarının sanayi üretimindeki belirsizliğini ortaya çıkarmaktadır (Adolfson ve Diğerleri, 2022, E. T. 20.09.2022).

3.2.2. Çelik Üretimine Etkileri

Küresel ölçekli en büyük çelik üreticileri, yükselen elektrik mâliyetleri sebebiyle üretim kapasitesini 3 milyon ton azaltma yoluna gitmiştir. Almanya'da faaliyet gösteren Salzgitter çelik fabrikası kapanmış, Arcelor Mittal 3 tesiste üretimi azaltma yolunu tercih etmiş, Thyssen Krupp Steel üretim faaliyetlerini kısıtlamıştır. Fransa'da Arcelor Mittal üretimi 3'te 2 oranında azaltmış, İtalya'da Arvedi ve Ferriere Nord üretimi tamamen durdurmuştur, Acciaierie d'Italia, çelik işleme fırınları kapanmış, İspanya'da Arcelor Mittal iki tesiste faaliyetlerini düşürmüştür. Acerinox çelik fabrikasının çalışmaları askıya alınmış Celsa Group bir tesiste üretimi geçici olarak durdurmuş ve Megasa SA iki çelik üretim tesisi üretime ara vermiştir. İngiltere'de faaliyet gösteren Liberty Steel, kapsamlı üretim tesisinden birinde üretimi planlanandan önce tamamlamak zorunda kalmıştır. Belçika'da Aperam çelik fabrikası kapanmış, bir tesisinde üretimi azaltma yoluna gidilmiş, Polonya'da Arcelor Mittal üretim faaliyetlerini askıya almıştır (Şeker, 2022, E. T. 17.02.2023).

3.2.3. Alüminyum ve Çinko Üretimine Etkileri

AB'de yüksek üretim kapasitesine sahip alüminyum ve çinko fabrikaları enerji krizine dayanamayarak kapanmış, üretim %50 civarında azalmıştır. Almanya'da Trimet üretim tesisi 3 tesiste üretimi %40 oranında azaltmış, Fransa'da faaliyet gösteren Liberty House üretim oranını düşürmüş ve İspanya'da Alcoa maden fabrikası üretimi durdurma yoluna gitmiştir. Hollanda'nın en önemli alüminyum fabrikası Aldel faaliyetlerine son vermiş, Slovakya'da yüksek kapasiteli üretim hacmine sahip Slovalco üretimi geçici olarak askıya almış, Romanya'da Alro Alüminyum fabrikası üretim hatlarının bir kısmını kapatmıştır. Slovenya'da Talum çinko üretimini düşürmüş, Hollanda menşeli çinko üreticisi Nyrstar tamamen kapanmıştır. Ünlü Alman firması Glencore üretimi azaltmış, İtalya'da çalışan Glencore üretime tamamen son vermiştir. Metal sektöründeki yok oluşların AB'nin otomotivden askerî teknolojiye kadar çeşitli farklı ve önemli sektörlerinde dışa bağımlılığının artması ve kıta ekonomisini olumsuz etkilemesi gerçeği ile karşı karşıya kalınabilir. AB'de enerji tedâriğinin uzun süre devam etmesi halinde bu kapanmaların daha da artacağı, söz konusu yatırımların enerji arz güvenliği ve makul mâliyetleri olan bölgelere yönelebileceği değerlendirilmektedir (Şeker, 2022, E. T. 17.02.2023).

Şekil 28: Savaşın Kömür Fiyatlarına Etkisi
Kaynak: Anadolu Ajansı

Enerji krizine karşı elektrik ve doğal gaz tüketiminde kısıtlamaya gitme kararları da zaten yüksek faturalarla karşılaşan önemli üretim yerlerinin üretimine ara vermesine ya da üretimi sonlandırmasına sebep olacaktır.

3.3. Gıda Fiyatlarına Olan Etkisi

Rusya, başta enerji olmak üzere, gıda, değerli madenler ve sanayi metalleri gibi çok fazla alanda söz sahibi konumunda bulunmaktadır. Geçen yıl dünya pazarlarında yaşanan önemli tırmanışın ardından, savaş devam ederse fiyatlar çok daha yüksek boyutlara ulaşacaktır. Özellikle tarım ve hububat ürünlerinin fiyatları artacaktır. Buğday fiyatları, dünyanın en büyük buğday üreticisi olan Rusya ve Ukrayna'nın tahıl ve yağlı tohum tedârîği konusundaki anlaşmazlığının bir sonucu olarak 2008 ortasından bu yana en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ukrayna ve Rusya küresel buğday ticaretinin yaklaşık %30'unu gerçekleştirmektedir, Karadeniz'deki ticaret yollarının kesilmesi tahıl fiyatları üzerindeki baskıyı artıracaktır. (Bakan, 2022: 64).

Tahıl Koridoru Anlaşması

Karadeniz genelinden küresel pazarlara hububat ve kuru gıda ürünlerinin nakliye koordinasyonuna yönelik çalışma Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in gerçekleştirdiği bir zirve ile Dolmabahçe Sarayı'nda gerçekleştirilmiştir. Tahıl koridorunun açılmasına ilişkin anlaşma, Rusya'nın Ukrayna tahıl gemilerinin Karadeniz limanlarından geçmesine izin verip oluşan gıda krizinin son bulmasını amaçlamaktadır. Rusya'nın geçtiğimiz 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya başlattığı askerî harekât neticesinde Ukrayna'nın, Karadeniz kıyılarında bulunan birçok yük gemisi limanlara demir atmak zorunda kalmıştır. Ukrayna tahılının dünya pazarına taşınmasında yaşanan olumsuzluklar sebebiyle dünya genelinde bir tahıl krizi meydana gelmiştir. Tahıl koridoru oluşturulmasına yönelik çalışmaların ilk amacı, Odessa Limanı başta olmak üzere sualtı mayınları sebebiyle Ukrayna limanlarında sıkışıp kalan tahıl ve gıda malzemeleri ile yüklü gemilerin dünya pazarlarına açılmasını sağlamaktır. Bu kapsamda yaklaşık 80 adet geminin limanlarda beklediği bilinmektedir. Bu gemilerin açık sularda hareket edebilmesini sağlayacak koridorun açılması, silolarda alıcı bekleyen yaklaşık 25 milyon ton tahılın da dünya pazarlarına taşınması anlamına geleceği için son derece önem arz etmektedir (Kulu, 2022, E. T. 20.10.2022).

Şekil 29: Küresel Piyasalarda Buğday Fiyat Endeksi

Kaynak: Anadolu Ajansı

Anlaşmanın en önemli konularından birisini, gemilerin herhangi bir risk yaşamadan mayınlı bölgeleri aşabilmesi ve Rusya'nın saldırılarına maruz kalmaması için Moskova tarafından sağlanacak güvenlik garantilerinin oluşturulmasıdır. Türkiye ve BM tarafından Mayıs ayından bu yana yürütülen arabuluculuk faaliyetlerinin sonuca ulaşması ile imzalanan anlaşma, savaşta çok önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Bu anlaşmanın dünyayı yakından ilgilendiren bu tahıl krizi ve beraberinde gelen gıda fiyatlarındaki artışa da çare olması beklenmektedir. Gıda koridorunun oluşturulmasıyla birlikte Ukrayna, tamamen kendi denetiminde olan Odessa, Pivdennyi ve Chornomorsk limanlarından ihracata başlayabilecek, anlaşmaya göre gıda taşıyan gemiler, kılavuz gemiler aracılığıyla mayınlı limanlardan Karadeniz'e ulaşacak ve önceden belirlenen rotalardan dünya pazarlarına ulaşacaktır. Bu süreçte, Rusya'nın ateşkes uygulayacağı ve gemilerin güvenliğini tehlikeye atmayacağı basına vermiş oldukları demeçlerden görülmektedir. Ukrayna ise Rus gemilerinin Ukrayna kara sularına hiçbir şekilde girmesini istememektedir. Anlaşma, sevkiyatın güvenliği ve işbirliğinin İstanbul'da oluşturulacak bir koordinasyon merkezi tarafından gözlenmesini de içermektedir. Rusya, bu gözlem görevinin tüm tarafların katıldığı ortak bir şekilde yapılmasını Ukrayna ise BM gözetiminde olmasını istemektedir (Hürriyet Haber, 2022, E. T. 20.02.2023).

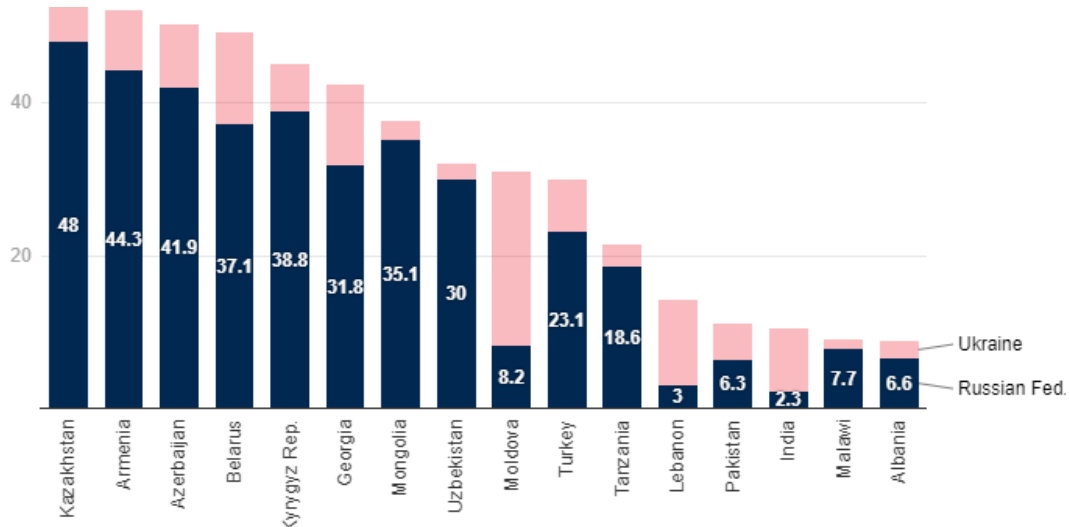
Anlaşma, gıda koridorunu kullanan gemilerin kargolarının Türkiye tarafından oluşturulacak noktalarda Rusya'nın da katılımıyla denetlenmesini içermektedir. Rusya, Ukrayna'ya yük almaya gelecek kargo gemilerinin silah ve askerî malzeme taşımadığından emin olmak için bu denetimi istemektedir. Bu süreçte Türk Deniz Kuvvetleri'nin taraflar arasındaki işlemler açısından kolaylaştırıcı rol oynayacağı kaydedilmektedir.

3.4. Emtia Fiyatlarına Olan Etkisi

Moskova ve Kiev arasında yaşanan gerilim emtia piyasalarında büyük bir tırmanış ve tedârik güçlüğüne sebep olmuştur. Rusya ve Ukrayna'nın başta enerji, gübre ve tahıl ürünlerinin tedârik zincirlerinin kırılması önemli ihracat pazarlarının olduğu ülkelerde üretimde ve ticarete ciddi kayıplara sebep olabileceği ortadadır. Fiyatların bu denli yükseliyor olması, Covid-19 dan sonra önemli bir toparlanma sürecine girilmişken bir talep enflasyonunun peşi sıra, kendi kendine yetemeyecek durumda olan ve Baltık bölgesinde Rusya'ya bağımlı olan ülkeler özelinde problemlere sebep olacaktır. Ukrayna'daki hareketliliğin küresel emtia pazarları üzerindeki muhtemel etkisi kendini iki farklı güç olarak göstermektedir. Birincisi, ablukaların fiziksel etkisi özellikle üretim kapasitesinin düşmesi ve yaptırımların ardından emtia pazarlarına etkisinin

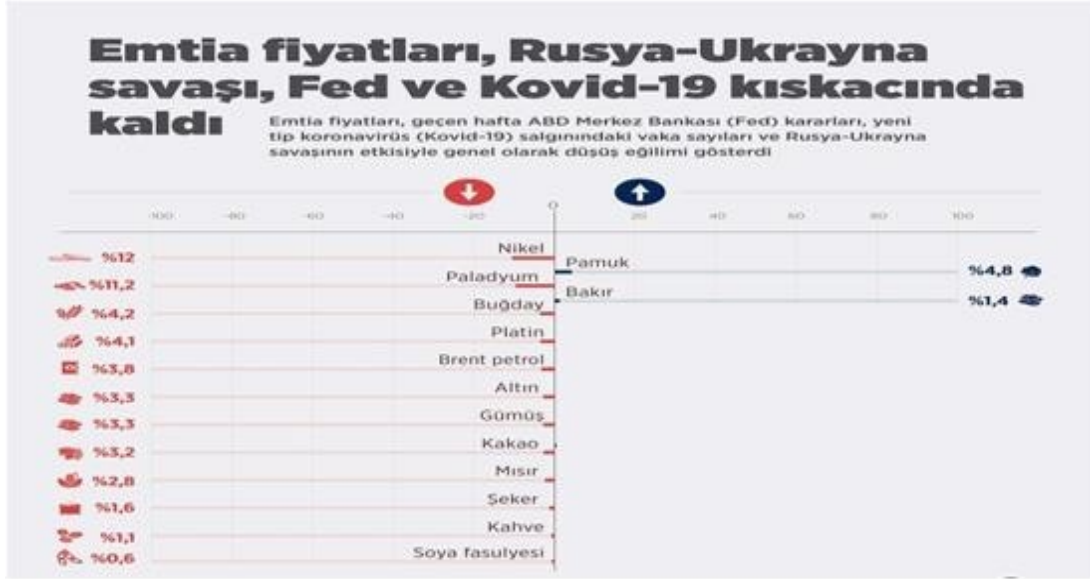
olması; ikincisi, bu ablukaların özellikle enerji ve maden tedârîğinde yaşanan sorunlar ile büyük dünya ülkeleri ve pazarları için sorun teşkil etmesidir. Rusya dünyaya farklı ürün kollarında ihracat yapmaktadır, Rusya dünyanın en güçlü tahıl üreticisiyken, pik demir, doğal gaz ve nikel ihracatçısıdır; kömür, ham petrol ve rafine alüminyum ihracatında önemli bir paya sahiptir ve önemli bir gübre üreticisidir. Ukrayna ise, buğday ve ayçiçeği gibi yağlı tohum gıda ürünlerinin önemli bir ihracatçısıdır (Baffes ve Nagle, 2022, E. T. 26.02.2023).

AB bölgesindeki yüksek sanayi pazarları ve gelişmekte olan ekonomiler yaşanan bu kesintilerinden ciddi şekilde etkilenebilir. AB, ortalama gaz ihtiyacının %35, ham petrolün %20 ve kömürün %40'ını Rusya'dan ithal ediyor, bu yüzden Rusya kanalıyla yaşanacak bir sorun bu ülkelerin üretimini ve ekonomisini olumsuz etkileyecektir. Buna karşılık, Rusya da bu ülkeler ile bu denli yüksek ticaret hacmine sahip iken bu ülkeler ile bağıını doğrudan koparıp bunu bir tehdit olarak dayatmamaktadır. Çünkü savaşın ekonomik götürüsü ortadayken Rusya da bu ülkelere bağımlı hale gelebilir. Ukrayna'daki savaş, Rusya'nın petrol ve gaz başta olmak üzere her türlü faaliyetinde önemli aksamalara neden olmuştur. Kanada, AB, Japonya, Birleşik Krallık ve ABD başta olmak üzere birçok ülke Rusya'nın enerji ürünlerinin bir kısmının veya tamamının satın alınması ve kullanılmasını yasaklamış ya da kademeli kısıtlamalar getirilen ürünler bu ülkeler tarafından açıklanmıştır. Birçok küresel petrol şirketi Rusya'daki faaliyetlerini durduracağını bildirirken bazı şirketler köklü olarak çekilmiştir. Sonuç olarak, savaşın başlamasının ardından Rusya petrolü fiyatı, Brent petrol fiyatının varil başına 30 dolar altına düşerken kısa, orta ve uzun vadede petrol şirketlerinin Rusya'dan ayrılması, yatırım ve teknolojiye erişimin azalması, ülkenin enerji üretimi üzerinde muhtemelen kalıcı bir olumsuz etkiye sahip olacaktır (Baffes ve Nagle, 2022, E. T. 26.02.2023).

Şekil 30: Rusya ve Ukrayna Gıda İthalatına Bağımlılık
Kaynak: Dünya Bankası, 2022

Dünya gelinde çeşitli üretim ve gıda alanlarında enflasyonun yükselişi, Covid-19 sonrası toparlanma sürecine girilmesi, enerji krizi ile üretimin azalması ve savaşın doğurduğu tedârik zincirinin aksaması gibi etkilere bağlı olarak, arz talep dengelerinin seyrini bozacaktır. Bu faktörlerin geçici ya da kalıcı unsurlar olması uzun vadede yıl boyunca yaşanan gelişmeler tarafından izlenecektir. Gelecek vadeli enflasyon temelleri hareket etmediği sürece, baz enflasyonun kendinden emin ve merkez bankaları hedefleri tarafından tutturulabileceği tahmin edilmektedir. Ancak Rusya'nın Ukrayna'yı ilhâkı ve bunun neticesinde ortaya çıkabilecek ekonomik sallantılar bu küresel ölçeklendirme değerlerinde değişiklik gösterecektir. Dünya ekonomisi için Rusya ve Ukrayna enerji, petrol, maden ve tarım ürünleri başta olmak üzere önemli hammadde sahipleridir. Bu mâliyet endekslerinin fiyatındaki hızlı artış daha yüksek çalışma, üretim ve gider harcamalarına dönüşebileceği gibi bunun da daha yüksek fiyatlara ve kalıcı olarak daha yüksek enflasyon beklentilerine dönüşebileceği ve artarak devam edeceği endişeleri yaşanmaktadır. Bu korkuların yine temelinde enerji arzının karşılanamaması vardır. Ayrıca petrolün varil fiyatının dünya beklentilerinin ilk kez bu denli üzerine çıkmasının sebep olacağı ve hem tüketicilerin hem de fiyat belirleyicilerin beklentilerinin değişmesine sebep olacağından kaynaklanmaktadır (Bakan, 2022: 65-66).

Şekil 31: Savaşın Emtia Fiyatlarına Olan Etkisi
Kaynak: Anadolu Ajansı

Gübre piyasaları da arz-talep enflasyonundan olumsuz etkilenmek zorunda kalmıştır. Üretiminde azot, çinko ve potasyum kullanılan nitrojen gübrelerin, üretiminin önemli bir bölümünde doğal gaz kullanılıyor ve doğal gaz fiyatlarındaki artış bazı gübre fiyatlarını zorlamakta, küresel gübre pazarı ciddi bir sorun yaşayacak gibi durmaktadır. Dünya Covid-19 ve savaş sebebiyle 2010'dan bu yana en yüksek gübre fiyatları ile karşı karşıya kalmış durumdadır. Belarus dünya pazarı için önemli bir gübre üreticisidir, AB ve ABD savaşta Rusya'yı desteklediği için Belarus'a yaptırım uygulamış ve 2022 Mart ayı başlarında Rusya Sanayi Bakanlığı, gübre ihracatını geçici olarak askıya alacağını duyurmuştur. Burada Rusya'nın amacı kendi çiftçilerini korumak ve iç pazarı garanti altına almaktır. Gübre tedârîği nedeniyle azalacak olan tarımsal ürün üretimi, savaşın iki ülkenin tahıl üretimine bağımlı olan bazı ülkeler için durum çok daha zorlayıcı olacaktır (Merwe, 2022 E. T. 26.02.2023).

Son yıllarda Rusya ve Ukrayna, küresel buğday ihracatının yaklaşık %30'una sahip bir pazarı yönetmektedir. Ukrayna üretmiş olduğu buğdayın ortalama %90'ını Karadeniz kıyı ülkelerine satmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'yı kendi deniz sınırında dışarı çıkarmaması ve limanlarının kapalı tutulmasından dolayı, Ukrayna buğday ticareti yapamaz duruma gelmiştir. Rusya'nın bu yaptırımını, kendisine uygulanan ablukaları kırabilmek içindir. İlerleyen dönemlerde Türkiye'nin ve uluslararası kuruluşların devreye girmesiyle tahıl koridoru açılmıştır. Demiryolu, karayolu ve sınırlı deniz yolu koridorları kullanılarak insanlık için bir gıda sorunu oluşmaması amacıyla belirli bir düzeyde gıda sevkiyatı yapılmaya başlanmıştır. Yaşanan tahıl krizi Rus tahıl

pazarına problem yaşatmamıştır. Ukrayna'dan tahıl gelmesi gereken ve bunu bekleyen bazı devletler için sorun yaşandığı zamanlar olmuştur, buğday zincirinin kırılmasındaki bu sorunlar, başta Kuzey Afrika, Orta Doğu ve Akdeniz'in güneyindeki bazı devletler için olumsuz etkilere sahip olmuştur. (Merwe, 2022 E. T. 26.02.2023).

Tablo 1: Rusya'nın Başlıca Emtia Ürünlerindeki Üretimi

Yıl	Kömür	Demir	Çelik	Doğal Gaz
2011	336	104	68.1	671.000
2012	357	104	70.4	655.000
2013	353	102	68.9	668.000
2014	357	102	70.5	642.000
2015	372	101	69.4	634.000
2016	386	101	69.6	641.000
2017	410	95	73.1	691.000
2018	439	96	74.3	726.000
2019	439	98	73.9	739.000
2020	398	100	73.8	694.000

Kaynak: Rusya Federal İstatistikleri, Bloomberg HT Araştırma
Kömür, Demir, Çelik; Milyon Ton, Doğal Gaz; Metreküp

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlaması, küresel ekonominin yavaşlamasına ve hızla yükselen enflasyon rakamlarına sebep olacaktır. Bu etkiler başlıca üç şekilde kendini gösterecektir: İlki, gıda ve enerji gibi temel insani ürünlerin daha yüksek fiyatları enflasyonu katlayarak büyütecek bu da gelir kaybı yaratacak ve talebi daha da zorlayacak, ikincisi özellikle komşu ülkelerin ekonomilerinde ticaretin, tedârik zincirlerinin ve para transferinin bozulmasına neden olacak, üçüncüsü mülteci sayısında tarihi bir artışa sebep olacaktır. (Kammer ve Diğerleri, 2022, E. T. 18.01.2023).

3.5. Borsa ve Hisse Senedi Piyasası

Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın başladığı andan itibaren sıklıkla, hisse senetlerinin büyük zarara uğradığı ve inişli çıkışlı bir grafik seyrettiği görülmüştür. Swiss Financial Institute tarafından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ABD askerî çatışmalarını inceleyen 2015 tarihli bir araştırmaya göre, savaş öncesi dönemde savaş olasılığı arttıkça hisse senedi fiyatları düşme eğiliminde olmuştur. Buna “Savaşın Muamması” adı verilir (Brune ve Diğerleri, 2015: 10- 11).

Sermâye sahipleri Rusya ile Ukrayna özel askerî temasında ilk darbeyi hisse senetlerinin aldığını belirtmiştir. Savaşın başladığı haftayı tâkiben 1 Mart 2022 Salı günü dalgalı bir işlem hacminin ardından S&P 500, Covid-19 başlangıcından bu yana ilk kez yenilemelere gitmiştir. Hisse senetleri Çarşamba günü ABD Başkanı Joe Biden'ın Rusya'ya yapılacak ve uygulanacak yaptırımları açıklamasının ardından borsa düşmeye devam etmiştir. S&P 500 savaş haftası Çarşamba günü %0,5, Dow Jones %0,3 ve Nasdaq Composite %0,8 düşmüştür. 24 Şubat'taki piyasa çöküşü, küresel borsaların değerlerinden yaklaşık bir trilyon Dolar'ın silinmesine sebep olmuştur. Merkez bankalarından gelen yüksek faiz artırımları, yatırımcıların paniğe kapılmasıyla bu yıla giren yüksek borsa sermâyesinin endekslerdeki düşüşünü hızlandırmıştır. En son fiyat oynaklığı, borsaların karmaşa içinde olduğu bir zamanda gelmiş ve ABD piyasası, diğer piyasalardaki tüm kayıplara rağmen yüksek kapatmıştır (Strohecker ve Diğerleri, 2022, E. T. 05.08.2022).

Dünyadaki yerel borsa piyasaları 24 Şubat 2022 Perşembe sabahı %3'ten fazla düşmüştür. Tek seferde ortalama 2.000 puan düşüşe geçtikten sonra Sensex 1.668 puan düşerek 55.563,92'ye, NSE Nifty ise 488 puan düşerek 16.574,80'e gerilemiştir. ABD piyasaları, Başkan Joe Biden'ın Rusya'nın Ukrayna topraklarına başlattığı askerî harekâta yanıt olarak yeni yaptırımlar açıklamasının ardından piyasalar toparlanmaya başlamıştır. Hisse senetleri, savaşın küresel ekonomiyi yoldan çıkarabileceği korkusuyla sessiz kalmış, İngiltere ve AB borsaları Perşembe günkü keskin düşüşün ardından %3'ten fazla yeniden yükselmiştir. ABD hisse senetleri ve İngiliz FTSE 100 %3,9 yükselirken, Alman ve Fransız borsaları %3,5'ten fazla yükselmiştir (Sherter, 2022, E. T. 28.02.2022).

Şekil 32: Rusya'nın Büyük Şirketlerinin Değer Kaybı
Kaynak: Anadolu Ajansı

Londra borsasında faaliyet gösteren FTSE 100 endeksi çalışmalara göre %3,5 oranında düşüşle 251 puan gerilemiş ve 6.998 puanda tamamlamıştır. AB borsa endeksi %4'ten daha yüksek oranda azalarak Frankfurt'taki Dax'i borsa hisseleri 2020'nin sonundan beri ilk kez bu kadar yüksek gerileme yaşarken, İtalyan hisse bonoları ortalama %6,2 azalış göstererek geçtiğimiz bir yıldan alınan verilere istinaden en düşük seviyelerde kendine yer bulmuştur. AB'nin güçlü sermayelerinden Euro Stoxx 600 endeksi hisselerinde belki de neredeyse son bir yılın verilerine dayanarak en kötü sezonunu geçirmiştir. Ukrayna ile ilgili olumsuz olaylar, enflasyonun artması ve Covid-19 endişelerine rağmen, Wall Street borsasında hızlı ara trafiğinin yaşanması ile hızlı bir geri dönüş yaşanmış ve sermaye sahiplerinin elini güçlendirmiştir (Smith, 2022, E. T. 15.03.2022).

Fransız ana borsa endeksi CAC 40 yaşanan gelişmelerde %0,6 artışla 6.562.96'ya yükselirken, Alman Birleşik Borsa Endeksi DAX %0,2 artışla 14.083.92'ye yükselerek piyasalara umut olmuştur. Londra Borsası olan FTSE 100 Endeksi %1,2 gelişmeyle 7.295,52'ye yükselmiştir. 28 Şubat 2022 Pazartesi sabahı Rus merkez bankası Rubleyi güçlendirmek için faiz oranlarını artırma girişimlerinde bulunmasına rağmen Rus Rublesi 0,9 ABD Cent'e kadar değersizleşmiştir. Wall Street'te S&P 500 4.306,26'ya gerilemiş, Dow Jones Sanayi Ortalaması %1,8 kayıpla 33.294,95'e gerilerken, Nasdaq Composite %1,6 düşüşle 13.532.46'ya gerilemiştir. J.P.Morgan Chase %3,8 ve Bank of America %3,9 düşerken, S&P 500'deki hisselerin %70'inden

fazlası düşüşle kapanmıştır. Dünyaca ünlü teknoloji, moda, elektronik ve iletişim alanlarında faaliyet gösteren şirketler, karşılaştırma endeksindeki en büyük düşüşler arasında yer almıştır. Enerji hisseleri ve Occidental Petroleum %7 yükselmiştir (Smith, 2022, E. T. 15.03.2022).

Tokyo Menkul Kıymetler Borsası 225 %1,7 azalışla 26.386.69'a yine Şanghay Kompozit Endeksi %0,4 gerilemeyle 3.474.45'e düşüş göstermiştir. Hong Kong Menkul Kıymetler Borsası %1,1 azalarak 22.518.18'e gerilemiş, Kore Bileşik Hisse Senedi Fiyat Endeksi %0,5 artışla 2.712,97'ye yükselmiştir. Avustralya Menkul Kıymetler Borsası 200 endeksi, devlet verilerine göre Avustralya borsasının 2021'in son üç ayının bir önceki çeyreğine göre %3,4 hacim artırdığını ve tüketici harcamalarının giderek yükseldiğini göstermesinin ardından %0,1 yükselişle 7,106,40'a çıkmıştır. Hindistan Ulusal Borsası %1,6 gerilemeyle 55.330.77'den piyasalara girerken, Yeni Zelanda ve Güneydoğu Asya piyasaları da gerilemiştir (Zee Business, 2022, E. T. 17.03.2022).

Dünya para piyasalarında bu tür olumlu ya da olumsuz gelişmeler yaşanırken, Rusya borsası tarihi gerilemesini ve sıkışıklığını, savaştan sonraki 3 Mart Perşembe 2022 de yaşamıştır. Moskova'nın MOEX Rus Endeksi 1.000 puandan fazla, %33 oranında rekor bir gerileme içine girmiştir. ABD özel sermaye kuruluşu olan MSCI Rus hisselerini %38 düşmüştür. Para uzmanları, yaşanan bu gelişmenin en büyük üç borsa kayıplarından bir tanesi olduğunu dünya kamuoyuna duyururken bunun bir an önce düzelmesini savunmaktadır. Rusya'nın yaşamış olduğu bu olumsuz gelişmeler gibi, Ukrayna'da kendi para birimi özelinde borsa konusunda çok sıkıntı yaratmıştır (Strohecker ve Diğerleri, 2022, E. T. 05.08.2022).

3.6. Döviz, Altın ve Kripto Para Piyasalarındaki Değişimler

ABD dolar endeksi, Rusya ile Ukrayna arasında tırmanan çatışmanın yatırımcıları daha güvenli varlıklara yönlendirmesiyle 2020 senesinin Mayıs ayından 2022 Mart ayına kadar en yüksek seviyesine çıkmış durumdadır. ABD doları piyasa verileri, savaşın başlamasından bu yana her geçen gün diğer hisse senetlerine karşı yükselerek 2022 Mayıs'ından beri en zirve seviyesi olan 98,92'yi yakalamıştır. 2022 Mayıs ayının ilk haftasını, son beş yılın en büyük gelir seviyelerinden birine sahip olarak %2,1'lik bir artışla sonlandırmıştır. Rusya, Ukrayna çerçevesinden olaylara bakıldığında küresel piyasalar bir ileri bir geri giderken ve altın, devlet tahvilleri, döviz gibi daha güvenli varlıklar için çabalarken, yatırımcı nereye yöneleceğini bilemez hale gelmiştir. Özellikle, dünya para birimi olarak kabul edilen ABD Doları küresel para birimi gücünü kaybetmeye başlamıştır (McCabe, 2022, E. T. 10.012.2022).

Döviz piyasası, son dönemlerde diğer varlık cinslerinde görülen güçlü kayıplardan ve yüksek dalgalanmalardan etkilenirken, Rusya-Ukrayna Savaşı başladığında, ülkeler savaşın seyrini kendi lehine değiştirmeyi amaçlamıştır. Alman Merkez Bankası kur hareketliliğinden kaynaklı savaştan sonraki Salı günü %10'a çıkmış ve AB'de Covid-19 salgınının ilk aşamalarında 2020 senesinin Nisan ayından bu yana zirveyi yakalamış durumdadır. Güvenli liman olarak kabul edilen bazı para piyasalarına yönelimin azalmasıyla 2022 Şubat ayında Euro, Dolar karşısında %0,4 yükselmiştir. Dikkatler AB'nin enerji arzına yönelik tehditlere odaklandığından, savaşın başlamasından ve çatışmaların hızlanmasından bu yana dolar %4'ten fazla düşmüştür. Dolar ve döviz cinsi paralar ortalama %1'den fazla azalarak 2020 yılından beri en büyük düşüşünü sona erdirmiştir (Smith, 2022, E. T. 15.03.2022).

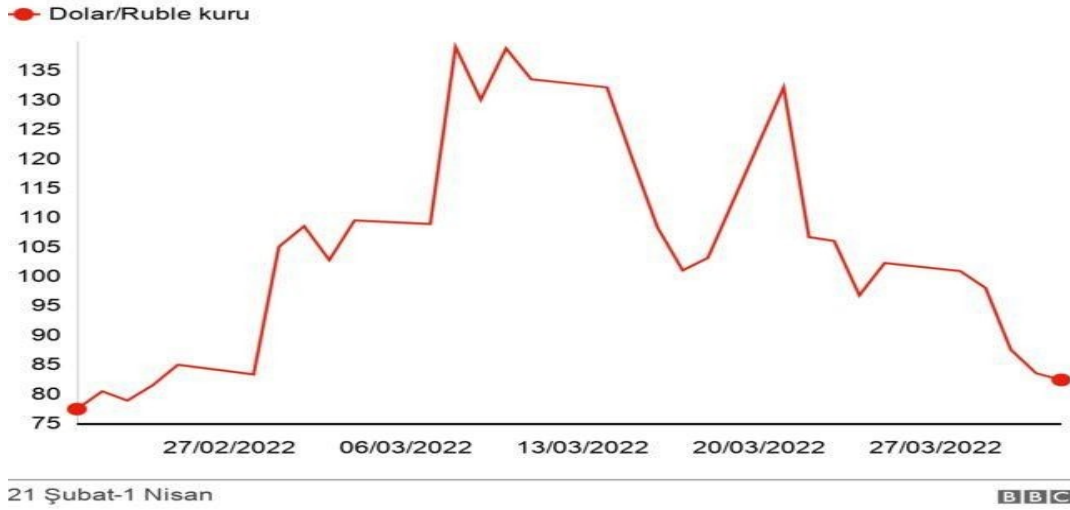
Şekil 33: Rusya Ukrayna Savaşı Sonrası Altın Piyasası

Kaynak: Standard & Poor's

Savaşın başlamasıyla birlikte Rus Rublesi önemli ölçüde gerileme eğilimi göstermiş, askerî harekâtın başladığı gün, Rus para birimi ABD Doları karşısında tarihinin en düşük seviyesi olan, 1 doların 118,5 Ruble olduğu dönemleri yaşamıştır. Asya borsalarının 28 Şubat Pazartesi günü açılmasıyla Ruble %20 oranında düşüş göstermiştir. Rus bankalarının küresel işlemleri yürütmek için kullandığı SWIFT para sisteminden çıkaran yaptırımları uygulamaya koyulmuştur. ABD doları, Ruble karşısında %40 artışla yeni bir zirveye ulaşmış ve Rus Rublesi, Cuma günü 84 dolardan 118 dolara çıkarken, Rublenin düşüşü, Rusya'nın borcunu ödemediği 1998 mâlî krizinin zirvesindeki bir günlük düşüşle aynı kalmıştır.

Rus Merkez Bankası, Ruble’de yaşanan değer kaybını durdurmak için baz faiz oranını %9,5’ten %20’ye çıkarmış ve ülkenin Mâliye Bakanlığı, döviz geliri olan şirketlere kazançlarının %80’ini Ruble’ye çevirme talimatı vermiştir. İlerleyen dönemlerde savaşın gerilimi tetiklemesi ve Rusya’ya yönelik son ekonomik yaptırımlar, yılbaşından bu yana diğer emtia bağlantılı para birimlerinden izole olan Rus Ruble’sinin önemli ölçüde zayıflamasına neden olmuştur (Cingari, 2022, E. T. 10.07.2022).

Ruble, savaş sonrası kayıplarını geri kazandı

Şekil 34: Rublenin Döviz Karşısındaki Durumu

Kaynak: BBC Haber Türkçe

Rusya-Ukrayna Savaşı döviz fiyatlarını önemli ölçüde etkilemiştir, ancak piyasalar her kriz döneminde görülen tipik modelleri tâkip etmemiştir. Örneğin, bu kriz sırasında ABD Doları’nın olumlu eğilimi önceki bazı krizlerdeki kadar güçlü olmamıştır. Bunun nedeni kısmen merkez bankalarının yeni bir sistemik krize izin vermeyecekleri konusunda piyasaya güvence vermiş olmalarıdır (Golden, 2022, E. T. 05.04.2022). Euro bölgesi enerji için Rusya’ya bağımlı olduğundan, Rusya-Ukrayna Savaşı Euro’nun diğer rezerv para birimleri karşısında zayıflamasına neden olabilir. (J.P.Morgan, 2022, E. T. 17.04.2022).

Rusya-Ukrayna savaşı altın fiyatlarını da etkilemiştir, 24 Şubat Perşembe günü altın fiyatları 15 ayın en yüksek seviyesine ulaştıktan sonra toparlanmıştır. Yatırımcılar, Rusya’nın Ukrayna’yı işgalinin etkisini ve NATO destekçilerinin tepkilerini ölçerken tedirginlik yaşanmaya devam edeceğini belirtmiştir. Ham altın, Cuma günü saat 23.40’a kadar %0,9 düşüşle ons başına 1.885,11 dolardan işlem görürken, haftalık kazanımlarının %10’u azalmıştır. ABD altın vadeli işlemleri New York’ta %2,0 düşüşle ons başına 1.887,40 doların üzerine çıkarken, Rus-Ukrayna

savaşı başlamadan önce ve savaşın ilk günlerinde altın fiyatlarının hareketini göstermektedir. Başta ABD merkezli Bitcoin ve Rus Merkezli Ethereum kripto para birimlerinin rolü, Rusya'nın Ukrayna'yı ilhâkı ve Rusya'ya uygulanacak ambargolara yönelik yaptırımları ve ardından gelen para piyasaları krizi sırasında önemli bir sorun teşkil etmiştir. Rusya, Ukrayna sınırlarını ilhâk ettikten sonra, ülkeyi dünya para piyasalarından koparmak için tasarlanmış bir dizi ekonomik yaptırım uygulamıştır. ABD, AB ve Kanada bazı yaptırımlarla önemli Rus bankalarının SWIFT sistemine erişimini engellemiş, yaptırımlar Rus Rublesinin düşmesine neden olmuştur. Bitcoin ve diğer küresel ölçekli sanal para birimlerinin genel olarak yönetim mekanizmasının olmaması, yani parayı kontrol edecek herhangi bir otorite tarafından denetlenememesi ya da kontrollü basımının yapılamaması, sanal para birimlerinin ve özellikle ABD ve AB merkezli yaptırımlardan kaçınmanın pek fazla mümkün olmayacağı konusundaki tartışmalar sanal para birimlerini de dalgalandırmıştır (Kharpal, 2022, E. T. 07.03.2022).

Şekil 35: Rusya Ukrayna Savaşı Bitcoin'e Olan Etkileri

Kaynak: Investing (Finans Piyasaları Platformu)

Bitcoin, yatırımcıların riskli varlıkları terk etmesi ve gün boyunca kayıplarını telafi etmesinden önce, Rusya'nın Ukrayna'ya askerî harekât başlattığı gün ortalama % 8 civarı düşüş yaşamıştır. Ancak 28 Şubat günü %15 civarı bir artışla son yılın en iyi kârını elde etmiştir. Böylece 24 Şubat'tan bu yana %12 artmış, kripto para yatırımcıları, Bitcoin'i savaş veya felâket zamanlarında nakit saklamak için uygun bir yer olan “dijital altın” olarak görmüştür. Kripto paralar hükûmetlerin erişemeyeceği küresel bir elektronik denetim sistemi üzerinde çalıştığı için merkez bankaları tarafından denetlenen para birimlerinden daha güvenlidir gibi görünmektedir. Rus ekonomisini sıkıştırmak ve küresel finansal sistemden koparmak için tasarlanan Batı

yaptırımları nedeniyle Ruble değersizleştirilmeye çalışılmıştır. Rusya’da kripto ticareti talep görmüştür, çeşitli kripto platformlarına göre, 28 Şubat Pazartesi günü, Ruble ile başlıca kripto para birimleri arasındaki ticaret hacmi, bir önceki haftaya göre üç kat artarak 15,3 milyar Ruble’ye (140,7 milyon \$) ulaşmıştır. İstikrarlı değerini korumak için tasarlanmış bir Stablecoin olan Tether’e karşı Ruble işlemleri, o gün bir hafta öncesine göre neredeyse beş kat artarak Savaşın başladığı yıl 3,3 milyar Ruble gibi rekor bir seviyeye ulaşmıştır. Rakamlar, insanların Rusya’da gizli tasarruflarla kriptoya geçtiğini göstermektedir (Business Today, 2022, E. T. 08.03.2022).

Rusya-Ukrayna Savaşı’nın küresel ölçekli etkileri belirli başlıklar altında toparlanacak olursa (Kharpal, 2022, E. T. 07.03.2022);

- Ham petrolün varil fiyatı 101 doları bulmuştur.
- Varlıklarının değerini korumak isteyen yatırımcılar daha güvenli gördükleri Dolar ve altına yüklenmiş, Dolar ve altın yükselmiştir.
- 2022 yılının sonuna kadar teslim edilecek akaryakıtın fiyatı %24 artmıştır.
- AB piyasaları finansal istikrar korkuları nedeniyle düşük açılmış, ancak daha sonra Londra’daki FTSE 100 %0,4’lük bir artışla kapanırken kayıplarını azaltmış ve Paris %1,3, Frankfurt %0,7 düşmüştür.
- BP’nin hisseleri, Rus petrol ve gaz operasyonlarından 25 milyar dolarlık bir çıkış yaptığını açıklamasının ardından %6’dan fazla düşmüş, Shell, Rusya’daki fabrikalarını da bırakacağını söylemiştir.
- Rus altın üreticisi Polymetal %56 düşüşle FTSE 100’deki en büyük düşüşü yaşarken, Roman Abramovich ve Alexander Abramov tarafından kontrol edilen çelik şirketi Evraz %29 düşüş yaşamıştır.
- Dow Jones %0,5, S&P 500 %0,2 ve Nasdaq %0,4 yükselirken. ABD piyasaları karışık bir yol izlemiştir. Büyük borsalar, yaptırımların etkisini değerlendirmek için Rus hisse senetlerinde alım satımı geçici olarak askıya almıştır.
- ABD bankası Citigroup’un Rusya’da 10 milyar dolar ve krediler, menkul kıymetler ve finansman yükümlülüklerinde 5 milyar dolardan fazla zarar ettiğini açıklamasının ardından %4,4’ten fazla düşüşle en büyük kaybeden olmuştur.
- Çoğunluğu Norveç hükûmetine ait olan enerji şirketi Equinor, Rusya’daki ortak girişiminden çekilmeye başlamıştır.

- Buğday fiyatları, Rusya ve Ukrayna'daki arz sorunları nedeniyle on yılın en büyük bir günlük artışını kaydetmiştir.
- İsviçre de tarafsızlık geleneğini bozarak AB yaptırımlarına uyacağını açıklamıştır.

Eskiden savaşlar iki ülke arasında ya da gruplar arasında gerçekleşirdi ancak bugünün küresel dünya zihniyetinde yaşanabilecek en ufak bir gelişme bile bütün dünyayı doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Ülkelerin de insanlar gibi yalnızca kendi çıkarları için her şeyi yapabileceği ortadadır ancak, bu yaşananların doğrudan insan hayatını etkileyeceği unutulmamalıdır.

Bu anlamda SSCB'nin etkisini azaltmak isteyen Ukrayna kendi kararlarını uygulamaya başlayınca sonucunun ne denli ağır olduğunu tüm dünya görmüştür. Ukrayna kendi ekonomik, siyasî ve askerî gücünü yansıtmaya, kendine farklı ortaklar ve gruplar aramaya başlayınca Rusya yıllarca kendisine bağlı yaşayan bir devletin gerçekleştirmiş olduğu bu hareketliliği ve yeniliği kabul etmek istememiştir. Ukrayna'nın kendisi için AB'ye giden önemli bir enerji yolu olduğu ve bu yolun kontrolünün Ukrayna merkezli farklı güçler tarafından yönetilen bir yapıya dönüşmesini istemediği için savaş yolunu seçmiştir. Çünkü Rusya'nın en büyük gelir kapısı enerji ve Ukrayna'nın NATO ve ABD ile yaşayacağı her türlü gelişme Rusya'nın gelir düzeyinin azalması, askerî, siyasî ve politik olarak sorun yaşaması anlamını taşımaktadır.

SONUÇ

Ukrayna'daki savaşın nasıl ve ne zaman biteceği henüz bilinmemektedir. Yaşanan ağır kayıplara ve zarara karşın, her iki taraf önemli ölçüde güç kaybetmemekte ve geri adım atmaya direnmektedir. Savaşın önümüzdeki dönemlerde dünya ekonomisini nasıl etkileyeceği tam olarak bilinmemektedir ve çalışmalar savaşın devam etmesi halinde mevcut durumun üzerinden tahmin yapılarak anlaşılmaya çalışılacaktır.

Ukrayna, bağımsızlığının ilk dönemlerinde, ortak geçmişe sahip olduğu Rusya ile birçok kez farklı konularda problem yaşamıştır, ancak iki ülkenin Slav kökenli ve Ortodoks olması, savaş olasılığını birçok kez bertaraf ederek anlaşma sağlanması ile sonuçlanmıştır. 1990'ların sonunda SSCB'nin de dağılması ile iki ülke aralarındaki sorunları yeni anlaşmalar imzalayarak ve işbirliği yaparak aşmaya çalışmıştır. Rusya'nın SSCB kapsamındaki devletlere her ne kadar bağımsızlık verse de her zaman kontrol etme çabaları bulunmaktadır, bu çabalar neticesinde Rusya, AB ve NATO'nun yakın ilgi duyduğu Ukrayna'ya sık sık müdahalede bulunmuştur. Ancak Ukrayna kendi dış politikasında bağımsız davranmak istemiş ve Rusya'nın üye olduğu ŞİÖ, AEB, KGAÖ gibi kuruluşlara katılmamış ve BDT üyeliğini de sonlandırmıştır. Ukrayna yeniden Rusya tarafından egemenlik altına alınmak istemediği için AB, ABD ve NATO ile yakın temaslar kurmuş ve ekonomik anlaşmalar yapmaya başlamıştır. AB Ukrayna'yı korumak için 16 Mart 2022 tarihinde Rusya'yı Avrupa Konseyinden çıkarmıştır.

Rusya'da Putin'in iktidara gelmesi ile Rusya, iç güvenlik politikalarına yönelmiştir. Bu dönemde AB'den özel ilgi gören Ukrayna sonraları ABD ve NATO tarafından da desteklenmiştir. Ukrayna, Rusya ve Batı güçleri arasında seçim yapmak zorunda kalmış ve Rusya'dan bağımsız bir dış politika izlemek için Batı güçleri ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Rusya'nın kendisi de AB ile ekonomik işbirliği yapmaktadır, bu yüzden Ukrayna'nın ekonomik anlaşmaları Rusya'da güvenlik sorunu oluşturmamıştır. Ancak ABD ve NATO ile olan yakınlaşma sonucu Kiev yönetimi ABD ile anlaşarak Rusya sınırında ABD askerî üssü kurulmasına karar verilmiştir. Bu gelişme Rusya tarafından güvenlik tehdidi olarak kabul edilmiştir. Rusya kendi sınırlarında herhangi bir ABD ya da farklı askerî unsurun ilerleyen dönemlerde kendisi için doğurabileceği zararları hesaba katarak Ukrayna yönetiminden bu karardan vazgeçmelerini aksi takdirde aralarında bir savaş yaşanacağını ifade etmiştir ve nitekim Ukrayna'nın Batı yanlısı kararlı tavrı nedeniyle Rusya ve Ukrayna arasında savaş başlamıştır.

Savaşın başlamasıyla birlikte bu savaşın tüm dünyayı yakından ilgilendireceği ve büyük ekonomik sonuçlar doğuracağı gibi fikirler basına yansımıştır. Savaşın ilk dönemlerinde ülkelerin ekonomik koşullarının ve mâlî yapılarının ciddi şekilde etkilendiği ortadadır. Özellikle AB ve Rusya'nın enerji sattığı diğer ülkeler bu savaştan enerji ile ilgili büyük kaygılar yaşamışlardır. Yine Rusya ve Ukrayna'nın büyük bir tahıl ve yağ ihracatçısı olduğu düşünüldüğünde Rusya ve Ukrayna'dan gıda ithal eden özellikle üçüncü dünya ülkelerinin önemli bir gıda sorunu ile karşı karşıya kalacakları dünya gündemine yansımıştır. Bu günün küresel dünyasında savaşın, sadece katılan ülkeleri değil, bir bütün olarak küresel ekonomiyi ve finansal piyasaları da etkilediği gözler önüne serilmiştir.

Savaş sırasında devletlerin savunma başta olmak üzere harcamalarının arttığı ve devlet gelirlerinin önemli ölçüde açık verdiği bilinmektedir. Rusya Ukrayna savaşı, Covid-19 şokunu atlatmaya çalışan küresel ekonomi ve finans piyasaları için önemli riskler oluşturmaktadır. Yüksek enflasyon ve finansal piyasa gerilimlerinin savaşı tâkip ederek yeniden mâlî kriz ve üretim sorunları oluşturacağı muhtemel bir durumdur. Savaş, dünya ticaretine, finansal piyasalara, çok uluslu şirketlere ve ulusal ekonomilere pek çok bilinmezlik getirmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın küresel ekonomiye ve finans piyasalarına olumsuz etkisi, savaşın süresi ve kapsamı ile Rusya'nın uygulanan yaptırımlara karşı yapacağı hamlelere bağlı olacaktır. Kısa vadede savaşın sona ermesi, dünya ekonomisinin ve piyasalarının hızlı bir şekilde toparlanması için şüphesiz büyük bir fırsat olacaktır, bu durumda, sıkı finansal koşullar küresel piyasaların büyük anlamda zarar görmesini engelleyecektir. Savaşın uzun süre devam etmesi halinde, Rusya'ya yönelik ağır yaptırımlar, Rusya'nın petrol ve doğal gaz ihracatında sınırlı bir kesinti yapmasına ve bunu bir silah olarak kullanmasına sebep olacak ve büyük bir enerji krizine, üretim faaliyetlerinin yavaşlamasına neden olacaktır. Ancak Rusya'nın gelir kaynağının büyük bir bölümünün enerji satışı olması ve savaş döneminde yükselen petrol fiyatları Rusya'nın böyle bir hamle yapmasını da çok mümkün kılmamaktadır.

Rusya'dan önemli miktarda enerji ithal eden AB için savaş ne kadar uzarsa etkilerinin de o kadar artacağı söylenebilir. Çünkü savaşın devam etmesi küresel enflasyonist baskıyı artıracak ve tüketicilerin satın alma gücünü doğrudan etkileyecektir. Bu durumda da AB her ne kadar Rus enerjisini satın almayacağını ifade etse de bu düşünceden vazgeçmesi muhtemel bir seçenektir. İki ülke arasındaki savaş, dünya çapında yüksek olan emtia fiyatlarının daha da yükselmesine neden olacaktır. Artan emtia fiyatları, daha fiyata uygun üretim yapan Latin Amerika ve Güney Afrika'ya daha fazla olumlu katkı sağlarken, AB ülkeleri ve Asya gibi önemli emtia

reticileri savaş sebebi ile tedârik sorunu ve ambargo sonucu üretimde düşüş yaşayacaktır. AB lkelerinde özellikle düşük gelirli hane halklarının savaşın neden olduğu uzun sürebilecek yüksek enflasyondan olumsuz etkileneceği muhtemeldir.

Güvenliğini korumak isteyen devletler, mâliyet artışlarının bir kısmını dengeleyecek ve artan enflasyondan kaynaklanan darbeyi hafifletmeye çalışacaktır, ancak bu çalışmalar devlet hazinesine ek mâliyet getirecektir. Ayrıca AB lkeleri Ukraynalı mültecilerin ihtiyaçlarını karşılamak için harcama yapmak zorunda kalacaktır. Rusya'ya yönelik yaptırımlar, ülkeyi küresel ekonomiden izole etmek ve derin bir durgunluğa sokmak için devam ettirilecek, ancak Rusya'nın dünyanın en büyük askerî gücü ve en büyük emtia üreticilerinden olduğu unutulmamalıdır. Bu ambargo kısıncında Rusya kısa vadede küresel ölçekli büyük bir ekonomi sorunu yaşasa da ilerleyen zamanda bu durumu aşarak ülke gelirlerini yükseltecektir. Gelecekte katı yaptırımların uygulanması durumunda finans piyasasının bir miktar bozulacağı yönünde tahminler yapılmıştır. Özellikle AB lkeleri ve ABD savaşın etkilerinin sulusı olarak Rusya'yı gösterecek gibi görünmektedir. Savaşın ekonomik sonuçları, dünyanın her köşesinde yaşayan insanlar tarafından farklı derecelerde hissedilecektir, özellikle ısınma ve ulaşımda kullanılan petrolden doğal gaza, gıdanın temeli olan buğdaydan yağa kadar her şeyin fiyatındaki artışın, günlük tüketim ürünlerinin fiyatlarını artırması beklenmektedir.

Büyük ekonomiler üzerinde makroekonomik etkileri olan savaşların, küresel finans piyasaları üzerinde de önemli ve uzun vadeli etkilerinin olabileceği kabul edilmelidir. Böylece, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın yarattığı sıcak para, güvenlik ve değişken enerji bağımsızlığı, savaş devam ettiği sürece ABD Dolarına olan talebi koruyacaktır. Ukrayna'daki savaşın yol atığı trajik olaylar, döviz kurları da dâhil olmak üzere dünya finans piyasalarında önemli değişiklikler getirmeye devam edecek, savaşın uzaması durumunda, savaşan taraflar Rusya ve Ukrayna ile güçlü ticâri ve finansal ilişkileri olan enerji ve gıda ithalatı gerçekleştiren AB lkelerinin para birimleri değerlerini korumada zorlanacak ve ABD Dolarına talep devam edecek gibi görünmektedir. Finansal krizler ve ekonomik belirsizlik dönemlerinde yatırımcıların güvenli liman olarak gördükleri bir diğer varlık da altın olacaktır, bu nedenle savaş devam ettiği sürece sürekli yükselişte olan altına olan talebin artacağı kesinlikle gözden kaırılmamalıdır.

Savaş durumu borsa tarafından değerlendirildiğinde, savaşın süresinin bu pazarın gelişimi ve emtia ürünlerinin borsadaki yeri düşünülürse ilerleyen dönemler için önem arz edecektir. Son yıllarda, Afganistan'daki 20 yıllık iç savaş, borsada dönem dönem derin düşüşler yaşatmış ve tarihi zirvelere ulaştığı olmuştur. Bu anlamda norm haline gelen uzun süreli savaşların hisse senedi ve tahvil piyasaları üzerindeki etkilerinin sınırlı olduğu ve finansal sistemdeki kısa vadeli bir krizin kısa vadeli etkileri olabilir. Tarihteki bazı savaşların borsayı nasıl etkilediği incelenirse, borsanın ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında düştüğü, ancak savaş bitmeden toparlandığı ancak Kore Savaşı'nda toparlanma sürecinin daha uzun olduğu bilinmektedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın küresel ekonomi ve finansal piyasalar üzerindeki olumsuz etkisi farklı ekonomik alanlarda değerlendirilmeye çalışılmıştır. IMF'ye göre 2022 tarihi itibari ile Rusya ekonomisi dünyanın en büyük 11. ekonomisi, ABD'nin 1/20'si ve Çin'in 1/15'i büyüklüğündedir. Özellikle ABD ve AB'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar nedeniyle dünya ekonomisi kısa süreli ve önemli bir gerilim yaşamıştır ancak bu uzun süreli ve büyük çaplı zararın dünya ekonomisini ne denli etkileyip etkilemeyeceğini savaşın süresi ve şiddeti gösterecektir. Yaptırımların Rusya'ya yönelik küresel etkisinin sınırlı kalacağı, Rusya-Ukrayna ihtilafının dünya ekonomisi üzerindeki en ciddi etkisinin emtia fiyatlarında artış şeklinde olması son derece muhtemeldir, çükü arz kesintileri, alt ve üstyapı hasarları, enerji üretim tesislerinin hasarı ve yaptırımlar nedeniyle emtia fiyatlarının artması beklenmektedir. Öte yandan Rusya dünya enerjisinin %10'u ve AB'de tüketilen enerjinin yaklaşık %50'sini sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, savaşın iki ülke sınırlarının ötesinde riskler taşıdığını, yüksek enerji fiyatlarını ve finansal piyasalarda artan istikrarsızlığı unutmamak gerekmektedir

Ukrayna jeopolitik konumunu kullanmak için Batı ve Rusya ile üst düzey ilişkiler kurmaya çalışmıştır, ancak iki gücün Ukrayna'yı kendi ekseninde tutma girişimleri Ukrayna'nın istikrarsız politikasına yol açmıştır. Rusya, ABD'nin bölgeye girme girişimlerine karşı kırmızıçizgi olarak gördüğü Ukrayna'yı Batı'ya bırakmak istememiştir, Batı politikası kapsamında, Ukrayna'nın batısı yavaş yavaş AB'ye yaklaşıp da Rusya politikasının önemli bir parçası olarak, Ukrayna'nın doğusu yoğun Rus nüfusuna sahiptir ve Rusya ekseninde kalmaya devam etmek istemektedir.

Her geçen gün Batı ülkelerine daha fazla yaklaşan Ukrayna artık Rusya için en önemli tehdit haline dönüşmüştür, Kremlin kararı ile Ukrayna sınırına yapılan askerî birlik sevkiyatları 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna topraklarında askerî bir harekâta dönmüştür. Bu süreçte her iki ülkenin de Türkiye'nin komşusu olması ve bu iki ülke ile ticârî ilişkilerin oldukça gelişmiş olması Türkiye'nin dış ticaretinde daralmaların yaşanmasına neden olmuştur.

Ukrayna limanlarında silolarda beklemekte olan tahılın Rus ablukasına bağlı olarak lojistiğinin gerçekleşmemesi hem Türkiye hem de dünyada bir gıda sorununa neden olmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra 2022 yılında Türkiye'nin Mart, Nisan ve Mayıs ayı ihracat oranlarında azalmalar yaşanmış, bunun temel nedeni ise Rusya-Ukrayna Savaşı gösterilmiştir, yaşanan bu daralma nedeni ile cari açık artmıştır.

Türkiye, jeostratejik önemi ve ticârî ilişkilerinden dolayı Rusya'ya uygulanan yaptırımların ve kısıtlamaların bir parçası olmayı kabullenmemektedir. ABD ve AB bu durumu kabullenmiş görünmektedir. Savaş her ne kadar uzarsa uzasın, yaptırımlar ve ambargolar ne kadar sıkılaştırırsa sıkılaştırın Türkiye herhangi bir tercih yapmak ve taraf seçmek istemeyecektir. Çünkü Rusya Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarından biridir ve en güçlü enerji tedârikçisidir. Türkiye takınmış olduğu bu tavır neticesinde her türlü gelişmeye karşı yalnızca kendi düşüncelerini uygulamaya koyacak gibi görünmektedir. Türkiye, Rusya ve Ukrayna ile olan ilişkilerini ve coğrafi konumunu göz önünde tutarsa, bütün gelişmeler Türkiye'yi özellikle ekonomik olarak etkileyebilir.

Hiç şüphe yok ki Türkiye pazarını ve kapılarını her türlü güvenli ve uzun vadeli yatırıma açık tutacaktır. Ancak yaptırımlardan kaçan bazı Rus oligarkların Türkiye de görülmesi özellikle AB ve ABD basınında Türkiye'nin uluslararası mâlî güvenlik ve yabancı yatırımcılara karşı imajını zedelemeye yönelik bilgilere dikkat etmelidir. Bu konum, Türkiye'nin bölgede ve küresel ölçekte liderlik rolü için önemlidir.

KAYNAKÇA

ABD Dışışleri Bakanlığı Arşivi, (2000). “*ABD-Rusya Ortak Bildirisi (1992-2000)*”. https://1997-2001.state.gov/regions/nis/chron_summits_russia_us.html (E. T. 17.01.2023).

ABD Dışışleri Bakanlığı Arşivi, (2019). “*Rusya Devlet Raporu*”. <http://www.state.gov/reports/2019-country-reports-on-human-rights-practices/russia> (E. T. 17.01.2023).

ABD Hükûmet Bilgi Sistemi, (2014). “*ABD’nin Rusya’ya Yönelik Politikasındaki Değişiklikler ve Doğu Avrupa Füze Savunma Projesi*”. <http://www.govinfo.gov/content/pkg/CHRG-113hhrg89514/html/CHRG-113hhrg89514.htm> (E. T. 20.09.2022).

ADOLFSEN Jakob Feveile, KUIK Friderike, SCHULER Tobias, ve LIS Eliza (2022). “*Ukrayna’daki Savaşın Euro Bölgesi Enerji Piyasalarına Etkisi*”. <http://idea.repec.org/a/ecb/ecbbox/202200041.html> (E. T. 20.09.2022).

AKTÜRK, Şener (2007). “*Turkish-Russian Relations After the Cold War (1992-2002)*”. *Journal of Turkish Studies*, 7(3):337-364.

ANDERSON Darren, CROOK Daniel (2022,) “*Büyük Sızıntı: Rusya’ya Yönelik Ticârî Yaptırımlar Nasıl Başarısız Oluyor?*”. <https://www.hinrichfoundation.com/research/wp/protectionism/how-trade-sanctions-on-russia-are-failing/> (E. T. 11.08.2022)

Avrupa Yatırım Bankası, (2022). “*Ukrayna Savaşı Avrupa’nın Toparlanması İçin Ne Kadar Kötü?*”. http://www.eib.org/attachments/publications/how_bad_is_the_ukraine_war_for_the_european_recovery_en.pdf (E. T. 09.05.2023).

BAFFES John, NAGLE Peter (2022). “*Ukrayna’daki Savaş Nedeniyle Emtia Fiyatları Yükseldi*”. <http://blogworldbank.org/developmenttalk/commodity-prices-surge-due-war-ukraine> (E. T. 26.02.2023).

Bağımsız Devletler Topluluğu Mevzuatı, (1995). “*Rusya ve Ukrayna Arasında Serbest Ticaret Rejiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Anlaşma*”. <http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=23996> (E. T. 04.01.2023).

Bağımsız Devletler Topluluğu Mevzuatı, (2009). “*23 Aralık 1998 Tarihli ve 350-XIV Sayılı Ukrayna Kanunu, 1998 Kırım Özerk Cumhuriyeti Anayasasının Onaylanmasına Dair Kanun.*” <http://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=17752> (E. T. 04.01.2023).

BAĞIŞ, Bilal (2022). “*Rusya-Ukrayna Savaşının Küresel Ekonomiye ve Türkiye’ye Etkileri*”. İstanbul: SETA

BAKAN, Selçuk (2022). “Savaş, Dünya Ekonomisi ve Finansal Piyasalar İçin de Felaket mi?”. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 5(2), 59-74.

BBC Haber Türkçe, (2016). “72 Yıl Önce Yaşanan Trajedi: Kırım Tatarlarının Sürgünü”. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160518_kirim_tatarlari_surgun (E. T. 17.09.2022).

BBC Haber Türkçe, (2022). “Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Türkiye’nin Hamlesi Ne Anlama Geliyor, Rusya-Ukrayna Krizinin Seyri Değişebilir mi?”. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60571805> (E. T. 17.09.2022).

BERMAN, Ilan (2022). “Rusya Ukrayna Savaşının Gerçek Mâliyeti”. <http://thehill.com/opinion/international/3756097-real-costs-of-russias-ukraine-war/> (E. T. 24.10.2022).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, (2004). “Ukraynadaki Kırımlı Ruslar İçin Kronoloji”. <http://www.refworld.org/docid/469f38ec2.html> (E. T. 15.01.2023).

BISHKU, Michael (2017). “Ukraine and the Middle East” *Journal of Mediterranean Quarterly*, Vol. 28, No. 1, PP. 58-81.

BRUNE Amelie, HENS Thorsten, RIEGER Marc ve WANG Mei (2015). “The War Puzzle: Contradictory Effects of International Conflicts on Stock Markets”. *Journal of International Review of Economics*, 62(1), 1-21.

BRZEZINSKI, Zbigniew (2005). *Büyük Satranç Tahtası / Amerika’nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, İnkılap Kitapevi.

Business Today, Hindistan Haber Portalı, (2022). “Rusya-Ukrayna Savaşının Ortasında Kripto Para Birimleri Nasıl İlerledi”. <http://www.businessstoday.in/crypto/story/how-cryptocurrencies-have-fared-amid-russia-ukraine-war-324892-2022-03-06> (E. T. 08.03.2022).

CINGARI, Piero (2022). “Rusya-Ukrayna Çatışması Forex Piyasası İçin Ne Anlama Gelebilir”. <http://capital.com/what-a-russia-ukraine-conflict-could-mean-for-the-forex-market> (E. T. 10.07.2022).

CLAUSEWITZ, Carl Von (2015), “Savaş Üzerine”. Çeviren: Selma Koçak, Doruk Yayınları.

ÇALIŞKAN, Burak (2020). “Kırım Raporu: Jeopolitik Rekabette Düşüm Noktası”. Araştırma 109, *İNSAMER Dergisi*.

DAVUTOĞLU, Ahmet (2013). “Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası”. <http://www.mfa.gov.tr/yeni-donemde-sifir-sorun-politikasi.tr.mfa> (E. T. 05.11.2022).

DEMERTZIS, Maria (2023). “Rusya’ya Yönelik Yaptırımlar İşe Yarıyor mu?” <http://www.bruegel.org/comment/are-sanctions-against-russia-working> (E. T. 20.02.2023).

DEMİR, Sertif (2014). “Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı”. *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Kitabının İçinden Bölüm (169-190), Editörler: Çomak H., Sancaktar C. ve Yıldırım Z., İstanbul: Beta Yayınları.

DEMİROĞLU, Hasan (2015), “Rus ve Ukrayna Kaynaklarında Ivan Mazepa (1639-1709)”, *Uluslararası Türkiye-Ukrayna İlişkileri Sempozyumu: Kazak Dönemi (1500-1800)*, Kitabının İçinden Bölüm, Editörler: Volodimir Melnik, Mehmet Alpargu, Yücel Öztürk, Ferhat Turanlı ve Muhammed Bilal Çelik, İstanbul.

Deutschlandfunk, Almanya Ulusal Radyosu (2022). “Rusya’ya Karşı Yaptırımlar” <https://www.deutschlandfunk.de/wie-gut-wirken-sanktionen-gegen-russland-100.html> (E. T. 11.08.2022).

DOYLE, Michael (1986). *Empires*, New York: Cornell University Press.

DUGIN, Alexander Gelyeviç (2004). *Proyekt Yevraziya*, Rusya’nın Yolu Serisi, Eksmo Yauza Yayınevi, Moskova, Rusya.

Dünya Ticaret Örgütü, (1997). “1996’daki Büyüme Önceki Seviyelere Döndü”. http://www.wto.org/english/res_e/focus_e/focus18_e.pdf (08.05.2023).

EREM, Onur (2022). “Beş Soruda Şanghay İşbirliği Örgütü”. <http://www.bbc.com/turkce/articles/c2q410q2lexo> (E. T. 22.02.2023).

Fidelity, Amerikan Yatırım Şirketi (2023). “Yatırımcılar Sakin Kalmalı ve Uzun Vadeli Planlarına Odaklanmalıdır”. <http://www.fidelity.com/Learning-center/trading-investing/ukraine-russia> (E. T. 15.02.2023).

GAZZANI Andrea, FERRIANI Fabrizio (2022). “Ukrayna’daki Savaşın Enerji Fiyatlarına Etkisi: Firmaların Finansal Performansı Üzerindeki Sonuçları”. *Centre for Economic Policy Research*, <http://cepr.org/voxeu/columns/impact-war-ukraine-energy-prices-consequences-firms-financial-performance> (E. T. 20.09.2022).

GİRİT, Selin (2016). “Rusya Ambargoları Yürürlükte: Türkiye Nasıl Etkilenecek”. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/151231_rusya_turkiye_ambargo (E. T. 6.07.2022).

GOLDEN, Paul (2022). “Ukrayna Krizi Küresel Döviz Vurdu Ancak Tepki Her zaman Beklendiği Gibi Değil”. <http://www.euromoney.com/article/29sblc0x3vsnwts64vsw/foreign-exchange/ukraine-crisis-hits-global-fx-but-reaction-not-always-as-expected> (E. T. 05.04.2022).

HANAYI, Ömirbek (2022). “Rusya-Ukrayna Savaşı’nın Çin’e Olası Etkileri”. <http://www.eurasian-research.org/publication/rusya-ukrayna-savasinin-cine-olasi-etkileri/lang=tr> (E. T. 10.01.2023).

HANNON, Paul (2022). “OECD, Rusya’nın Ukrayna’daki Savaşının Küresel Ekonomiye 2,8 Trilyon Dolara Mal Olacağını Söylüyor”. <http://www.wsj.com/articles/russias-war-in-ukraine-to-cost-global-economy-2-8-trillion-oecd-says-11664177401> (E. T. 24.10.2022).

HARDING, Benjamin (2022). “Rusya Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Hasta Adamı mı?”. <http://regard-est.com/russia-the-sick-man-of-the-shanghai-cooperation-organization> (E. T. 05.01.2023).

HOROWITZ, Julia (2023). “Rusya’nın Ukrayna’daki Savaşı Tarihi Bir Gıda Kizini Ateşledi”. <https://edition.cnn.com/2023/01/15/business/global-food-crisis-davos/index.html> (E. T. 05.02.2023).

Hürriyet Haber, (2022). “Tahıl Koridoru Nedir, İşte Tahıl Koridoru Anlaşması Maddelerinin Detayları”. <http://www.hurriyet.com.tr/galeri-tahil-koridoru-nedir-ne-demek-iste-tahil-koridoru-anlasmasi-maddelerinin-detaylari-42105586> (E. T. 20.02.2023).

Independent Haber Türkçe, (2022). “Visa ve Mastercard’a Ait Kartlar, Rusya’da Çalışmayacak”. <http://www.indyturk.com/node/480816/haber/visa-ve-mastercarda-ait-kartlar-rusyada-%C3%A7a%C4%B1%C5%9Fmayacak> (E. T. 06.03.2023).

İNAL, Ferit (2023). “Rusya-Ukrayna Savaşının Dünya Ticareti ve Türkiye Dış Ticaretine Etkisi”, <http://satinalmadergisi.com/rusya-ukrayna-savasinin-dunya-ticareti-ve-turkiye-dis-ticaretine-etkisi/> (E. T. 19.02.2023).

İŞYAR, Ömer Göksel (2008). “Avrasya’da Devletlerin Şekilleniş, Yükseliş ve Düşüş Süreçleri: Türk ve Rus Örnekleri”. *OAKA Dergisi*, 3(6), 104-136.

JIANG, Yang (2022). “Çin İçin Rusya-Ukrayna Savaşının Ekonomik Anlamı”. <http://www.diidk/en/research/the-economic-meaning-of-the-russia-ukraine-war-china> (E. T. 15.02.2023).

JPMorgan Chase & Co., Amerikan Yatırım Bankası (2022). “Rusya-Ukrayna Krizi: Piyasalar İçin Ne Anlama Geliyor”. <http://www.jpmorgan.com/insights/research/russia-ukraine-crisis-market-impact> (E. T. 17.04.2022).

KAMMER Alfred, AZOUR Jihad, SELASSIE Abebe Aemro, GOLDFAJN Ilan ve RHEE Chang Yong (2022). “Ukraynadaki Savaş Dünya Bölgelerinde Nasıl Yankılanıyor”. <http://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/03/15/blog-how-war-in-ukraine-is-reverberating-across-worlds-regions-031522> (E. T. 18.01.2023).

KARABULUT, Ali Nedim (2016). “Eski Savaş, Yeni Strateji: Rusya’nın Yirmi Birinci Yüzyıldaki Hibrit Savaş Doktrini ve Ukrayna Krizi’ndeki Uygulaması”. **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 13, Sayı 49, s. 25-42.

KARADELİ, Cem (2014). “Ukrayna’da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar”. **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, Kitabının İçinden Bölüm (113-136), Editörler: Çomak H., Sancaktar C. ve Yıldırım Z., İstanbul: Beta Yayınları.

KASIM, Mehmetali (2022). “Rusya’nın 2022 Yılındaki Ukrayna İşgaline Karşı Büyük Güçlerin Tepkileri”. **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, 1190505, Cilt: 5, Sayı: 3, 741-753

KELKİTLİ, Fatma Aslı (2014). “Kırım: Rusya için Vazgeçilmez Yarımada”. **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, Kitabının İçinden Bölüm (289-308), Editörler: Çomak H., Sancaktar C. ve Yıldırım Z., İstanbul: Beta Yayınları.

KESKİN, Şahin (2017). **Ukrayna’daki Kriz ve AB Rusya İlişkileri**, İstanbul: Cinius Yayınları.

KESGİN, Serdar (2023). “Ukrayna Krizi Çerçevesinde Gelişen Enerji Sorunu: Türkiye ve Avrupa Üzerine Bir İnceleme”. **Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi**, 14(1).

KHARPAL, Arjun (2022). “Rusya-Ukrayna Çatışması Kriptoyu Sahne Işığına Çıkardı ve Üç Büyük Soruyu Gündeme Getirdi”. <http://www.cnbcfrance.com/2022/the-russia-ukraine-conflict-has-thrust-crypto-into-the-spotlight-and-raised-3-big-questions/> (E. T. 07.03.2022).

KRAMER, Mark (1992). “Rusya Kırımı Altmış Yıl Önce Neden Verdi”. <http://www.wilsoncenter.org/publication/why-did-russia-give-away-crimea-sixty-years-ago> (E. T. 17.01.2023).

KUBICEK, Paul (2008). **The History of Ukraine**, Westport: Greenwood Press.

KULU, Levent (2022). “Karadeniz Tahıl İhracatı Ukrayna Savaşı Sırasında Umut Işığı Oldu”. <https://news.un.org/en/story/2022/07/1123062> (E. T. 20.10.2022).

KUŞÇU, Işık (2014). “Kırım’ın Rusya’ya Katılımının Bölgesel ve Küresel Etkileri”. **Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi**, Kitabının İçinden Bölüm (309-334), Editörler: Çomak H., Sancaktar C. ve Yıldırım Z., İstanbul: Beta Yayınları.

KURAT, Akdes Nimet (2020). **Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 7. Baskı, Ankara.

LUKIN, Alexander (2015). “Ukrayna Krizi Sırasında Batı Dışı Dünyanın Konsolidasyonu: Rusya ve Çin, ŞİÖ ve BRICS”. <http://www.eastviewprescom/consolidation-of-the-non-western-world-during-the-ukrainian-crisis-russia-and-china-sco-and-brics> (E. T. 21.02.2023).

Lizbon Protokolü, (1992). “ABD ve SSCB Arasındaki Stratejik Silahların Azaltılması ve Sınırlandırılmasına İlişkin Anlaşma Protokolü”. ABD Dışişleri Bakanlığı.

MAKSIMOVA, Ksenia (2022). “Ukraynadaki Okullarda Rusça Kaldırıldı”. <https://www.gazeta.ru/social/news/2022/04/16/17580992.shtml> (E. T. 17.01.2023).

MAMMADOV, Halit (2014). “Rus Dış Politikasında Stratejik-Zihinsel Süreklilik ve Putin'in Dış Politika Doktrini”. Ahmet Yesevi Üniversitesi, No. 16. Ankara.

MCCABE, Caitlin (2022). “Ukrayna Savaşı Derinleştikçe Doların Gücü Artıyor”. <http://www.wsj.com/articles/dollar-strength-builds-as-ukraine-war-deepens-11646575604> (E. T. 10.012.2022).

MEARSHEIMER, John (2014). “Why the Ukraine Crisis is the West’s Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin”, *Journal of Foreign Affairs*, 93. Sayı, No. 5:77-88.

MERWE, Ben Van Der (2022). “Ukrayna’daki Savaş Emtia Fiyatlarını Önümüzdeki Yıllarda Yüksek Tutacak”. <http://www.investmentmonitor.ai/special-focus/ukraine-crisis/war-ukraine-commodity-prices-high-impact/> (E. T. 26.02.2023).

MOTYL, Alexander (2001). *Imperial End The Decay, Collapse, and Revival of Empires*, New York: Columbia University Pres

NADIN Rebecca, NIJHAR Ilayda, MAMI Elvira (2022). “Şanghay İşbirliği Örgütü Zirvesi 2022: Önemli Çıkarımlar”. *Overseas Development Institute* <http://odi.org/en/insights/shanghai-cooperation-organisation-summit-2022-key-takeaways/> (E. T. 28.02.2023).

OLEINIK, Anton (2019). “On the Role of Historical Myths in Nation-State Building: The Case of Ukraine”. *Nationalities Papers*, Volume 47 , Issue 6 , November.

ÖZBAY, Fatih (2011). “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”. *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, Bahar.

ÖZDAL, Habibe (2015). “Rus Dış Politikasında Ukrayna (1991-2014)”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

PETKOVA, Mirela (2022). “Rusya’nın Ukrayna’daki savaşı Türk Gaz Hayallerine İlham Veriyor”. <https://www.energymonitor.ai/policy/russias-war-in-ukraine-inspires-turkish-gas-dreams/?cf-view> (E. T. 17.03.2023).

PLOKHY, Serhii (2017). *Avrupa’nın Kapıları: Ukrayna Tarihi*, Çeviren: Gözde Erdoğan, Emre Güler, Malhun Yıldız, Hazırlayan: Bilge Karbi, Akın Öge, İstanbul: Feylesof Yayınları.

PROKOPENKO, Alexandra (2022). “Savaşın Mâliyeti: Rus Ekonomisi On Yıllık Gerilemeyle Karşı Karşıya”. <http://www.themoscowtime.com/2022/12/24/the-cost-of-war-russias-economy-faces-a-decade-of-regress-a79783> (E. T. 25.02.2023).

RAKHMANOVA, Taina (2016). **Rus İktidarının Kalbinde: Putin İmparatorluğunu Sorgulama**, 1. Basım, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, Çeviren: Mehmet Reşat Uzmen

RAY, Michael (2023). “Rusya’nın Ukrayna’yı İşgali”. <http://www.britannica.com/event/2022-Russian-invasion-of-Ukraine#ref354585> (E. T. 25.02.2023).

REDEKER, Nils (2022). “Rusya’nın Ukrayna’yı İşgaline AB’den Tepki”. http://www.delorscentre.eu/fileadmin/2_Research/1_About_our_research/_Research_centre_6_Jacques_Delors_Centre/Publications/20220307_Economic_Consequences_Ukraine_Redeker.pdf (E. T. 20.02.2023).

SHERTER, Alain (2022). “Rusya’nın Ukrayna’ya Saldırmasının Ardından Hisse Senetleri Dalgalandı ve Petrol Fiyatları Yükseldi”. <http://www.cbsnews.com/news/russia-ukraine-invasion-stocks-plunge-2022-02-24/> (E. T. 28.02.2022).

SIMOLA, Heli (2022). “Savaş ve Yaptırımlar: Rus Ekonomisi Üzerindeki Etkileri” **Centre for Economic Policy Research**, <https://cepr.org/voxeu/columns/war-and-sanctions-effects-russian-economy> (E. T. 17.02.2023).

SMITH, Elliot (2022). “Rusya-Ukrayna Savaşı Birçok Para Birimini Sert Şekilde Vurdu. İşte Analistlerin Beklentileri”. <http://www.cnbc.com/2022/03/09/russia-ukraine-war-has-hit-currencies-hard-heres-what-analysts-expect-next.html> (E. T. 15.03.2022).

SÖNMEZ, Sait (2010). “Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi’nin Doğu Batı Politikaları’nın Analizi”. **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, (06), 73-96.

SÖNMEZ Sait, BIÇAKCI Harun ve YILDIRIM Cuma (2015). “Analysis of Russia Ukraine Relations in Context of Crimea Problem”. **International Journal of Social Sciences and Education Research**, 1 (3), 656-670.

STANDISH, Reid (2022). “Ukrayna Savaşı Çin’in Avrasya Boyunca Yeni Bir Sınavı”. **Radio Free Europe/Radio Liberty**, <http://www.rferl.org/a/china-russia-ukraine-war-power-eurasia-sco-/31829145.html> (E. T. 10.01.2023).

STATEN, Adam (2022). “Rusya, Ukrayna Savaşı’na Günde Tahmini 900 Milyon Dolar Harcanıyor”. <http://www.newsweek.com/russia-spending-estimated-900-million-day-ukraine-war-1704383> (E. T. 05.06.2022).

STEPAN, Alfred (2019). “Ukraine: Improbable Democratic Nation-State But Possible Democratic State-Nation?” *Journal of Post-Soviet Affairs*, 21, no. 4: 279-308.

STROHECKER Karin, RAO Sujata, JONES Marc ve CHATTERJEE Saikat (2022). “Avrupa Savaşı: Finans Piyasalarında Bilinmesi Gereken Altı Tablo”. Editör: Hugh Lawson <http://www.reutercom/markets/europe/europe-war-six-charts-know-financial-markets-2022-02-26/> (E. T. 05.08.2022).

SUBTELNY, Orest (2009). *Ukraine: A History*, University of Toronto Pres

Sputnik Haber Türkiye, (2015). “Kiev Yönetimi 1994’teki Kırım Referandumunu Engelledi”. <http://sputniknew.com.tr/20150817/1017180748.html> (E. T. 17.03.2022).

SZPORLUK, Roman (2000). *Russia, Ukraine, and the Breakup of the Soviet Union*, Hoover Institution Pres.

ŞEKER, Ata Ufuk (2022). “Enerji Krizi Nedeniyle Avrupa Sanayisinde Çarklar Dönüyor”. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/enerji-krizi-nedeniyle-avrupa-sanayisinde-carklar-donmuyor/2709197> (E. T. 17.02.2023).

TAŞDEMİR Fatma, ÖZER Adem (2015). “Uluslararası Hukuk Açısından Kırım Sorunu: Kosova’nın Rövanşı mı?”. Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. X, 1.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2014a) “Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun Kırım Tatar Meclisi Eski Başkanı Sayın Mustafa Abdülcemil Kırımoglu ile Ortak Basın Toplantısı”. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-ahmet-davutoglu_nun-kirim-tatar-meclisi-eski-baskani-sayinmustafa-abdulcemil-kirimoglu-ile-ortak-basin-toplant.tr.mfa (E. T. 05.01.2023).

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2014b). “Ukraynada Meydana Gelen Gelişmeler Hakkında”. https://www.mfa.gov.tr/no_-71_-2-mart-2014_-ukrayna_da-meydana-gelen-gelismeler_hk_.tr.mfa (E. T. 12.01.2023).

TECER, Ömer Çağrı (2014). “Jeopolitik ve Tarihsel Bir Rekabet Sahası Olarak Ukrayna ve Dış Politika Parametreleri”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3 Sayı: 4.

TORBAKOV, Igor (2001). “Rusya’dan Ayrı ya da Rusya’nın Bir Parçası Olarak: Ukrayna Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı”. *Avrasya Dosyası Dergisi*, Rusya Özel, Cilt: 6, Sayı: 4, 297-314, Çeviren: Işık Kuşçu.

UMAR Muhammad, RIAZ Yasir, YOUSAF Imran (2022). “Rusya Ukrayna Savaşının Temiz Enerji, Konvansiyonel Enerji ve Metal Piyasaları Üzerindeki Etkisi: Olay Çalışması Yaklaşımından Kanıtlar”. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/> (E. T. 28.02.2023).

UREN, David (2022). “Ukrayna Savaşı Mâliyetleri Balon Gibi Şişirdi”. <http://www.aspistrategist.org.au/the-ballooning-costs-of-the-ukraine-war/> (E. T. 24. 10.2022).

URMANOV, Alexandr (1992). “*The Creeping Counterrevolution in Russia: Local Resistance to Privatization*”. The Heritage Foundation, No. 879.

USTYMENKO Bohdan, USTYMENKO Tetiana (2020). “Azak Denizi ve Kerç Boğazı’nın Yasal Statüsü Hakkında”. <http://www.blackseanew.net/en/read/160827> (E. T. 20.02.2023).

YEKELCHYK, Serhy (2015). *The Conflict in Ukraine: What Everyone Needs to Know*, Oxford: Oxford University Pres.

YILDIRIM, Yusuf (2010). “Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Isparta.

YILMAZ, Doğanay (2021). “Enerji Güvenliği Açısından Bir Transit Ülke Olarak Türkiye”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.

ZABORSKY, Victor (1995). “Crimea and the Black Sea fleet in Russian-Ukrainian Relations”. *Journal of CSIA Discussion*, Paper 95-11, Kennedy School of Government, Harvard University, September.

Zee Business, Hindistan Haber Portalı, (2022). “Rusya-Ukrayna Savaşının Küresel Ekonomi Üzerindeki Etkisi: Hisse Senetleri Düştü, Piyasalar Çatışmaların Şiddetlenmesiyle Düştü”. <http://www.zeebiz.com/world/news-russia-ukraine-war-impact-on-global-economy-stocks-fall-markets-slid-as-conflict-rages-179987> (E. T. 17.03.2022).

ZHURZHENKO, Tatiana (2014). “Borderlands Into Bordered Land Geopolitics of Identity in Post-Soviet Ukraine”, *Journal of Soviet and Post-Soviet Politics and Society*.

ZHOU Jing, HANSEN Niels Jakob, ve TOSCANI Frederik (2022). “Europe’s Inflation Outlook Depends on How Corporate Profits Absorb Wage Gains” <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2023/06/26/europes-inflation-outlook-depends-on-how-corporate-profits-absorb-wage-gains> (E. T. 28.03.2023).

ZON, Hans Van (2001). “Ethnic Conflict and Conflict Resolution in Ukraine”. *Journal of Perspectives On European Politics and Society*, 2(2), 221-240.

Tablo Listesi

Tablo-1:

https://geoim.bloomberght.com/2022/02/22/ver1645530977/2299463_02b9663ae839e47a86100a5f137a6f38.jpg (E. T. 10.11.2022).

Şekiller Listesi

Şekil 1: <http://www.statista.com/chart/16207/estimated-strength-of-the-russian-black-sea-fleet-and-ukrainian-navy/> (E. T. 10.11.2022a).

Şekil 2: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60586145> (E. T. 10.11.2022a).

Şekil 3: http://www.insamer.com/tr/kirimin-ilhak-sureci_1261.html (E. T. 10.11.2022).

Şekil 4: <http://www.ntv.com.tr/dunya/4-soruda-rusyanin-ukrayna-operasyonu,L8oEEOFdYUKNUYKbnStyxQ> (E. T. 10.11.2022).

Şekil 5: <http://cepr.org/voxeu/columns/war-and-sanctions-effects-russian-economy> (E. T. 10.11.2022a).

Şekil 6: <http://cepr.org/voxeu/columns/war-and-sanctions-effects-russian-economy> (E. T. 10.11.2022b).

Şekil 7: <http://cepr.org/voxeu/columns/war-and-sanctions-effects-russian-economy> (E. T. 10.11.2022c).

Şekil 8: <http://cepr.org/voxeu/columns/war-and-sanctions-effects-russian-economy> (E. T. 10.11.2022d).

Şekil 9: <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyaya-uygulanan-yaptirim-sayisi-10-bine-dayandi/2568150> (E. T. 10.11.2022a).

Şekil 10: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2021/06/military-spending-in-the-post-pandemic-era-clements-gupta-khamidova.htm> (E. T. 10.11.2022).

Şekil 11: <http://www.oecd-ilibrary.org/sites/4181d61b-en/index.html?itemId=/content/publication/4181d61b-en> (E. T. 18.11.2022)

Şekil 12: <http://www.kizilkaya.com.tr/media/7407/Kizilkaya-Haziran-2022-Bulteni.pdf> (E. T. 18.11.2022).

Şekil 13: http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/4ea05951b6ce6f6_ek.pdf (E. T. 18.11.2022).

Şekil 14: <http://www.birgun.net/haber/ukrayna-rusya-savasi-turkiye-yi-nasil-etkiler-377217> (E. T. 18.11.2022a).

Şekil 15: <http://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/emtiadaki-bagimlilik-tum-ulkeleri-risk-altina-sokuyor/2563326> (E. T. 18.11.2022b).

Şekil 16: <http://www.birgun.net/haber/ukrayna-rusya-savasi-turkiye-yi-nasil-etkiler-377217> (E. T. 18.11.2022b).

Şekil 17: <http://turkiyeraporu.com/arastirma/cari-aciklar-ve-getirdigi-riskler-7639/> (E. T. 18.11.2022).

Şekil 18: <http://tireto.org.tr/wp-content/uploads/2019/02/%C3%9CLKE-RAPORU- RUSYA-converted.pdf> (E. T. 18.11.2022).

Şekil 19: <http://www.indyturk.com/node/482796/ekonomi%CC%87/ay-i%CC%87halara-turizmden-bu%C4%9Fdaya-avrupann%C4%B1n-ekmek-sepeti-ukrayna-ile> (E. T. 18.11.2022).

Şekil 20: <http://edition.cnn.com/2014/07/22/business/russian-gas-eu-sanctions/index.html> (E. T. 18.11.2022).

Şekil 21: <http://www.brookingedu/blog/future-development/2022/03/08/developing-economies-must-act-now-to-dampen-the-shocks-from-the-ukraine-conflict/> (E.T. 25.11.2022).

Şekil 22: <http://globalsherpa.org/bric-countries-brics/> (E. T. 25.11.2022).

Şekil 23: <http://tr.euronewcom/2022/12/12/rusyanin-hindistan-turkiye-ve-cine-petrol-ihracati-ne-kadar-artti> (E. T. 25.11.2022).

Şekil 24: <http://vlv-mag.com/en/rubriki/ekonomika/foreign-economic-activity-of-russia> (E. T. 25.11.2022).

Şekil 25: http://www.ecb.europa.eu/pub/economic-bulletin/focus/2022/html/ecb.ebbox202204_01~68ef3c3dc6.en.html (E. T. 25.11.2022).

Şekil 26: <http://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/enerji-krizi-nedeniyle-avrupa-sanayisinde-carklar-donmuyor/2709197> (E. T. 25.11.2022c).

Şekil 27: <http://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/avrupada-gaz-fiyatlari-rusya-ukrayna-savasiyla-yuzde-37-artti/2551725> (E. T. 25.11.2022d).

Şekil 28: <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-ukrayna-savasi-ile-avrupada-dogal-gaz-fiyati-yuzde-127-6-komur-fiyati-yuzde-96-artti/2669022> (E. T. 25.11.2022e).

Şekil 29: <http://www.aa.com.tr/tr/analiz/tahil-koridoru-anlasmasinin-3-onemli-etkisi/2753756> (E. T. 25.11.2022f).

Şekil 30: <http://www.statista.com/chart/27367/countries-most-dependent-on-russia-for-trade/> (E. T. 25.11.2022b).

Şekil 31: <http://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/emtia-fiyatlari-rusya-ukrayna-savasi-fed-ve-kovid-19-kiskacinda-kaldi/2541133> (E. T. 27.11.2022g).

Şekil 32: <http://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/rusya-nin-en-buyuk-sirketlerinde-deger-kayıplari-yuzde-99-a-ulasti/2523495> (E. T. 27.11.2022h).

Şekil 33: <http://www.ft.com/content/135418bb-9b86-43ac-b7d4-de2bf4c1a327> (E. T. 27.11.2022).

Şekil 34: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60955215> (E. T. 27.11.2022b).

Şekil 35: <https://www.reuters.com/technology/bitcoin-slumps-lowest-month-after-russia-invades-ukraine-2022-02-24/> (E. T. 27.11.2022).

